

AIKAKAUSLEHTIEN IHMISKUVA
Modernisaation ilmeneminen henkilökuvissa

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
Kielten laitos
Suomen kieli

Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2005

Leena Hahtola

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistinen tiedekunta	Laitos Kielten laitos
Tekijä Leena Hahtola	
Työn nimi Aikakauslehtien ihmiskuva Modernisaation ilmeneminen henkilökuissa	
Oppiaine Suomen kieli	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Marraskuu 2005	Sivumäärä 70
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tässä tutkielmassa pohditaan aikakauslehtien kielenkäytössä rakentuvaa ihmiskuvaa. Tutkielman aineistona on Paula Koivuniemen henkilökuva <i>Seuran</i> numerossa 50/1999 ja Kirsi Kunnaksen henkilökuva <i>Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen</i> numerossa 12/1999. Tutkielmassa pyritään selvittämään, miten modernisaatiokehitys saa kielellisen ilmaisunsa näissä aikakauslehtidiskursseissa.</p> <p>Käsite <i>modernisaatio</i> tarkoittaa perinteisen yhtenäiskulttuurin murtumista yhteiskunnassa ja sen jakautumista moniksi alakulttuureiksi. Yksi modernisaation keskeisimpiä ilmenemismuotoja on <i>individualismi</i>. Uuden ajan individualismin arvot pohjautuvat tasa-arvon ja vapauden periaatteisiin. Tasa-arvon suomat ihmisoikeudet suojaavat ihmisen yksityisyyttä, ja lisäksi ihmisellä tulee olla toiminnanvapautta eli oikeus toteuttaa omia pyrkimyksiään omalla tavallaan. Modernisaatiokehityksen jatkumo johtaa vaiheeseen, jota sosiologiassa kutsutaan <i>postmoderniksi</i>.</p> <p>Individualismin periaatteiden toteutumista tarkastellaan Paula Koivuniemen ja Kirsi Kunnaksen työelämää, yksityisyyttä, ulkoisiin olosuhteisiin asettumista sekä parisuhdetta koskevissa puheissa. Tutkimusote on kvalitatiivinen ja tulkitseva. Näkökulma teksteihin on <i>diskursiivinen</i> eli perustuu <i>sosiaalisen konstruktivismin</i> ajatukseen. Sen mukaan kielen käytöllä – puhetavoilla ja retorisisilla strategioilla – rakennetaan sosiaalista todellisuutta.</p> <p>Tässä tutkielmassa pyritään diskurssianalyysin keinoin hahmottamaan aineistolle ominaisia puhetapoja. Analyysi ulottuu sanaston ja syntaksin lisäksi lauseiden ja virkkeiden keskinäisiin suhteisiin. Tulkinnoissa pyritään ottamaan huomioon myös ilmausten konteksti ja tyyliväri sekä ilmauksiin liittyvät konnotaatiot.</p> <p>Paula Koivuniemen henkilökuussa suhtautuminen työhön vaikuttaa postmodernilta. Työn merkitystä hahmotellaan lähinnä yksilön näkökulmasta – otetaan esiin henkilökohtaisia työnteon motiiveja, esitetään Koivuniemen persoonallisuus merkittävänä tekijänä ja puhutaan työelämästä affektiivisin ilmauksin. Sen sijaan Kirsi Kunnaksen henkilökuussa individualismi ilmenee lähinnä puheissa nuoren sanataiteilijan työskentelystä. Kun puheeksi tulevat aikuiset, toimeentuloaan hankkivat työntekijät, ilmaukset eivät kerro yksilöllisistä motiiveista eivätkä paljasta henkilöiden suhtautumista.</p> <p>Vahvasti epäindividualistisen ajattelun sävyttämiä ovat kummankin henkilökuvan puheet ulkoisista olosuhteista. Välttämättömyyttä ilmaisevilla rakenteilla ihminen alistetaan olosuhteiden armoille. Kirsi Kunnaksen sota-aiheisissa puheissa vastuu toiminnasta siirretään usein jollekin tuntemattomalle taholle tai kasvottomalle julkiselle vallalle käyttämällä passiivimuotoisia predikaatteja ja lauseita, joissa ei ole henkilötekijää.</p> <p>Kirsi Kunnaksen näkemyksissä parisuhteesta arvot näyttäytyvät selkeinä ja kyseenalaistamattomina, ja hän esittää lausuntonsa yleispätevinä totuuksina. Postmodernia arvojen ambivalenssia ei siis ole näkyvissä. Koivuniemi esittää parisuhteen näkemyksensä vain omasta näkökulmastaan, mutta Kunnaksen tapaan hänkin hahmottelee toimivan parisuhteen luonnetta pikemmin rationalismin kuin postmodernin elämyksellisyyden hengessä.</p>	
Asiasanat diskurssianalyysi, ihmiskuva, media, modernisaatio	
Säilytyspaikka Fennicum	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Kielestä tehty maailma	1
1.2. Modernisaatio ja individualismi	4
1.3. Postmoderni ihmiskuva	5
1.4. Tutkimusongelmat ja -menetelmät	7
2. TYÖELÄMÄ	10
2.1. Työelämä Paula Koivuniemen henkilökuvassa	10
2.2. Työelämä Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa	21
3. YKSITYISYYS	32
3.1. Kirsi Kunnaksen perheen yksityisyys	32
3.2. Paula Koivuniemen ja hänen henkilökuntansa yksityisyys	38
4. OLOSUHTEET	45
4.1. Yksityisyyden kaipuu	45
4.2. Fatalismi ja hallitsemattomat olosuhteet	47
4.3. Asenteen merkitys	50
4.4. Pakkoretoriikkaa ja vastuunpakoilua	54
5. PARISUHDE	58
5.1. Parisuhteen moderni luonne	58
5.2. Tunne vastaan järki	61
6. PÄÄTÄNTÖ	66
LÄHTEET	70

1. JOHDANTO

1.1. Kielestä tehty maailma

Diskursiivinen näkökulma tekstiin perustuu **sosiaalisen konstruktivismiin** ajatukseen. Sen mukaan kielen käytöllä – puhetavoilla ja retorisilla strategioilla – rakennetaan sosiaalista todellisuutta. (Suoranta 1992: 17.) Tiedonsosiologian teoreetikot Peter Berger ja Thomas Luckmann tarkastelevat teoksessaan *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* niitä prosesseja, joiden kautta tiedosta tulee sosiaalisesti hyväksyttyä, itsestään selvänä pidettyä "todellisuutta". Bergerin ja Luckmannin mukaan "tiedon" ja "todellisuuden" suhde määräytyy yhteiskunnallisesti: eri kulttuureissa erilaista tietoa pidetään itsestään selvänä. Koska inhimillinen tieto kehittyy, välittyy ja säilyy sosiaalisissa tilanteissa, myös sosiaalinen todellisuus rakentuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. (Berger – Luckmann 1994: 13.)

Länsimaisessa kulttuurissamme esimerkiksi jollain tasolla "tiedämme", että ihmisen elämässä menneisyys on jotain, minkä hän on jättänyt taakseen. Joissain muissa kulttuureissa puolestaan menneisyys nähdään sinä osana elämää, joka näyttäytyy ihmiselle nimenomaan hänen edessään; koska mennyt on jo tapahtunut ja ihminen tietää, mitä on tapahtunut, on luontevaa ikään kuin katsella mennyttä eteenpäin. Sen sijaan tulevaisuus näissä kulttuureissa sijoitetaan tuntemattomuutensa vuoksi ihmisen selän taakse. Koska aikaulottuvuus on kulttuurista riippumaton osa elämää, on pääteltävä, että eri kulttuurien erilaiset käsitykset menneen ja tulevan sijoittumisesta ihmiseen itseensä nähden riippuvat yhteisön sisäisistä käsittämisen tavoista. Näiden käsittämisen tapojen mm. Berger ja Luckmann siis ajattelevat muotoutuvan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.

Erkki Karvosen mukaan ranskalaisen sosiaalipsykologi Serge Moscovicin käsite **sosiaalinen representaatio** viittaa eräänlaiseen mielikuvien kierrätykseen, jossa kaikille yhteisen symboliympäristön aineksia käytetään uusien käsitysten muodostamiseen asioista, uusien representaatioiden tuottamiseen. Ihmisten käsitykset asioista muodostuvat viestinnän kautta; inhimillistä tietoa, joka on tullut populaaristi omaksutuksi, uusinnetaan jatkuvasti vuorovaikutustilanteissa, muun muassa mediassa, jolloin ajattelu ei tapahdu niinkään yksilön

mielessä kuin ihmisten keskuudessa. Näin sosiaaliset representaatiot ovat ikään kuin yhteisöllinen muisti, johon perustuu asioiden kulttuurinen olemassaolo. (Moscovici 1984, Karvosen 1999: 312 mukaan.) Edellisessä esimerkissä kulttuurin sisäistä yhteistä symboliympäristöä edustavat erilaiset tavat hahmottaa symbolisesti tuttua ja tuntematonta. Tuntemattoman sosiaalinen symbolinen representaatio on toisessa kulttuurissa edessä oleminen, toisessa takana oleminen.

Objektivaation käsitteen avulla voidaan kuvata sitä prosessia, jossa subjektiivisesta tiedosta tulee sosiaalista. Kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa vallitsevat tyyppitykset, joiden avulla todellisuutta hahmotetaan, voivat irtautua kasvokkaistilanteesta ja välittömästä vuorovaikutuksesta, jolloin ne voivat asteittain yleistyä koskemaan todellisuutta yksittäisen vuorovaikutustilanteen ulkopuolella. Kun merkitysilmaukset irtautuvat välittömästä vuorovaikutuksesta, niistä tulee osa yhteistä sosiaalista todellisuutta. (Berger – Luckmann 1994: 42–45.)

Tärkeä merkitysten objektivaation muoto on merkkien tuottaminen. **Merkki** voidaan määritellä objektivoitumaksi, jonka ainoa tehtävä on välittää tekijänsä subjektiivisia merkityksiä ja joka voi irtautua välittömästä subjektiviteetin ilmaisemisesta. Merkityksen välittämistehtävänsä kautta merkistä tulee osa ihmisten yhteisesti jakamaa objektiivista todellisuutta. (Berger – Luckmann 1994: 46–47.)

Merkit muodostavat merkkijärjestelmiä, joista ihmisyyhteisölle tärkein on kieli (Berger – Luckmann 1994: 47). Kielen ymmärtäminen on todellisuuden ymmärtämisen edellytys, koska se tarjoaa mahdollisuuden objektivoida ja tyyppittää kokemuksia. Kielen sanasto ja kielioppi rakentavat merkityskenttiä ja luokittelumalleja, joiden avulla ihminen voi ryhmitellä kokemuksensa kategorioiksi ja siten tehdä niistä mielekkäitä itselleen ja toisille. (Berger – Luckmann 1994: 48–51.)

Perustavimmillaan kielen todellisuutta luokitteleva funktio on **käsitteellistämisessä**: se miten asioita nimetään, ohjaa sitä, miten maailma ymmärretään. Kun jokin asia valitaan nimettäväksi, nostetaan samalla aivan tietynkoinen ja -muotoinen pala todellisuutta havaittavaksi ja käsiteltäväksi.

Bergerin ja Luckmannin tapaan Hodge ja Kress (1991) pitävät merkkijärjestelmien alkujuurina sosiaalista merkityksenantoprosessia. Merkkijärjestelmät tuotetaan ja uusinnetaan vuoropuhelussa, jonka toisena osapuolena on teksti, järjestelmän konkretisoituma, ja toisena itse järjestelmä, joka on konkretisoitumiensa ylärakenne. Järjestelmä siis toisaalta tuottaa konkreettiset ilmauksensa teksteinä, toisaalta saa merkityksensä juuri näistä konkreti-

soitumistaan. Tätä **semioottista toimintaa** (semiosic acts) Hodge ja Kress kutsuvat **diskursiksi**. (Hodge – Kress 1991: 5–6.)

Kielellisen vallan käyttö tulee mahdolliseksi siinä vaiheessa, kun uusien asioiden nimeäminen tai olemassa olevien sanojen käyttö uusissa yhteyksissä on tietoisten valintojen tulosta. Toisaalta kielen käytön luonteeseen kuuluu se, että tietyssä yhteisössä vallitseviin merkitysjärjestelmiin sosiaalistunut kielenkäyttäjä ei välttämättä tietoisesti pyri määrättyihin vaikutuksiin kielellisiä valintoja tehdessään, vaan viesti muotoutuu tietynlaisen itsestäänselvyyden sanelemana.

Vaikka siis viestin tuottaminen perustuu aina valintaan ja merkitykset muodostuvat niistä suhteista, jotka vallitsevat valittavana olevien vaihtoehtojen välillä, voi valinta tulla siinä määrin näkymättömäksi, ettei kielenkäyttäjä edes tiedosta valintaa tehneensä. Jokin kielenkäytön tapa voi muuttua yhteisössä niin luonnolliseksi, **naturalisoitua**, ettei sitä tajuta enää valituksi. (Karvonen 1999: 259.) Siksi diskurssin tutkimisessa ei ole olennaista metsästää kirjoittajan tai puhujan intentioita. Sanat kantavat mukanaan kulttuuriperintöä (mielikuvia, assosiaatioita ja arvoja) yksittäisestä kielenkäyttäjistä riippumatta, joten merkityksen muodostusprosessissa viestin tuottajan päämäärät näyttelevät hyvin pientä osaa jo pelkästään siksi, ettei ihmisen ole mitenkään mahdollista hallita koko merkitysjärjestelmän monisärmäisyyttä ja sitä kautta valinnoillaan säädellä tarkkaan viestistään välittyviä merkityksiä.

Olipa valinta tietoista tai tiedostamatonta, kielelliset representaatiot samalla sekä tuottavat että uusintavat sosiaalista todellisuutta, ja kielellisillä valinnoilla teemme maailmaa näkyväksi tai näkymättömäksi. Sitä mekanismia, jolla maailman uudelleen luominen kielen avulla toimii, voisi lähestyä **artikulaation** käsitteen kautta. Artikulaatioteoreettisen näkemys mukaan asioiden merkityksellistämässä tärkeätä osaa näyttelee merkityksenmuutos, joka voi syntyä, kun asia kytketään irti entisistä yhteyksistään ja liitetään uusiin yhteyksiin. Esimerkkinä voitaisiin mainita käsite *blondi*, joka on irtautunut naisten hiustenväriin liittyvästä yhteydestä ja alkanut herättää mielikuvia vaaleahiuksisten naisten älykkyydestä. Tässäkin on kysymys sosiaalisesta prosessista: irti ja yhteen kytkeminen ei tapahdu yksilön mielessä, vaan artikulaatio on yksilön assosiaation yhteiskunnallinen vastine. (Karvonen 1999: 309–310.) Kysymys on siis yleisesti hyväksytyiksi tulevista asioiden yhteenliittymistä.

Jos siis ajatellaan todellisuuden rakentuvan sosiaalisesti vuorovaikutustilanteissa, päädytään tutkimaan kielenkäyttöä tapana tuottaa maailmaa, ei niinkään sen kuvaamisena. Kielellisillä valinnoilla tehdään asioita olemassa oleviksi ja joitain muita poissa oleviksi. Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa merkitykset syntyvät näiden valintojen tuloksena.

Diskurssianalyysi on tapa lukea tekstiä kielellisten valintojen näennäisen neutraaliuden taakse katsoen ja tavallaan kirjoittaa auki niihin sisältyvät ääneen lausumattomat merkitysrakenteet.

1.2. Modernisaatio ja individualismi

Käsite **modernisaatio** tarkoittaa perinteisen yhtenäiskulttuurin murtumista yhteiskunnassa ja sen jakautumista moniksi alakulttuureiksi. Yksi modernisaation keskeisimpiä ilmenemismuotoja on **individualismi**. Modernisaation synnyttämä yksilöllinen ihminen on ensinnäkin sen edellytys, että julkisuus ja yksityisyys voivat erota toisistaan. (Hautamäki 1996: 33–34.) Esimodernin yhteiskunnan **kollektivismi** vastakohtana individualismille ei puolestaan tarvitse sellaista käsitettä kuin yksityisyys, koska ihmisellä ei periaatteessakaan ole edes yksityisesti mahdollisuutta tehdä muita kuin yhteisöllisesti hyväksytyjä asioita.

Uuden ajan individualismin periaatteita ovat ihmisen arvokkuus, yksityisyys, autonomia ja itsensä kehittäminen. Näistä ensin mainittu liittyy tasa-arvoon ja loput kolme vapauteen. Näitä kahta voidaankin pitää uuden ajan individualismin keskeisimpinä teemoina. (Lukes 1973, Hautamäen 1996: 21–22 mukaan.) Sen lisäksi, että tasa-arvon suomat ihmisoikeudet suojaavat ihmisen yksityisyyttä, ihmisellä tulee olla myös toiminnanvapautta eli oikeus ”tavoitella omia päämääriään omilla tavoillaan” (Hautamäki 1996: 23).

Individualismin synnyssä merkittävää roolia on näytellyt juuri usko tahdon vapautteen, joka puolestaan mahdollistaa yksilöllisen toiminnanvapauden. Esimoderni eli aristoteelinen rationalismi samasti järjen ja tahdon: ihmisen oli mahdotonta tahtoa sellaista, mitä järki ei pidä arvokkaana. Tässä ajattelumallissa järki asettaa ihmisen toiminnan päämäärät ja tahto suuntautuu näihin päämääriin luonnostaan. Se, mitkä päämäärät ovat arvokkaita, määrittyy puolestaan yhteisöllisesti: Ihmisen toiminnan päämäärien katsotaan seuraavan ihmisen olemuksesta (ihmiselle on ”luonnollista” pyrkiä tiettyihin päämääriin), ja ihmisen olemus puolestaan on kaikille sama. Päämäärät eivät siis ole valinnan kohteita vaan itsessään selviä, luonnollisia totuuksia. Koska ihmisillä on yhteinen, muuttumaton olemus, josta toiminnan päämäärät seuraavat, myös toiminnan päämäärät ovat yhteisesti hyväksytyjä.

Myöhäiskeskiajan individualismin mukaan tahto on kuitenkin vapaa järjen ja yhteisön määräysvallasta. ”Toiminnan päämäärät seuraavat tahtoa.” Samalla kun tahto vapautetaan järjestä eli yhteisöllisesti oikeina pidetyistä päämääristä, tunnustetaan ihmisen olemuksen yksilöllisyys: yksilöllinen tahto ohjaa yksilön toimintaa kohti yksilöllisiä pää-

määriä. Kunkin ihmisyksilön tahto ja sen valitsevat suunnat määrittävät yksilön olemuksen. Tällaista käsitystä ihmisen toiminnan perusteista kutsutaan **voluntarismiksi**. (Hautamäki 1996: 14–15.)

Modernisaatiokehityksen jatkumo johtaa mm. edellä kuvattujen asioiden suhteen vaiheeseen, jota sosiologiassa kutsutaan **postmoderniksi**. Modernia ja postmodernia yhteiskuntaa ei siis voida pitää kaksijakoisena vastakkainasetteluna, vaan pikemminkin postmodernius on modernisaation uusin vaihe, jossa kärjistyvät monet modernit piirteet. Selvyyden vuoksi on kuitenkin ehkä syytä puhua postmoderniudesta tarkastelemalla sitä juuri vastakkain moderniuden kanssa, jotta olisi mahdollista jotenkin hahmottaa näinkin monisyisen ilmiön ulottuvuuksia.

1.3. Postmoderni ihmiskuva

Ihmiskäsitys (tai **ihmiskuva**; käsite-erottelut eivät ole pitäviä) on ihmistä koskevien uskomusten, tietojen ja arvostusten järjestelmä. Ihmiskäsityksen komponentteja ovat ihmisen ihanteita ja päämääriä koskevat käsitykset, välttämättömyyskäsitteet, mahdollisuus-käsitteet ja oikeutusta koskevat käsitykset. (Hirsjärvi 1982: 1–6.)

Tämän tutkielman tarkoituksiin sopiva käsitteen ihmiskuva määrittely löytyy aikuiskasvatuksen kehittämistyössä käydyin ihmiskuvakeskustelun kriittisestä analyysistä. Aikuis-kasvatus-lehdessä (1/1992) julkaistussa artikkelissaan *Aikuiskasvatuksen ihmiskuvan poetiikka* Juha Suoranta käyttää diskurssianalyttistä otetta pohtiessaan aikuiskoulutuksen johtoryhmän muistion virittämää puhetta aikuiskoulutuksen ihmiskuvasta.

Suorannan analyysissä yksi keskeinen näkökulma aikuiskoulutuksen ihmiskuvakeskusteluun on juuri käsitteiden ihmiskuva ja ihmiskäsitys erottaminen toisistaan. Suorannan mukaan keskustelussa käytetään käsitteitä ihmiskuva ja ihmiskäsitys jokseenkin samassa tarkoituksessa. Itse keskustelun herättäneessä muistiossa käsitteet on kuitenkin määriteltä ja niiden käytön on todettu olevan horjuvaa. Ihmiskäsitys määritellään käsitykseksi siitä, "mikä ihminen on, mikä ihmisessä on olennaista ja mitkä ovat ihmisen mahdollisuudet." Se on "metatasoinen konseptio", "esioletus", joka "perustuu uskomuksiin ja arvostuksiin". (Suoranta 1992: 18.) Suorannan mielestä käsite esitetään tässä hankalana ja hämäränä, mutta tämän tutkimuksen tarkoituksiin määrittely sopii mainiosti.

Tässä tutkimuksessa ihmiskuvalla tarkoitetaan juuri edellä kuvatun kaltaista, intuitiivista tai vaistonvaraista käsitystä, jonka pohjalla eivät ole niinkään selkeästi jäsennellyt filosofisen antropologian teorit ihmisen olemuksesta kuin tiedostamattomat arjessa elävät uskomukset. Määrittely on siis aivan päinvastainen kuin aikuiskasvatuksen ihmiskuvaustion, jossa nimenomaan käsite ihmiskuva saa sisällökseen empiirisen ihmistutkimuksen tuottaman tiedon ja ihmiskäsityksen osaksi jää olla "oletusten tasolla" (Suoranta 1992: 18).

Tässä tutkimuksessa tulkinnan näkökulma kielenainekseen on tekstistä rakentuvan ihmiskuvan sijoittuminen modernin ja postmodernin kategorioihin.

Usein puhe postmodernismista aloitetaan toteamalla, että sitä leimaa **epäluottamus ns. suuriin kertomuksiin**. Tällä viitataan postmodernin ihmisen haluun muodostaa oma, yksilöllinen maailmankatsomuksensa valmiiksi tarjottujen elämänfilosofioiden, myyttien ja maailmanselitysten sijaan. (Ks. Hautamäki 1996: 35–36.)

Postmoderni individualismi tuo mukanaan väistämättä **erilaisuuden hyväksymisen**: ihmisyyttä hahmotetaan enemmän erojen kuin yhtäläisyyksien kautta (Hautamäki 1996: 36). Tyypillisesti modernista ajattelusta tämä poikkeaa esimerkiksi tasa-arvokysymyksissä. Siinä missä moderni tasa-arvon idea sisältää oletuksen kaikkien tasa-arvoisten ihmisten samantasuisista ja samanarvoisista lähtökohdista, suorastaan perustuu samanlaisuuden ideaaliin, postmodernismi näkee tasa-arvoa myös erilaisuudessa ja tunnustaa, että samanarvoisuus ei edellytä samanlaisuutta (Hautamäki 1996: 39).

Esimerkiksi sukupuolten välistä tasa-arvoa käsitellään eri tavoin modernissa ja postmodernissa kontekstissa. Kun moderni naisasialiike korosti sukupuolten välisten erojen merkityksettömyyttä, on postmodernin tasa-arvon kulmakivi juuri kummankin sukupuolen ominaispiirteiden hyväksyminen ja niiden pitäminen pikemminkin mahdollisuuksina kuin rajoituksina.

Individualismiin liittyvät läheisesti myös auktoriteettikysymykset. Postmoderni ihminen ei usko elämäänsä ulkoapäin ohjaaviin voimiin, vaan luottaa omaan kykyynsä tehdä itseään koskevia valintoja. Esimerkiksi tässä suomalaisessa yhteiskunnassamme päätään nostava kapina ns. holhousyhteiskunnan alkoholipolitiikkaa vastaan voitaisiin nähdä postmodernina pyrkimyksenä siirtää alkoholinkäyttöä koskeva päätösvalta julkishallinnolta takaisin lasia kallistaville ihmisille. Samalla kun **auktoiteetti** laimenee, yksilön vastuu omista ratkaisuistaan kasvaa. Modernin ihmisen tapaan postmoderni yksilö ei voi siirtää vastuuta elämänsä kulusta instituutioille vaan joutuu sietämään vapauden käänköpuolena velvollisuuden kantaa itse vastuu teoistaan. (Hautamäki 1996: 36.)

Uuden ajan individualismi perustuu joukkoon arvoja, joista yksi on yksilön **itsensä kehittäminen**. Länsimaisessa humanismissa itsensä kehittäminen on suorastaan eettinen velvoite. Uuden ajan filosofeja tässä asiassa yhdistää käsitys ihmiselle lankeavasta velvollisuudesta toteuttaa ja kehittää itseään omien edellytystensä mukaisesti, **autenttisesti** eli aidosti ja omintakeisesti. (Hautamäki 1996: 26–27.) Tämä näkemys voitaisiin asettaa vastakkain modernismin valmiisiin malleihin turvautumisen kanssa. Toisin kuin moderni ihminen postmoderni itsensä etsijä ei hae identiteettinsä rakennusaineita kuin palapelin paloja valmiiksi muotoiltuna, vaan katsoo tehtäväkseen etsiä minuuttaan omaehtoisesti ja itseohjautuvasti. (Ks. Hautamäki 1996: 39.)

Moderniuden ja postmoderniuden eroista vielä mainittakoon vastakkainasettelu **rationaalisuuden** ja **elämyksellisyyden** välillä. Järjen ja järkevien ratkaisujen korostamisen katsotaan olevan modernismille tyypillistä, kun taas postmodernismissä elämysten hakeminen ja ihmisen olemuksen tunnepuolen huomiointi ovat tärkeässä asemassa. Modernisaation eri vaiheiden arvopohjissa on myös eronsa: modernin ihmisen arvomaailma on selkiytyneempi kuin postmodernin, joka joutuu, kenties jopa kulloisenkin tilanteen mukaan, ponnistelemaan **arvovalintojen ambivalenssin** kanssa. (Ks. Hautamäki 1996: 39.) Arvojen kyseenalaistaminen tuntuu voivan nousta nykyisessä yhteiskunnallisessa keskustelussa hyvinkin ennakkoluulottomalle tasolle. Esimerkiksi suomalaisen suurtyöttömyyden aikaan on päädytty toisinaan kyseenalaistamaan työn arvo ihmisen elämässä: varsinkin nuoret työttömät, jotka ovat joutuneet tilanteeseensa suoraan koulun penkiltä, ovat esittäneet joskus työttömyyden elämäntapana, jossa ei välttämättä ole ongelmana työn puute sinänsä vaan pikemminkin se, miten saada aikansa kulumaan.

1.4. Tutkimusongelmat ja -menetelmät

Tämän tutkimuksen kohteena ovat diskurssit, erityisesti mediadiskurssit. Diskurssilla tarkoitetaan tässä merkitysjärjestelmää, jossa vaikuttavat kielelliset valinnat ovat selitettävissä jonkin tietyn päämäärän tai yhteisen nimittäjän kautta.

Selitys siihen, miksi olen kiinnostunut juuri mediadiskursseista ja miksi olen ottanut tutkimuskohteekseni juuri aikakauslehtien diskurssit, voisi löytyä Karvosen esittelemästä Klappin symbolisesta näkökulmasta julkisuuteen. Pohtiessaan julkisuutta ja populaaria makua Klapp tulee siihen tulokseen, että viihdeteollisuuden tuotteista suosituksi tulee se, joka

"resonoi voimakkaasti yleisön kulloistenkin tarpeiden kanssa" (Klapp 1962, Karvosen 1999: 279 mukaan). Kansan suosikit ovat **symboleja**, jotka edustavat elämäntyyplejä ja sosiaalisia tyyppiejä. Merkityksellistämisen käytännöillä mediassa voidaan ottaa vaikkapa tietty henkilö edustamaan jotain laajempaa ilmiötä, ja mikäli yleisöllä on tarvetta tällaiselle symbolille, henkilöstä tulee suosittu. Klappiin nojaten Karvonen tulkitsee "julkkikset" symboleiksi, joiden tehtävä on edustaa tavallisten ihmisten elämän ilmiöitä, kuten avioliittoa, terveyttä ja uskontoa. (Klapp 1962, Karvosen 1999: 282–295 mukaan.)

Tämä näkemys median osuudesta tavallisten ihmisten elämään on omasta näkökulmastani kiehtova, koska se vastaa intuitiivista näkemystäni mm. juuri aikakauslehtien tehtävästä kulttuurissamme. Vaikkei toisaalta voidakaan pitävästi osoittaa, että jonkun huippumallin imagon lanseeraaminen nuorille naisille suunnatussa lehdessä muokkasi nuoria naisia mallin kaltaisiksi, voidaan siitä mielestäni kuitenkin lukea jotain yhteisössä vallitsevista arvoista. Tuskinpa monikaan nainen haluaisi huippumallin ulkonäköä tai elämäntyyliä, mutta jo se, että niistä halutaan lukea lehdistä, voidaan tulkita merkiksi jonkinlaisesta vastavuudesta yleisön ajatusmaailman ja huippumallin julkisen imagon välillä.

Tässä tutkielmassa pohditaan aikakauslehtien kielenkäytössä rakentuvaa ihmiskuvaa niiden ulottuvuuksien suhteen, joiden on ajateltu erottavan moderni ja postmoderni ihminen toisistaan. Onko mediadiskursseissa rakentuva ihminen postmoderni suhteessaan kollektiivisuuden ja yksilöllisyyden ristiriitaan tai suhteessaan auktoriteetteihin? Noudattaako hän elämässään jotain valmista ihmisen mallia vai onko hän "itsensä etsijä"? Tekeekö hän valintansa joidenkin ulkopuolelta (yhteisöllisesti) määriteltyjen kriteerien perusteella vai toteuttaako hän itseohjautuvasti omaa yksilöllisyyttään? Onko hänen arvomaailmansa modernin selkiytynyt vai postmodernin ambivalentti? Miten postmoderniuden idea siis saa kielellisen ilmaisuensa aikakauslehdissä?

Tutkielman aineistoksi on valittu kaksi henkilökuva: Paula Koivuniemen henkilökuva Seuran numerossa 50/1999 ja Kirsi Kunnaksen henkilökuva Helsingin Sanomien Kuukausiliitteen numerossa 12/1999. Paula Koivuniemi on iskelmälaulaja, joka on viihdyttänyt suomalaista yleisöä jo vuosikymmenien ajan. Kirsi Kunnas puolestaan on suomalaisen sanataiteen merkkihenkilö. Hänen kirjailijanuransa on alkanut 1950-luvulla, ja hän on tullut tunnetuksi erityisesti lastenkirjailijana, mutta myös runoilijana.

Individualismin periaatteiden toteutumista tarkastellaan Paula Koivuniemen ja Kirsi Kunnaksen työelämää, yksityisyyttä, ulkoisiin olosuhteisiin asettumista sekä parisuhdetta koskevissa puheissa. Näihin aiheisiin liittyvissä puheentavoissa tarkastelun kohteena ovat

käsitykset ihmisten mahdollisuuksista ja niitä rajoittavista tekijöistä, ihmisten toiminnan perusteista sekä toimijoiden välisistä suhteista.

Tutkimusote on kvalitatiivinen ja tulkitseva. Diskurssianalyysin keinoin pyritään hahmottamaan niitä merkityksen muodostusprosesseja, jotka ovat ominaisia aineiston puhetavoille. Analyysi ulottuu sanaston ja syntaksin lisäksi lauseiden ja virkkeiden keskinäisiin suhteisiin.

Tehtäessä tulkintoja ihmisten mahdollisuuksista ja niitä rajoittavista tekijöistä yksi keskeisimpiä tarkastelun kohteita on toiminnanvapauden toteutuminen tekstissä. Tätä tutkitaan analysoimalla aineiston lauseiden rakenteita ja verbien persoonamuotoa sekä teonlaatua. Erityisesti tarkastellaan mahdollisuutta tai välttämättömyyttä ilmaisevia rakenteita ja niiden modaliteetin lajia: onko se dynaaminen (sisäiseen mahdollisuuteen tai pakoon perustuva), deonttinen (ulkoiseen lupaan tai velvollisuuteen perustuva) vai episteminen (puhujan tietoon perustuva) (ks. esim. Kieli ja sen kieliopit 1996: 65–66)? Toiminnanvapauden katsotaan toteutuvan niissä lauseissa, joissa henkilö on aktiivisen toiminnan subjektina eikä näkyvissä ole häntä toimijana rajoittavia tekijöitä, esim. deonttista modaliteettia. Tulkintoihin toiminnanvapaudesta vaikuttaa myös se, onko verbi teonlaadultaan staattinen (tila) vai dynaaminen (toiminta, suoritus tai saavutus). Myös lauseenjäsenten semanttisia rooleja tarkastellaan, ja jos lauseen subjekti on tulkittavissa semanttiselta rooliltaan passiiviseksi, esim. kokijaksi, subjektin tarkoitetta ei pidetä riippumattomana toimijana. Toiminnan kohteiksi tulkitaan lauseenjäsenasemaltaan objekteina tai semanttiselta rooliltaan kohteina olevien ilmausten tarkoitteet.

Uuden ajan filosofiassa yksilön toiminnanvapaus eli autonomia on toisinaan määritelty omistamisen käsitteen kautta: 1800-luvulla eläneen individualistin Max Stirnerin mukaan ihmisen vapaus toteutuu vain suhteessa ihmisen omistamiin asioihin ja ihmisen omistussuhde itseensä on vapauden kannalta erityisen tärkeä. (Hautamäki 1996: 25–26.) Niinpä tässä tutkielmassa aineiston omistusrakenteita analysoidaan siten, että omistettavan asema tulkitaan alisteiseksi ja omistajan hallitsevaksi.

Tulkinnat eivät kuitenkaan muodostu ainoastaan kielellisten rakenteiden perusteella, vaan ilmausten konteksti ja tyyli sekä ilmauksiin liittyvät konnotaatiot pyritään myös ottamaan huomioon. Näin tulkinnat lopulta muodostuvat sananvalintojen, sanamuotojen, syntaksin ja kontekstin yhteisvaikutuksesta.

2. TYÖELÄMÄ

2.1. Työelämä Paula Koivuniemen henkilökuvassa

Siinä tavassa, jolla Paula Koivuniemen henkilökuvassa kuvataan työntekoon liittyviä asioita, nähdään postmodernin ihmisen näkemys suhteestaan työhön: ”Postmoderni ihminen näkee työn omien intressiensä toteuttamisen kannalta” (Hautamäki 1996: 40). Tässä tutkielmassa suhde työhön tulkitaan omien intressien toteuttamiseksi silloin, kun työntöön motiivit vaikuttavat kumpuavan työntekijästä itsestään pikemminkin kuin ulkoisesta välttämättömyydestä. Omien intressien toteuttamisesta on kyse myös silloin, kun työhön liitetään omaehtoisen (autenttisen) itsensä kehittämisen ja henkisen kasvun pyrkimyksiä. Myös emotionaalinen (elämyksellinen) suhtautuminen työhön tulkitaan postmodernismin ilmentymäksi; työhön liittyvien tunne-elämysten artikuloiminen merkitsee sen tunnustamista, että ihmisen suhde työhön on henkilökohtainen ja että se, miten ihminen itse kokee työskentelynsä, on merkityksellistä.

Tekstistä on luettavissa, että työhön liittyvät tilanteet koskettavat Paula Koivuniemen tunne-elämää ja muutenkin liikuttavat häntä hyvin henkilökohtaisella tasolla. Koivuniemen työskentelytilanteita kuvataan pääasiassa juuri hänen itsensä näkökulmasta: esiin nostetaan työn emotionaalinen merkitys sekä työn merkitys henkisen kasvun kannalta. Vain harvoin työskentely näyttäytyy velvollisuuden tai palvelun tarjoamisen näkökulmasta.

Seuraavassa katkelmassa Paula Koivuniemi kertoo intohimon merkityksestä työs-
sään:

”– On oltava polte tähän työhön. Jos se loppuu, on oltava valmis luopu-
maan.”

Itse hän ei näe mitään merkkejä sellaisesta, päinvastoin: – – (Seura
50/1999: 16.)

Voimakas tunne (*polte*) on esitetty riippumattomana, itsestään olemassa olevana ilmiönä alun eksistentiaalilauseessa ja seuraavaksi subjektina (*se*) lauseessa, jossa vihjataan tunteen voivan loppua itsestään. Lisäksi katkelmassa on käytetty kaksi kertaa verbinmuotoa *on oltava*, josta on luettavissa deonttinen modaaliteetti. *Polte* esitetään välttämättömänä työn

edellytyksenä ja työstä luopuminen tuon tunteen puuttumisen välttämättömänä seurauksena. Välttämättömyyden lähteitä ei ole näkyvissä. Myös itse työntekijän asettaminen ulkopuolisen havainnoijan asemaan lauseessa *Itse hän ei näe mitään merkkejä sellaisesta vahvistaa voimakkaan tunteen riippumattomuutta: tunteen olemassaolo tai puuttuminen on ihmisen vaikutusvallan ulottumattomissa, ja ihmisen osa on vain seurata sivusta tilanteen kehittymistä.*

Intohimoinen suhde työntekoon siis ilmentää tässä postmodernia asennoitumista, jota leimaa juuri henkilökohtainen – tässä tapauksessa tunneperäinen – motivaatio. Toisaalta katkelman voitaisiin tulkita ilmentävän jotain kollektivismia muistuttavaa suhtautumista: nesessiivirakenteilla ilmaistaan henkilön ulkopuolelta määrittyviä välttämättömyyksiä, joiden lähde jää epämääräiseksi (*on oltava polte, on oltava valmis luopumaan*). Jollei siis työtä tekevä yksilö itse määrittele työn menestyksekkään hoitamisen edellytyksiä, kyse ei voi olla yksilöllisten pyrkimysten toteuttamisesta. Näyttää siltä, että työssä menestymisen reunaehdot määrittyvät pikemminkin yhteisöllisestä kuin yksilöllisestä näkökulmasta.

Paula Koivuniemen työtilanteessa olemista leimaavat spontaanit, positiiviseksi tulkittavat reaktiot. Artikkelin otsikossa kuvataan artistin olemusta esiintymistilanteessa: *Paula Koivuniemi syttyy ja säihky* (Seura 50/1999: 15). Verbi *syttyä* ilmaisee tapahtuman alkukohtaa, mutta minkä vaikutuksesta tämä syttyminen tapahtuu, ei ole näkyvissä. Myös verbi *säihkyä* viittaa tahdottomaan tapahtumiseen. Samat tulkinnat voidaan tehdä verbeistä *syttyy* ja *hehkuu* seuraavan otteen ensimmäisessä virkkeessä.

Ja vaikka jättiläiskatsomossa ei ole ketään, Paula syttyy, hehkuu, tunnelmoi ja "ottaa yleisönsä".

"Vaikka olisin kuinka väsynyt, vaikka mitä kamalaa olisi tapahtunut, kun pääsen estradille, niin naps, minuun syttyy uusi vaihde. Koska rakastan esiintymistä niin valtavasti." (Seura 50/1999: 16.)

Lauseessa *minuun syttyy uusi vaihde* Koivuniemi itse on verbin määritteenä, semanttiselta rooliltaan lähinnä tapahtumisen kohteena. Tunnereaktion tahdottomuutta vielä korostaa sana *naps*, jolla hahmotellaan kuvaa automaattisen refleksin tapaan syntyvästä tapahtumasta. Tunneside työhön esitetään *koska*-lauseessa syynä tämän äkillisen muutoksen kokemiin. Vahva tunne käy kaiken muun ylitse (*vaikka olisin kuinka väsynyt, vaikka mitä kamalaa olisi tapahtunut*), ja näin intohimoinen suhde työhön saa elämää suuremmat mittasuhteet.

Tällaisten tietoisesta toiminnanohjauksesta riippumattomien reaktioiden kuvaami-

nen kertoo siitä, että Paula Koivuniemi kokee työtilanteet voimakkaan elämyksellisesti ja tunneperäisesti. Lisäksi elämyksellisyys tulee esiin myös tietoisessa toiminnassa: Koivuniemi *tunnelmoi* ja käyttää eläytymistä tietoisesti hyväkseen tehdäkseen vaikutuksen yleisöön (*”ottaa yleisönsä”*).

Seuraavastakin otteesta nähdään, kuinka Paula Koivuniemi kokee työnsä henkilökohtaisesti monella eri tasolla: työtilanteet liikuttavat hänen tunteitaan, hän saa elämyksiä työstään ja työ tarjoaa hänelle tilaisuuksia kehittää itseään.

”Ihania esiintymisiä on tulossa. Odotan ihan intona muun muassa Leidit lavalla -kiertuetta, tosi kiva hanke, kun meitä on siinä neljä naista vastuuta jakamassa, ja riemulla otin vastaan kutsun Juicen 50-vuotisjuhlakonserttiin. Iskelmälaulaja Koivuniemi siellä raskaan sarjan rokkareiden joukossa... terveellistä rajojen rikkomista.” (Seura 50/1999: 16.)

Myönteistä suhtautumista viestivät ilmaukset *ihania esiintymisiä, odotan ihan intona, tosi kiva hanke* ja *riemulla otin vastaan*. Työn merkitys saa laajat mittasuhteet ilmauksessa *terveellistä rajojen rikkomista*; ilmaus kertoo, että esiintyminen ei ole vain ansiotyötä vaan saattaa olla osa henkistä kasvua. Näin artikuloidaan individualismin arvoihin kuuluva itsensä kehittämisen vaatimus, ja samalla tulee esiin autenttisuuden periaate, kun Koivuniemi tunnustaa omat rajansa ja pyrkii näistä lähtökohdistaan laajentamaan kokemuspiiriään sekä kehittymään ammatillisesti.

Eräs individualismin ilmentymä Paula Koivuniemen työpuheissa on se, miten artistin henkilökohtaiset ominaisuudet näyttäytyvät merkittävänä seikkoina työnteossa. Seuraavaksi käsiteltävistä katkelmista on luettavissa taipumus samastaa keskenään Koivuniemen persoonasta ja hänen omista tavoitteistaan lähtevät motiivit ja työn vaatimuksista kumpuavat välttämättömyydet. Tätä puolestaan voidaan pitää postmodernin ihmisen strategiana henkilökohtaistaa työelämä, ottaa se osaksi persoonaansa.

Heti tekstin ingressissä annetaan ymmärtää, että Koivuniemen suhtautuminen työsuoritukseensa seuraa johdonmukaisesti hänen luonteestaan:

Katsokaapa televisiosta jouluaattona Joulun Tähti -konserttia, niin näette miten Paula Koivuniemi antaa yleisölle parastaan. Keskittyen, sydämestään ja täydesti, yleisöään arvostaen, pukeutumistaan myöten. Niin kuin aina esiintyessään. Ja niin kuin koko elämässään. Paula ei tunne puolinaisia kompromisseja. (Seura 50/1999: 15.)

Katkelmassa on rinnastettu (kahteen kertaan käytetyllä) adverbilla *niin kuin* ja konjunktiol-

la ja Koivuniemen suhtautuminen työhönsä ja elämäänsä; kumpakaan määrittää sama heittäytyminen. Selityksen asemaan päätyy lause *Paula ei tunne puolinaisia kompromisseja*. Hän siis antaa parastaan ja paneutuu koko olemuksellaan työhönsä, koska tinkimättömyys kuuluu hänen persoonaansa.

Seuraavassa otteessa kuvaan tulevat mukaan vaatimukset, joita työ asettaa Paula Koivuniemelle. Esiintymisasujen valinta esitetään tekstissä voimavaroja verottavana, epämieluisana tehtävänä, ja jotkin ilmauksista viittaavat siihen, että voimavarojen kulumisen aiheuttaisivat jotkin ulkopuoliset tekijät, joihin Koivuniemellä ei ole vaikutusvaltaa. Ilmauksesta *onneksi ei tarvitse* on luettavissa deonttinen modaliteetti; joku tai jokin Koivuniemen ulkopuolella sallii sen, että hän ei joudu tekemään pukuhankintoja yksinään. Sanasta *onneksi* voidaan päätellä, että tämä ulkopuolinen sallija on hyvä onni, kohtalon sallimus tai sattuma. Edelleen työnkuvaan kuuluvaan esiintymisasujen valitsemiseen ikään kuin itsestään vain menee – – *kauheasti energiaa*. Mielikuvaa työn rasittavuudesta lisäävät ilmaukset, jotka viestivät negatiivista asennetta työtehtäviin: ilmauksessa *mieltii pukuasioita* on hiukan vähättelevä sävy, joka saa esiintymisasun valinnan kuulostamaan lähinnä joltain arkiselta, ärsyttävältä puuhastelulta. Voimavarojen kulumista pidetään ilmeisesti harmillisen suurena, koskapa sitä päivitellään sanalla *kauheasti*.

”Onneksi ei tarvitse yksin mieltii pukuasioita. Siihen menee nimittäin kauheasti energiaa, kun etsii tilaisuuden luonteeseen sopivan kokonaisuuden. Olen tinkimätön visuaalisuuden suhteen. Haluan antaa yleisölle täyden elämyksen, sehän on elämäntehtäväni!” (Seura 50/1999: 16.)

Lauseiden välisiä suhteita tutkimalla voimavarojen kulumisen syyksi kuitenkin tarjoutuu Koivuniemen oma intohimoinen suhtautuminen työhönsä. Voimavaroja kuluu esiintymisasun etsimiseen, koska artisti ei suostu tekemään kompromisseja ulkonäkönsä suhteen; tämä voidaan päätellä siitä, että lause *Olen tinkimätön visuaalisuuden suhteen* asettuu selityksen asemaan, koska se on heti voimavarojen kulumisesta kertovan virkkeen jäljessä. Tämä tinkimätön ja ehdoton suhtautuminen tuntuu viestivän ammattiylpeyttä, kun Koivuniemi kaikesta epämukavuudesta ja harmista huolimatta karttaa kompromisseja.

Tinkimättömyyden selitys löytyy seuraavasta lauseesta, jossa kerrotaan Koivuniemen tavoitteesta esiintymistilanteessa (*haluan antaa yleisölle täyden elämyksen*). Tavoitteen selitys puolestaan on viimeisen lauseen toteamus *sehän on elämäntehtäväni*. Näin siis voimavarojen kulumisen johtuu viime kädessä siitä, että jokin kutsumuksen tapainen suhde työhön edellyttää tiettyä vaivannäköä. Koivuniemen omassa hallinnassa tuntuu

olevan se, seuraako kutsumusta vai ei (hän on verbin *haluan antaa* subjektina), mutta työnkuvaa sinänsä pidetään selviönä; tehtävien lankeamista perustellaan predikatiivilauseella *sehän on elämäntehtäväni*, jossa ei lainkaan artikuloida valinnanvapautta. Vaikka kutsumus tuntuu tulevan Paula Koivuniemeen jostain hänen ulkopuoleltaan, se kuitenkin samalla tuntuu kuuluvan kiinteäksi osaksi hänen persoonaansa. Lause *Olen tinkimätön visuaalisuuden suhteen* on predikatiivilause, eli kutsumuksesta seuraava asiointi näyttäytyy Koivuniemen persoonallisuuden piirteenä. Näin valinnanvapauden puuttuminen kutsumuksen suhteen ei olekaan ongelma individualismin näkökulmasta, koska kutsumuksesta seuraavat tavoitteet ovat samalla yksilön omia tavoitteita eikä eturistiriitaa ole näkyvissä. Myös Koivuniemen suhde työn asettamiin vaatimuksiin on postmoderniin ihmiskuvaan sopiva: Työntekoon muodostuu henkilökohtainen suhde, kun työn jälki on henkilökohtainen kunnia-asia. Vaikka työn vaatimukset nousevatkin paikoin artistia itseään vahvemmiksi tekijöiksi, hän ei kuitenkaan alistu vaatimuksiin minkään ulkopuolisen auktoriteetin tahdosta vaan oman ammattiympärynsä vuoksi.

Tekstissä on edellä käsiteltyjen lisäksi muitakin ilmauksia, joissa työelämän vaatimukset tuntuvat asettuvan yksilön omien valtuuksien yläpuolelle:

Sitten hän tunnustaa, miten liian helposti lupaa "jonkin ihan pienen esiintymisen, pari laulua vain", vaikka hänen pitäisi hyvin tietää, että siihen valmistautuminen vaatii ihan saman kuin suurempikin keikka (Seura 50/1999: 16).

Yllä olevassa katkelmassa ihmisen toimintaa ohjailevaksi voimaksi nousevat työelämän käytännölliset vaatimukset. Ihmisen voimavaroja kuluttavat erilaiset tehtävät ihmisen lupaa kysymättä: esiintymiseen *valmistautuminen vaatii* Paula Koivuniemen työpanoksen. Tätä seikkaa näköjään pidetään kiistämättömänä faktana, koska se sisältyy faktiivisena pre-suppositiona *että*-lauseeseen (*pitäisi – – tietää, että – – valmistautuminen vaatii*). Työtilaisuuksiinkaan esiintyjän vaikutusvalta ei näy juuri ulottuvan:

”Ihania esiintymisiä on tulossa. Odotan ihan intona muun muassa Leidit lavalla -kiertuetta, tosi kiva hanke, kun meitä on siinä neljä naista vastuuta jakamassa, ja riemulla otin vastaan kutsun Juicen 50-vuotisjuhlakonserttiin. Iskelmälaulaja Koivuniemi siellä raskaan sarjan rokkareiden joukossa... terveellistä rajojen rikkomista.” (Seura 50/1999: 16.)

Esiintymiset tulevat, jos ovat tullakseen (*esiintymisiä* otteen ensimmäisen virkkeen subjektina), ja kiertuetta tyydytään odottamaan. Kutsun tullessa myöntävän vastauksen antaminen on aktiivinen toimenpide. Tekstissä tämä prosessi kuitenkin kuvataan ilmauksella *otin*

vastaan, ja vastaanottaminenhan on toimintaa, joka edellyttää tarjouksen esittämistä eikä anna mahdollisuutta vaikuttaa tarjouksen sisältöön. Ilmauksessa *vastuuta jakamassa* otetaan käyttöön velvollisuusretoriikka. Sanan *vastuuta* käyttö tuntuisi viittaavan ulkoisiin vaatimuksiin, joista saadaan helpotusta vastuun jakamisen kautta.

Seuraavassa katkelmassa työelämän luomat olosuhteet asettuvat ihmissuhteita rajoittaviksi tekijöiksi:

” – – en aio ruveta seurustelemaan kenenkään kanssa, siihen ei ole aikaa, on niin paljon ihania, suuria töitä” (Seura 50/1999: 17).

Työtilaisuudet tuntuvat jälleen ilmaantuvan työntekijän kykenemättä vaikuttamaan asiaan (eksistentiaalilause *on – – töitä*). Työn paljoudesta johtuva aikapulakin kuvataan itsestään selvänä tilanteena eksistentiaalilauseessa *ei ole aikaa*.

Myös seuraavassa katkelmassa kuvataan työelämän asettamia rajoitteita:

”Harmittaa, kun niin harvoin voin lähteä esityksen jälkeen ravintolaan juhli-
maan toisten kanssa ja käymään läpi tunnelmia. On ajateltava seuraavaa päivää.
Äänen on oltava kunnossa.” Ja hyvässä kunnossa on pysyttävä. Paula kävelee
paljon, tunnustautuu himopyöräilijäksi, ja nyt hän on juuri löytänyt
uuden nautinnollisen elementin: hän ”venyttelee ja juoksentelee” altaassa.
(Seura 50/1999: 16.)

Ensimmäisessä lauseessa Koivuniemi on puhuja ([minua] *harmittaa*), joten hänet ymmärretään verbin kokijaksi, siis semanttiselta rooliltaan passiiviseksi osapuoleksi. Toisen, kolmannen, neljännen sekä viidennen lauseen mahdollisuutta ja välttämättömyyttä ilmaisevista rakenteista on luettavissa deonttinen modaliteetti (*voin lähteä, on ajateltava, on oltava ja on pysyttävä*). Näitä seuraavat aktiivisesta ja dynaamisesta toiminnasta kertovat lauseetkin (*kävelee, venyttelee ja juoksentelee*) tuntuvat kertovan työnkuvan pakottavista seuraamuksista. Oman ristiriitaisen vivahteensa katkelmaan tuo verbinvalinta ilmauksessa *tunnustautuu himopyöräilijäksi*. Tässä intohimoinen suhde liikuntaharrastukseen päätyy paheen asemaan, kun sen olemassaolo ilmoitetaan samaan tapaan kuin syntiin sortuminen (tunnustetaan). Kireän asiallinen suhtautuminen työnkuvan osa-alueisiin tuntuu näin nousevan hallitsevaksi moraalikoodiksi, jota vastaan Paula Koivuniemi ikään kuin kapinoi liittämällä asialliseksi tarkoitettuun toimintaan intohimoisia tunteita.

Yllä olevassa katkelmassa tuntuu siis korostuvan pikemminkin vastuun ja rationaalisuuden värittämä asenne työntekoon kuin elämyksellisyys, emotionaalinen suhtautuminen ja henkilökohtaisten intressien toteuttaminen. Elämyksen kaipuu kuitenkin on olemassa:

ensimmäisen virkkeen perusteella Koivuniemi kokee menetykseksi sen, ettei pääse töiden jälkeen reflektoimaan emotionaalisia kokemuksia (*tunnelmia*). Elämys jää siis puutteelliseksi, koska on toteltava järjen ääntä, joka muistuttaa seuraavan päivän velvollisuuksista.

Kieltämättä on siis niin, että työelämä tuntuu Paula Koivuniemen henkilökuvassa säätelevän yksilön elämää asettamalla yksilölle vaatimuksia, joihin tämän on vain sopeuttava. Individualismista kuitenkin kertoo se, miten ristiriita yksilöllisten intressien ja ulkoisten vaatimusten välillä häivytetään: Vaikka työelämä asettaa Koivuniemelle vaatimuksia mm. fyysisen kunnon suhteen, hän kääntää nämäkin velvollisuudet henkilökohtaiseksi hyödykseen. Yllä olevassa katkelmassa sanat *himopyöräilijäksi* ja *nautinnollisen* kertovat liikuntaharrastusten henkilökohtaisista motiiveista; motiivina ei tälläkään kertaa ole vain ulkoa määrittyvän velvollisuuden hoitaminen vaan henkilökohtainen mielihyvä. Lisäksi runsaasti viljellyt myönteisesti tunnevärittynyt ilmaukset kertovat työtilaisuuksien aiheuttamasta mielihyvästä (*ihania esiintymisiä on tulossa, odotan ihan intona, tosi kiva hanke, riemulla otin vastaan kutsun*), vaikkei työtilaisuuksien ilmaantumiseen sinänsä pystytäkään vaikuttamaan. Työtilaisuudet säätelevät ihmissuhteidenkin muodostamista, mutta vaikutusta ei yritetäkään estää, koska työtilaisuuksien ehdoilla eläminen ei ole ristiriidassa henkilökohtaisten motiivien kanssa, mikä käy ilmi töihin liitetystä määritteestä *ihania* lauseessa *on niin paljon ihania, suuria töitä*.

Näin tekstin sävy loivenee kuin huomaamatta velvollisuusretoriikasta individualistiseen voluntarismiin. Tässä tuleekin jälleen esiin postmoderni asenne työn vaatimuksia kohtaan: velvollisuuksien hoitamisen lomasta pyritään löytämään tilaa myös henkilökohtaisille intresseille, ja ulkoisen ja sisäisen motivaation välille on vaikea vetää rajaa. Tällainen työn vaatimusten henkilökohtaistaminen lieneekin eräs postmodernin yksilön keino hallita voimavarojaan kiireisen työelämän pyörteissä: sen, että työn vaatimukset kuluttavat yksilön aikaa, ei tarvitse olla stressin aihe, mikäli voimia ei uhrata pelkästään työn vuoksi vaan toiminnasta saadaan myös henkilökohtaista tyydytystä.

Huolimatta edellä kuvatuista lukuisista tavoista, joilla ihminen toteuttaa omaa yksilöllisyyttään työelämän luomissa olosuhteissa, jäädään kuitenkin vielä pienen matkan päähän postmodernista toiminnanvapauden ihanteesta. Asiaa voidaan tarkastella negatiivisen ja positiivisen vapauden käsitteiden kautta: Negatiivinen vapaus merkitsee vapautta jostakin, esimerkiksi yksityisyyden tapauksessa vapautta siitä, että muut puuttuvat yksilön elämään. Positiivista vapautta puolestaan voitaisiin pitää ihmisen todellisen autonomian edellytyksenä. ”Positiivisesti vapaa henkilö on toimintansa tietoinen ja vastuullinen subjek-

ti. Hän ei ole muiden ohjailtavissa eikä muiden tarjoamien vaihtoehtojen varassa.” (Berlin 1969, Hautamäen 1996: 24–25 mukaan.)

Edellä käsitellyissä tekstiotteissa vapautta on pidettävä luonteeltaan negatiivisena, koska toiminnanvapaus toteutuu usein nimenomaan tietyissä raameissa, jotka on yksilön ulkopuolelta määritelty. Tämä on pääteltävissä tietyistä edellä analysoitujen tekstiotteiden piirteistä: työtilaisuudet ovat olemassa tai ilmaantuvat itsekseen (*esiintymisiä on tulossa, on niin paljon – – töitä*) ja olemassa oleviin tilanteisiin tyydytään vain reagoimaan (*odotan – – kiertuetta, otin vastaan kutsun – – konserttiin*), jokin ulkopuolinen tekijä sallii työhön ryhtymisen (*kun pääsen estradille*) ja työ asettaa vaatimuksia, joista on selvittävä (*neljä naista vastuuta jakamassa, onneksi ei tarvitse yksin mieltä pukuasioita, siihen menee – – kauheasti energiaa, valmistautuminen vaatii, harvoin voin lähteä esityksen jälkeen ravintolaan, on ajateltava, äänen on oltava, kunnossa on pysyttävä*).

Individualistisessa ajattelussa yksilön intressit asettuvat vastakkain kollektivismissa korostuvien yhteisöllisten intressien kanssa. Paula Koivuniemen henkilökuvassa on sellais-takin tekstiä, jossa työhön liittyvien vaatimusten lähteenä tuntuvat olevan yhteisölliset intressit: Koivuniemi asettuu yleisönsä palvelukseen ja tuntee myös vastuun painon harteil-laan. Seuraavassa katkelmassa kirkkokonsertin kuulijoiden intressit vaikuttavat Koivu-niemen henkilökohtaisia intressejä vahvemmilta:

” – – Ja kirkkokonserteissa esiinnyn hyvin mielelläni. Menen niihin nöyränä, varon temperamentillani rikkomasta kuulijoiden etsimää rauhaa. Kirkossa yritän olla tunnelman, rauhan välittäjä.”

”Siellä saan jättää syrjään artistisuuden ja olla ihminen muiden joukossa.”
(Seura 50/1999: 17.)

Kirkkokonsertteihin Koivuniemi menee *nöyränä*, jotta palvelisi yleisön tarpeita paremmin. Lause *varon temperamentillani rikkomasta* puolestaan viittaa siihen, että yksilön persoonallisuus saattaa asettua yhteisöllisten intressien tielle. Koivuniemi ikään kuin tietoisesti kytkee persoonallisuutensa pois päältä ja asettaa näin yhteisön (kuulijoiden) päämäärät omiensa (temperamentin) edelle. Lauseessa *Kirkossa yritän olla tunnelman, rauhan välittäjä* Koivuniemi tuntuu asettuvan yleisön pyrkimysten välikappaleeksi, ja välikappaleena toimimisen edellytyksenä näyttäytyä edeltävässä lauseessa ilmaistu oman persoonan tukahduttaminen. Näistä lausunnoista voitaisiin lukea yhteisöllistä työmotivaatiota: omien intressiensä sijaan Koivuniemi toteuttaa yleisön intressejä, asettautuu yleisönsä palvelukseen ja toimii sen ehdoilla pikemminkin kuin toteuttaa omaa persoonallisuuttaan. Indivi-

dualismin periaatteista autenttisuuden vaatimus ei siis näy tässä yhteydessä toteutuvan siinä mielessä, että yksilö voisi toiminnassaan toteuttaa täysin omaa persoonaansa omaehtoisesti, omista lähtökohdistaan. Näin näkökulma työtilanteeseen on yhteisöllisyyttä korostava pikemminkin kuin individualistinen.

Individualismi kuitenkin näkyy siinä, miten yhteisöllisten intressien painottaminen tilanteessa on Koivuniemen itsensä valinta ja hänen tietoisien harkintansa tulos; verbit *menen, varon ja yritän olla* kertovat aktiivisesta toiminnasta, jonka subjektina on Koivuniemi itse. Yleisön palvelukseen asettuminen kuvataan siis hänen omana valintanaan, ei ulkoisena pakkona. Puhtaasti yhteisöllisessä ajattelussa hänelle ei jäisi valinnanvaraa. Kyseessä ei siis pintatason välittämistä merkityksistä huolimatta ole kollektivistinen asennoituminen työnteon tavoitteisiin, vaan suhtautuminen on pikemminkin individualistista.

Edelleen individualismin periaatteiden mukaista suhtautumista ilmentää Koivuniemen kommentti *kirkkokonserteissa esiinnyn hyvin mielelläni*, joka kuvaa hänen henkilökohtaista kokemustaan näistä tilanteista. Myös lause, jossa hän kertoo saavansa kirkossa *jättää syrjään artistisuuden* ja voivansa olla siellä *ihminen muiden joukossa*, lisää kirkkokonserttipuheisiin individualismin sävyä yhteisöllisyyden vastapainoksi. Vaikka edellä on havaittu, että kirkkokonserteissa Koivuniemi joutuu hieman laiminlyömään omaehtoista itsensä toteuttamista tukahduttamalla persoonallisuuttaan, hänen omille intresseilleen löytyy kuitenkin tilaa toiselta suunnalta. Ilmaus *saan jättää syrjään artistisuuden* viestii, että Koivuniemi saa henkilökohtaista tyydytystä mahdollisuudesta luopua esiintyjän roolistaan.

Työelämän vaatimukseen sopeutuminen on ollut keskeinen aihe nykysuomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa; kynnyksysymykseksi on noussut työssä jaksaminen ja voimavarojen hallinta. Tässä tutkielmassa puheita voimavarojen hallinnasta työelämässä voidaan tulkita individualismin näkökulmasta, jos oletetaan, että energiankäytön hallinnan taustalla on yksilön omista eduista huolehtiminen. Paula Koivuniemen henkilökuvassa voimavarojen hallinta onkin yksi tapa selviytyä ulkoisista paineista ja vaatimuksista.

Kuten edellä on todettu, työelämä vaatimuksineen rajoittaa jonkin verran yksilön autonomiaa. Ihmisellä kuitenkin on vapaus huolehtia omista eduistaan voimavarojensa sääntelyn avulla. Tässä tekstissä ihmiset joutuvat painiskelemaan ajankäytön ja voimavarojen käytön ongelmien kanssa mutta pääsevät loppujen lopuksi niskan päälle: voimavarojen käyttö on suunnitelmallista ja jatkuvan tarkkailun kohteena. Seuraava katkelma viestii yksilön vastuuta omasta jaksamisestaan:

Sitten hän tunnustaa, miten liian helposti lupaa "jonkin ihan pienen esiintymisen, pari laulua vain" vaikka hänen pitäisi hyvin tietää, että siihen valmistautuminen vaatii ihan saman kuin suurempikin keikka (Seura 50/1999: 16).

Kontekstissaan ironian sävyä saavat Paula Koivuniemen sanat ”*jonkin ihan pienen esiintymisen, pari laulua vain*”, joilla hän tarkoituksellisesti vähättelee työtilanteen vaativuutta. Ilmaus *liian helposti lupaa* tuntuu vihjaavan, että artisti on joskus vaarassa laiminlyödä omat intressinsä työn tilaajan edustamien yhteisöllisten intressien vuoksi. Vaara syntyy ironisessa työnkuvauksessa esitetystä väärinkäsityksestä: Koivuniemi saattaa itse erehtyä aliarvioimaan tarjotun työtilaisuuden vaatimukset. Ilmaus *vaikka hänen pitäisi hyvin tietää* tuntuu vihjaavan, että Koivuniemi on aivan itse vastuussa voimavarojensa ryöstöviljelyn estämisestä eikä kukaan huolehdi hänen eduistaan hänen puolestaan. Vahingollisten lupauksen tekeminen esitetään ikään kuin pahana tekona, ”syntinä”, josta Koivuniemi anteeksi pyytävään ja selittelevään sävyyn kertoo lehden lukijoille. Selittelevä vaikutelma syntyy *vaikka*-lauseesta, jossa ilmaistaan Koivuniemen tiedostavan menettelynsä heikkoudet. Se, että *vaikka*-lause ja sen sisältämä selittely on esitetty 3. persoonassa, saa lauseen kuulostamaan jopa hiukan syyttävältä – kun ”syyllinen” itse ei ilmaise asiaa 1. persoonassa (”kyllähän minun pitäisi tietää”), ei jäädä enää kauaksi jonkun toisen lausumasta suorasta syytöksestä (”kyllähän sinun pitäisi tietää”). Tämä tekstinkohta tosin on referointia Paula Koivuniemen puheesta, joten päällimmäiseksi vaikutelmaksi jää se, että kyse on hänen itse-syytöksistään.

Individualismissa on siis vapauden käänttöpuolena vastuu, jota ei voi sysätä yhteisölle, kun yksilön ratkaisut ovat hänen omassa hallussaan. Puheita Paula Koivuniemen työ- ja vapaa-ajan suhteesta leimaakin pyrkimys voimavarojen järjestelmälliseen hallintaan tiukalla otteella:

Kaksi läheisintä avustajaa ovat Paulan palkkalistoilla, Heidi, joka mm. ajaa keikkareissut ja pakkaa ja purkaa matkalaukut, sekä Paulan stailisti ja manageri, 'kullanarvoinen' Juha – pohjalainen tietysti! – joka huolehtii Paulan elämän sujumisesta ja sen rytmittämisestä työ- ja vapaa-ajan välille. Kumpi teistä siis pitää Paulan allakkaa?

”Yhdessä”, tarjoaa Paula.

”Mitä? Jos minä en vahtisi, sinä tappaisit itsesi!”

”Ai niin, niinhän se olikin”, tottelee Paula pikkutyön äänellä.

--

Ihanteellisena työtahtina hän pitää 12–13 esiintymistä kuukaudessa – ja ehdottomasti kunnon loma silloin tällöin. (Seura 50/1999: 16.)

Koivuniemen ajankäyttö näkyy olevan hänen avustajansa Juhan hallinnassa: *Juha – – joka huolehtii Paulan elämän sujumisesta ja sen rytmittämisestä työ- ja vapaa-ajan välille.* Verbillä *huolehtii* kerrotaan kompromissittomalta vaikuttavasta, jämäkästä asioiden hoitamisesta, ja määritteet *elämän sujumisesta ja rytmittämisestä* luovat vaikutelmaa varmasta, aukottomasta järjestelmästä. Ajan herraksi pääsemisestä kertoo myös toimittajan kysymys *Kumpi teistä siis pitää Paulan allakkaa?* Ilmaus *pitää allakkaa* kertoo määrätietoista toiminnasta, joka tähtää asian järjestelmälliseen hallitsemiseen. (Mieleen tulee kirjanpito ja kiinni pitäminen.) Hyvin määrätietoista toimintaa kuvataan edelleen lauseessa *Jos minä en vahtisi – –*, jossa Juhan rooliksi lankeaa suorastaan autoritaarinen edunvalvonta. Viimeisessä katkelmassa, jossa esitetään Koivuniemen kannanotto ajankäyttöön, *pitää jonakin*-rakenne kertoo siitä, että ihmisellä on vapaus määritellä itse sopiva työ- ja vapaa-ajan suhde (*ihanteellisena työtahtina hän pitää*). Sanalla *ehdottomasti* lauseen loppuhuomautuksessa suljetaan pois kaikki mahdollisuudet kiistää Koivuniemen näkemys asiasta. Näin siis myös voimavarojen ja ajankäytön hallinnan kautta toteutetaan individualistisia pyrkimyksiä nostamalla tietoisuuden keskiöön yksilön hyvinvoinnista huolehtiminen.

Kaiken kaikkiaan Paula Koivuniemen henkilökuvassa työntekijän suhde työn vaatimukseen näyttää siinä mielessä postmodernilta, että työ nähdään yksilön intressien toteuttamisen kannalta. Tässä tekstissä tuntuu toteutuvan postmodernin työsuhteen määritelmä: ”Työn on oltava mielekästä tai sitten mahdollistettava muu mielekäs tekeminen” (Hautamäki 1996: 40). Individualismia viestii myös se, miten yksilö huolehtii omista intresseistään säätelemällä itse omien voimavarojensa käyttöä. Toisaalta yksilön vapaus ei kuitenkaan toteudu täysin suhteessa työelämään: yksilön valta ei tunnu ulottuvan työtehtävien syntymiseen ja niiden asettamiin vaatimuksiin, joten tässä mielessä yksilö ei ole ”oman onnensa seppä” – hänen tahtonsa ei suuntaudu vapaasti yksilöllisiin päämääriin vaan ainoastaan valitsee tarjotuista vaihtoehdoista ja sopeutuu väistämättömään.

2.2 Työelämä Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa

Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa kirjailijan ammattia ja työntekoa koskevissa puheissa voidaan havaita toisaalta individualistista otetta ja toisaalta yksilön intressit häivyttävää kollektivistista otetta. Karkeasti ottaen puhutavat jakautuvat sen mukaan, onko puheenaiheena nuoren Kirsi Kunnaksen ja hänen kirjailijatovereidensa taiteellinen toiminta vai aikuisten toimeentulon hankkimiseen tähtäävä työnteko. Taiteen tekemisestä puhuttaessa on näkyvissä individualismin henkeä: otetaan esiin kirjailijoiden henkilökohtaisia motiiveja, ja ilmaisuissa on tunneväriä. Monin paikoin vaikuttaa siltä, että taiteensa kautta runoilijat toteuttavat autenttisesti itseään. Toisaalta taiteen tekeminen tuntuu usein olevan vahvasti sidoksissa kirjailijoita ympäröiviin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin olosuhteisiin, mikä artikuloituu mm. välttämättömyyttä ilmaisevissa rakenteissa. Näin runoilijoiden toiminnanvapaus ei täysin toteudu; yksilöt eivät toteuta itseään aivan riippumattomasti vain omista lähtökohdistaan. Kun taas puheeksi otetaan Kirsi Kunnaksen sekä hänen miehensä ja vanhempiensa työelämän vaiheet, kuvasta katoavat lähes kokonaan henkilökohtaiset motiivit ja tunneväritteiset ilmaukset. Toimintaa rajoittavia tekijöitä tosin on vähänlaisesti näkyvissä, mutta henkilökohtaisuuden puuttuminen kokonaan tekee individualismin näkyvämmäksi. Ilmausten sävykin on niin neutraali, ettei henkilöiden suhtautuminen asioihin artikuloitu millään lailla – jollei sitten tulkita ilmausten neutraalia sävyä neutraalin asialliseksi suhtautumiseksi.

Kaikkein henkilökohtaisimmillaan Kirsi Kunnaksen suhde runoiluun näyttäytyy silloin, kun puhutaan hänen runoilijanuransa alkuvaiheista; syntyy vaikutelma nuoresta taiteilijasta, jolle myöhemmin ammatiksi muodostuva kirjoittaminen on vielä pääasiassa itseilmaisua. Tämä asennoituminen sitä paitsi tuntuu ulottuvan Kunnaksen kokemusmaailmaan muutenkin. Seuraavasta katkelmasta nimittäin nähdään, että myös toisten ihmisten työntekoon suhtaudutaan individualismin periaatteiden mukaisesti.

”Menin raitiovaunun kuljettajan taakse istumaan ja ajattelin, että voisin maalata taulun, jossa nuori tyttö on jäänyt kuljettajan taakse kuin varjo-olentona miettimään, miten tuo ihminen kokee raitiovaunulla ajamisen” (HS 12/1999: 32).

Lause *miten tuo ihminen kokee raitiovaunulla ajamisen* viestii individualismia: yksilön suhdetta työhön tarkastellaan hänen henkilökohtaisen kokemuksensa näkökulmasta.

Seuraavassa katkelmassa runojen kirjoittaminen tuntuu olevan kiinteästi kytköksissä henkilön persoonaan ja kirjoittamisen motivaatio kumpuaa henkilökohtaisista intresseistä. Kunnaksen tuleva työ on tavallaan samastettu hänen henkilöönsä:

”Äitini vapautti minut tautini liiasta ajattelemisesta. Kun hän huomasi, että rupesin kirjoittamaan ah ja voi -runoja, hän sanoi: ‘Sitten et rupea itkemään sairauttasi, sillä itkemällä kuolet’.” (HS 12/1999: 32.)

Runojen sävy ja Kunnaksen kokemusmaailma sekä tunnereaktiot asetetaan suoraan suhteeseen keskenään. Nuoren runoilijan äiti nimittäin olettaa, että ”ah ja voi -runojen” kirjoittelu tarkoittaa itsesäällissä rypemistä (*itkemään sairauttasi*). Kahdessa ensimmäisessä lauseessa Kirsi Kunnaksen ajattelu ja hänen kirjalliset tuotoksensa ovat kausaalisessa suhteessa keskenään: taudin *liiasta ajattelemisesta* on seurannut synkkäsävyisten runojen kirjoittelua. Näin siis Kunnas on toteuttanut persoonaansa runoilussaan ilmaisemalla tunteitaan kirjallisesti.

Myös seuraavassa katkelmassa on viitteitä kirjailijantyön henkilökohtaisiin motiiveihin. 1950-luvun nuorista kirjailijoista puhuttaessa esitetään ajatus, että sotakokemusten vuoksi viivästynyt henkinen kehitys on ollut kirjallisten uudistamispyrkimysten kannustimena:

”Sota-aika vei meiltä mahdollisuuden murrosiän kapinaan. Se tuli myöhässä – vasta kun olimme parinkymmenen – ja purkautui tarpeena protestoida. Kolmikymmenluvulla kirjoitettu kieli ja sen ajan runous oli meidän nuorten runoilijoiden mielestä vanhentunutta.”

Aineellinen pulakaan ei masentanut, sillä sota-ajan jälkeen voimantunto kasvoi.

”Sensuurimentaliteetista, vastuksesta syntyi jännitettä, voimaa ja toisinajattelua. Ne taas synnyttivät uutta muotoa, ja muoto loi sisältöä.” (HS 12/1999: 33.)

Kirjailijoiden henkilökohtaisena motiivina on ollut henkiseen kehitysvaiheeseen kuuluva tarve protestoida. Nuorten mielipide 1930-luvun kirjallisuudesta ja kahdessa viimeisessä virkkeessä esitetty kuvaus ilmaisutapojen uudistumisesta antavat ymmärtää, että nuoret kirjailijat ovat toteuttaneet protestipyrkimyksiään omaksumalla uuden tyylin kirjoittelussaan. Otteen individualismia kuitenkin syö se, että toiminnan lähde on runoilijoiden ulkopuolella: murrosiän kapinaan viittaava pronomini *se* on subjektina lauseessa, jossa kerrotaan nuorten runoilijoiden kapinataipumuksista, ja runouden uudistamisesta puhuttaessa subjektina on abstrakteihin ilmiöihin (*jännitettä, voimaa ja toisinajattelua*) viittaava

pronomini *ne* (*synnyttivät uutta muotoa*). Viime kädessä yhteisössä vallitsevat ajattelumallit näyttäytyvät taiteellisia prosesseja ohjaavina voimina. Nämä tendenssit ovat ensin taiteilijoiden asenteiden lähteenä (*sensuurimentaliteetista, vastuksesta synty*) ja sitten suorastaan taiteen muodon ja sitä kautta sisällön synnyttäjinä (*muoto loi sisältöä*).

Seuraavissa kolmessa katkelmassa sanataiteen motivaatio selkeimmin kumpuaa kirjailijasta itsestään. Ensimmäisessä näistä otetaan esiin aikuisen, jo asemansa vakiinnuttaneen runoilijan henkilökohtaisia motiiveja:

Uusi vaihe Kirsi Kunnaksen kirjailijantyössä alkoi, kun hän suomensi ja runoili uudelleen englantilaisen lastenrunoja sisältävän Hanhiemon iloisen lippaan (1954). Hän huomasi, ettei Suomessa ollut siihen mennessä kirjoitettu juuri lainkaan lastenrunoutta, ei ainakaan sellaista, jossa huumori yhtyy filosofiaan. – – Kunnas ei hylännyt riimejä, mutta hän rikkoi loppusoinnuilla mekaanisesti napitetun runokaavan. Tiitiäisen satupuun runojen rytmi on oikullinen ja vapaasti liikkuva.

”Kirjoitin sellaista runoutta, jota olisin itse halunnut lapsena lukea.” (HS 12/1999: 33.)

Runoilijan omat mieltymykset ovat vaikuttaneet hänen tuottamaansa kirjallisuuteen. Hän tekee havainnon puutteesta suomalaisessa kirjallisuuden kentässä (*hän huomasi, ettei Suomessa ollut siihen mennessä kirjoitettu*), ja tämän havainnon vihjataan vähän myöhemmin olevan kytköksissä kirjailijan omaan makuun (*olisin itse halunnut lapsena lukea*). Näin runoilijan motiivi ryhtyä tuottamaan juuri tietynlaista kirjallisuutta kumpuaa hänestä itsestään. Toiminnan vapauskin toteutuu kauniin johdonmukaisesti: Kirsi Kunnas on koko ajan kirjailijantyönsä aktiivisena subjektina. Tästä tosin poikkeaa hieman katkelman ensimmäinen lause, jossa työuran käänne saa alkunsa itsestään (*uusi käänne – – alkoi*); Kunnas kuitenkin omistaa työnsä, mikä kertoo hänen hallitsevasta asemastaan työhön nähden (*Kirsi Kunnaksen kirjailijantyössä*).

Hyvin selvästi itseilmaisu runoilun motivaationa tulee esiin seuraavassa otteessa:

Ei ole ihme, että parantola- ja rintamanuoruuden jälkeen Kirsi Kunnas halusi luoda yksityisimmän maailmansa – runot – uudella kielellä (HS 12/1999: 33).

Tässä Kunnaksen identiteetti ja hänen runonsa on samastettu, joten kirjoittaessaan runoja hän kirjoittaa samalla omaa persoonaansa – eli toteuttaa itseään.

Seuraavassa katkelmassa ilmaisuvälineen valinta vaikuttaa sisäisen motivaation saanelemalta ratkaisulta. Kunnas on vaihtanut ilmaisuvälinettä, kun on huomannut, että tämä uusikin väline täyttää hänen tarpeensa, nimittäin kuvanteon tarpeen.

”Vaihdoin pensselit kynään; huomasin, että kirjoittamallaakin voi tehdä kuvia. Runonteosta tuli sitten vähitellen tietoisista taiteellista toimintaa.” (HS 12/1999: 32.)

Edellä olevan tekstiotteen lopulla autenttisuuden vaikutelma kuitenkin alkaa hälvetä, kun jälkimmäinen virke irrottaa kirjallisuuden tekijästään – Kunnas ei näyttäyty runoilun subjektina. Lauseessa *Runonteosta tuli sitten vähitellen tietoisista taiteellista toimintaa* kuvataan, miten runojen kirjoittamisesta kehittyi Kunnaksen ammatti. Tämä on tuloslause, jossa kirjailijan toiminta on ilmaistu verbin nominaalimuodolla (*runonteosta*) ja asetettu tapahtumisen kohteeksi. Runoilu ei siis ole Kunnaksen omaehtoista toimintaa, joten ammatinvalinta ei näyttäyty hänen omien intressiensä toteuttamiseen tähtäävältä, tietoiselta valinnalta; kirjoittamisesta vain jotenkin kuin itsestään tuli toimintaa, josta muotoutui Kunnaksen ammatti.

Vaikuttaakin siltä, että tullessa kohti ammattimaista, tulonhankintaan tähtäävää taiteellista työtä tekstin asenne muuttuu epäindividualistisemmaksi: nuoruusvuosien itseilmaisu esitetään jonkinlaisena harrastelijamaisena näpertelyä (*runonteosta*), ja henkilökohtaisuus kaikkooa yhä kauemmaksi seuraavaksi käsiteltävissä otteissa, joissa runojen kirjoittamista käsitellään taiteena.

Monin paikoin Kunnaksen taiteen alkuperä esitetään jostain muualta kuin taiteilijasta itsestään ohjautuvana. Kirjallisen tuotoksen lähtökohdaksi tarjoutuu usein jonkinlainen – ei kovin tarkkaan määritelty – kirjailijan ulkopuolinen struktuuri, joka voitaisiin ajatella ehkäpä kielisysteemiksi tai taiteellisten konventioiden järjestelmäksi. Tällaisten ulkopuolisten tekijöiden vaikutus taiteilijaan ilmenee mm. nesessiivirakenteiden käytössä. Toinen ilmenemistapa on se, kuinka taideteosten syntyperää kuvataan lauseilla, joissa ei ole aktiivista henkilötoimijaa vaan runot ovat olemassa tai tulevat olemaan riippumatta tekijöistään.

Seuraavassa katkelmassa tekstin ”minä” (toimittaja) pohtii runoilijan ammattitaidon lähdettä:

Jos itse ryhtyisin sommittelemaan runoa sanoista sydän, kauneus ja rakastaminen, tulos olisi luultavasti teennäisen juhlava.

Mistä syntyy aidon lyyrikon säkeiden luonteva paino – tunne, että jokainen sana on kohdallaan ja säteilee? (HS 12/1999: 32.)

Kysymyksessä *Mistä syntyy aidon lyriikon säkeiden luonteva paino* – –? annetaan ymmärtää, että tietty runon piirre ilmaantuu itsestään ja sen alkuperä on tuntematon. Tekstissä ihailtava *luonteva paino* on määritelty säkeiden ominaisuudeksi; luontevuus on sijoitettu sanan *säkeiden* määritteeksi, eikä runoilijan osuutta luontevuuden syntyyn ole näkyvissä. Lause *jokainen sana on kohdallaan* sisältää premissin 'jokaisella sanalla on kohta, johon se kuuluu', mutta kuinka sanat päätyvät oikeille paikoilleen, jää arvoitukseksi.

Seuraavaksi käsiteltävienkään tekstiotteiden perusteella runojen erinomaisuuden lähteeksi ei kovin selvästi tarjoudu itseään autenttisesti toteuttavan runoilijan itseohjautuva toiminta.

”Silloin minun päästäni laukesi kaikki se, minkä kirjoitin tulevana vuosina keskuslyriikkana. Ajatuksia tulvi, sain näkemyksen kolmesta runokokoelmasta. Kirjoitin ne sitten parin kolmen vuoden välein 1980-luvulla.” (HS 12/1999: 33.)

Yllä olevassa katkelmassa lyriikan alkulähde on kylläkin Kirsi Kunnaksessa itsessään ja aineksen muokkaaminen esitetään hänen aktiivisena ja dynaamisena toimintanaan (*kirjoitin – – keskuslyriikkana*), mutta muokattava aines tuntuu kuitenkin olevan olemassa jo valmiiksi vain odottaen Kunnaksen kirjurintoiminnalta vaikuttavaa työstämistä. Aines *laukesi* Kunnaksen päästä ja *ajatuksia tulvi* kuin itsestään; runoilija itse ei ole näiden lauseiden subjektina. *Näkemyksen* Kunnas tuntuu saaneen jostain tuntemattomasta lähteestä. Ilmauksesta *Kirjoitin ne sitten parin kolmen vuoden välein* – – syntyy vaikutelma, että ideoiden asetuttua Kunnaksen ulottuville hänen oma osuutensa on ollut valmiina annetun suunnitelman toteuttamista.

Seuraavassa otteessa *nesessiivirakenne on täytynyt aina tapella* ilmaisee jonkinlaista välttämättömyyttä, jonka vaikutuksesta toiminta syntyy. Kielenkäytön konventioiden vastustaminen (*kaavoittunutta kieltä vastaan*) asettuu tässä *runoilijoiden* ammatillisen toiminnan väistämättömäksi osaksi, eikä runoilijoiden omia intressejä ole näkyvissä. Runoilijoilta tuntuu siis puuttuvan toiminnanvapaus, eivätkä he tässä kohta toteuta itseään. Lisäksi kieli vaikuttaa itsenäiseltä systeemiltä, joka on runoilijoiden vaikutuksen ulottumattomissa. Kieli on *kaavoittunut* (refleksiivijohdos) itsestään, ja kielen ilmaisut ovat olemassa itsestään kenenkään luomatta, odottaen löytämistä (*löytää ilmaisuja*). Kielen uudistamistakaan ei laiteta runoilijoiden vastuulle: ilmaukset *saavat – – uuden säteilyvoiman*, mutta sen antajaa ei näy. Viimeisessä virkkeessä käytetään uudestaan verbiä *saa* (*sanonta – – saa tuoreen soinnun*), mutta antajaa ei taaskaan eksplikoida. Runoilija tosin

on läsnä lauseessa, mutta adverbiaalin määritteenä (*runoilijan käsittelyssä*). Näin säteilyvoimasta tai tuoreesta soinnusta ei saa kunniaa runoilija itse.

Kirsi Kunnas puhui taannoin radiohaastattelussa informaatiokielestä, jolla on taipumus kaavoittua. Runoilijoiden on täytynyt aina tapella kaavoittunutta kieltä vastaan, löytää ilmaisuja, jotka saavat uudella kielellä uuden säteilyvoiman.

Esimerkiksi sanonta ”pankin oma” saa tuoreen soinnun runoilijan käsittelyssä. (HS 12/1999: 34.)

Seuraavan otteen alussa runoilijalla tuntuu olevan aktiivisempi osuus runon säteilyn syntymiseen. Toisessa lauseessa subjektina on Kunnas ja toiminnan objektina on runo (*sen*). Heti seuraavassa virkkeessä kuitenkin käytetään nesessiivirakenteita, joilla ilmaistaan kovin jyrkkiä vaatimuksia. Tässä Kunnaksen repliikissä tietynlaiset työn laatuvaatimukset on ilmaistu ehdotonta välttämättömyyttä huokuvalla verbillä *pitää*.

Oli runo sitten lasten, aikuisten tai molempien, Kunnas pyrkii hiomaan sen sellaiseksi, että ”sen säteilyllä on pitkä puoliintumisaika”.

”Runo pitää rakentaa niin tiiviiksi, että jos sitä rupeaa muuttamaan yhdestä kohtaa, pitää muuttaa toisestakin.”

Kirsi Kunnas laski kerran huvikseen, miten monta versiota hän oli yhdestä runosta kirjoittanut. Niitä kertyi 52.

Mutta aina runon on näytettävä siltä kuin se olisi pudonnut hihasta. (HS 12/1999: 34.)

Välttämättömyyden lähettä ei ole eksplikoitu missään kohti katkelmaa. Pakko on olemassa (ketä tahansa koskevana deonttisena tai dynaamisena modaliteettina), mutta pakon lähettä ei näy. Runoilun lopputulos on optimaalinen vain, jos sen jokainen osanen on täsmälleen paikallaan, eikä runon rakentajalla ole muita vaihtoehtoja kuin pyrkiä tällaiseen täydellisyyteen (*runo pitää rakentaa niin tiiviiksi*). Tuntuu kuin runo itse ohjaisi luomisprosessia; mitä tahansa muutoksia ei voi tehdä rikkomatta runon olemusta vastaan, koska tämä olemus on särkemätön kokonaisuus (*jos sitä rupeaa muuttamaan yhdestä kohtaa, pitää muuttaa toisestakin*).

Nesessiivirakenne artikkelin lopetusvirkkeessä *Mutta aina runon on näytettävä siltä kuin se olisi pudonnut hihasta* antaa ymmärtää, että nimenomaan vaikutelma mystisestä alkuperästä on välttämätön piirre runossa: kielikuva *pudonnut hihasta* ilmaisee tietoisien ponnistelun näkymättömyyttä tuotoksessa. Tekstissä tosin esitellään näkemys runonteosta sitkeyttä vaativana uurastamisena, kun kerrotaan Kunnaksen kirjoittaneen 52 versiota yhdestä runosta, mutta tekstin loppukaneetissa runosta halutaan häivyttää käsityön jäljet.

Runon ilmaantuminen tyhjästä on silti vain illuusiota, mistä kertoo *näyttää joltakin* -ilmauksen käyttö. Tämän illuusion luominen näyttäytyy välttämättömytenä, jonka lähde jälleen kerran on tuntematon. Modaliteetti tulee kuitenkin tulkituksi luontevimmin deonttiseksi, koska lause tuo mieleen kirjallisuusarvostelijoiden ja suuren yleisön tuomion – *runon on näytettävä* joltakin juuri kriitikoiden ja lukijoiden silmissä. Näin tässäkin lauseessa näkyy ulkoisen motivaation vaikutus enemmän kuin runoilijan omat intressit.

Seuraavissa katkelmissa kirjalliset tuotokset, runot ja kirjat, ovat lauseasemaltaan subjekteina ihmisten toiminnan ollessa täysin näkymättömissä. Kirjallisilla tuotoksilla tuntuu olevan ihmisten toiminnasta riippumaton, itsenäinen elämänsä.

Säkeet ovat tänä syksynä ilmestyneen kirjan *Puut kantavat valoa* nimirunosta. Kirja sisältää Kunnaksen seitsemän "aikuisrunokokoelmaa" vuosilta 1947–1986. (HS 12/1999: 32.)

Yksi Kunnaksen *Tiitiäisen satupuun* runoista on jo pieni legenda, syntynyt 1950-luvun nuorten älykköjen kokoontumispaikassa Ekbergillä (HS 12/1999: 33).

Kun *Kani Koipeliinin kuperkeikat* ilmestyi 1979, Kirsi Kunnas ajatteli, että hän on kirjoittanut kaiken mitä osaa lapsille kirjoittaa.

--

(Päätöksen jälkeen syntyi vielä kuitenkin kaksi lastenrunokirjaa, *Sirkusjutuja* 1985 ja *Tiitiäisen pippurimylly* 1991.) (HS 12/1999: 33.)

Lauseet kuvaavat runojen ja julkaisujen ominaisuuksia (*säkeet ovat, kirja sisältää, yksi – – runoista on*), jotka siis näyttävät runoihin kuuluvilta asioilta kenenkään niitä aiheuttamatta. Ihmisten toiminnan näkymättömyys kiinnittää eniten huomiota ilmaisuissa, jotka kertovat runojen olemassaolosta ja olemaan tulemisesta (*ilmestyneen, syntynyt, ilmestyi, syntyi*). Kahdessa ensimmäisessä tapauksessa maailmaan tuleminen on runojen ominaisuus, ja kahdessa jälkimmäisessä tapauksessa kirjat ovat suorastaan lauseiden subjekteina.

Edellä käsitellyissä otteissa puheenaiheena on ollut taiteen tekeminen, joka usein tuntuu määrittyvän tavallaan itsestään käsin; runous näkyy pitävän kirjoittajaansa tiukemmassa otteessa kuin kirjoittaja runoutta. Toisin paikoin kuitenkin, kun Kirsi Kunnaksen kirjoittamista käsitellään maanläheisemmin ja siihen viitataan sanalla työ, runoiluun tulee tiukan työmoraalin makua. Enimmäkseen näitä otteita leimaavat neutraalinsävyiset ilmaukset, jotka eivät ota kantaa siihen, miten yksilöt kokevat asiat ja tilanteet. Paikoin kuitenkin ilmausten sävystä voidaan lukea tiettyä ankaruutta, kuten seuraavassa katkelmassa, joka kertoo Kunnaksen työrytmistä Ylöjärvellä.

Ylöjärvellä Kirsi Kunnas kehitti jämäkältä kuulostavan työrytmin: hän pisti pojat aamuseitsemältä hiihtämään kouluun, meni sitten yöpaidassaan koneen ääreen ja ryhtyi kirjalliseen työhön. Jos hän olisi pukeutunut ja ryhtynyt vaikkapa siivoilemaan, työvire olisi ehkä häipynyt. (HS 12/1999: 34.)

Katkelmassa työnteon motivaatio ei tunnu kumpuavan yksilöstä itsestään. Ilmaus *jämäkältä kuulostavan työrytmin* ja puheet poikien lähettamisestä hiihtäen kouluun kukonlaulun aikaan luovat rankan raadannan ilmapiirin, ja karu asenne tuntuu siirtyvän myös Kunnaksen kirjallisen työn mausteeksi. Katkelman ankara sävy synnyttää kovan kurin vaikutelmaa, joka vihjaa väljästi ulkopuoliseen motivaatioon; työnteko ei tässä vaikuta ainakaan runoilijan itsensä kehittämiseen tähtäävältä toiminnalta vaan pikemminkin velvollisuudelta, jonka hoitamiseksi on ponnisteltava ja harjoitettava itsekuria. Kunnaksen *työvire* vaikuttaa itsenäiseltä ja riippumattomalta toimijalta (lauseen subjektin asemassa), joka täytyy konkreettisilla toimenpiteillä houkutella jäämään, ja työvireen säilyminen tai katoaminen riippuu Kunnaksen toiminnasta (*jos–niin*-rakenne). Näin innostus työn tekemiseen ei oikein tunnu olevan lähtöisin sisäsyntyisestä motivaatiosta, vaan syntyy lähinnä vaikutelma, että kirjailijan täytyy pakottaa itsensä työn ääreen.

Säännöllinen työrytmi on puheenaiheena myös seuraavassa katkelmassa. Henkilökohtaisuus ei ole näkyvässä, koska sanaston perusteella ei voi päätellä suhtautumista työnteeseen. Työritiineja selostetaan otteessa toteavaan, kiihköttömaan sävyyn. Kunnas on itse aktiivinen toimija, useimpien lauseiden subjekti, mutta hänen henkilökohtaisiin motiiveihinsa ei tässä oteta kantaa.

”Illalla kun muu perhe katseli televisiota tai meni nukkumaan, alkoi minun 'iltaelämäni': virittäydyin seuraavan päivän työhön. Jos tein esimerkiksi runokäännöstä, lopetin kohtaan, jota en pystynyt ratkaisemaan, ja jätin sen alitajuntani ratkaistavaksi. Unessa alitajunta työskenteli, ja aamulla aloitin siitä kohdasta.” (HS 12/1999: 34.)

Enimmäkseen samat luonnehdinnat sopivat myös seuraavaan katkelmaan, vaikka mukana onkin hiukan näissä otteissa harvinaista tunneväriä:

”Myös kesken jätettyyn työhön voi lukita energiaa.”

Hän kertoo esimerkkinä, että alkoi 1950-luvulla suomentaa Lorcaa, mutta sitten tuli uusia elämänvaiheita ja suomentaminen katkesi.

”Avasin tämän energia-arkun 1970-luvun alussa ja samalla vapauduin lupauksestani Lorcalle ja siitä energiasta, jonka olin työhön sitonut.” Kunnaksen

uudistama laitos Lorcan *Mustalaisromansseista* ilmestyi keväällä. (HS 12/1999: 34.)

Ensimmäisessä virkkeessä verbinvalinta on hieman kantaa ottava; verbissä *lukita* on lievästi negatiivinen sävy. Sen sijaan toisessa virkkeessä yksilölliset intressit sivuutetaan, kun kohtalon annetaan puuttua toimintaan noinkin määräävällä otteella: työnteon tielle kuin itsestään tulevat uuden käänneet elämässä, ja Kirsi Kunnaksesta riippumatta työnteko lakkaa (*suomentaminen katkesi*). Yksilölliset intressit palaavat kuitenkin seuraavassa virkkeessä, jossa suomentamisprojektia tarkastellaan Kunnaksen oman energiankäytön ja työhön sitoutumisen näkökulmasta: ilmauksessaan *tämän energia-arkun* hän viittaa omiin voimavaroihinsa, ja ilmauksesta *vapauduin lupauksestani* voitaisiin lukea tyydytystä loppuun saatetusta työstä. Verbissä *vapauduin* on positiivinen tunnevire erityisesti, kun sitä käytetään verbin *sitoa* yhteydessä; syntyy mielikuva siitä helpotuksen tunteesta, jonka vanki saa, kun pääsee kahleistaan. Yksilön näkökulmaa ei kuitenkaan ole näkyvissä enää viimeisessä virkkeessä, jossa Kunnaksen työn tulos on lauseen subjektina. Kirja *ilmestyy* itsekseen, eikä Kunnaksen toimintaa, saati hänen yksilöllisiä tavoitteitaan, ole lainkaan näkyvissä.

Vaikka tunneväriteisten ilmausten käyttö voitaisiin tulkinta individualistiseksi yksilön näkökulman huomioimiseksi, vaikutelmaa kuitenkin sävyttää voimakkaasti asenne, jota voidaan pitää negatiivisen vapauden ilmentymänä. Teksti kertoo hyvin eksplisiittisesti sitoutumisesta, sitoumusten asettamista rajoitteista ja velvollisuuksien täyttämisestä, kun se kuvaa yksilön suhdetta työhönsä käyttäen verbejä *lukita*, *sitoa* ja *vapautua*. Tällainen velvollisuusretoriikka ei tuntuisi kuuluvan postmoderniin käsitykseen työstä yksilön keinona toteuttaa itseään; velvollisuudet tuntuvat lankeavan työntekijälle hänen ulkopuoleltaan, ja velvollisuuksien täyttäminen tähtää joihinkin yksilön ulkopuolelta määriteltyihin tavoitteisiin.

Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa kerrotaan myös hänen äitinsä ja isäpuolensa työurasta. Erityisesti heidän työskentelynsä kuvataan velvollisuusnäkökulmasta; termistö kuvastaa lähinnä pyrkimystä huolehtia perheen toimeentulosta. Työnteko näyttäytyy epäindividualistisesta näkökulmasta velvollisuuteen ja taloudellisiin realiteetteihin mukautumisena.

Seuraavassa katkelmassa Kirsi Kunnaksen isäpuoli on lehden ”omaisuutta” (genetiivi ilmauksessa *Uuden Suomen taidekriitikko*) ja hänet samastetaan ammattiinsa (predikatiiviadverbiaalirakenne *hänestä tuli Uuden Suomen taidekriitikko*). Miehen työs-

kentelystä kerrotaan otteen viimeisessä lauseessa edelleen yhteisöllisestä näkökulmasta: miehen työskentelyyn viitataan ilmauksella perheen pääelättäjä, joten hänen työtekonsa motiiviksi asettuvat perheen elättäjän asemasta seuraavat velvollisuudet. Samassa lauseessa mies samastetaan asemaansa perheen taloudellisena päänä, joten kaiken kaikkiaan vaikutelma on hyvin epäindividualistinen; miehen omat intressit eivät ole lainkaan näkyvissä. Kirsi Kunnaksen äitikin tuntuu työskentelevän ulkoisen motiivin – perheen elättämisen – takia. Tämä voidaan päätellä katkelman viimeisen virkkeen lauseiden suhteesta. Vasta kun mies on ottanut hoitaakseen perheen elättämisen, vaimo on voinut paneutua taiteelliseen toimintaan. Edellisessä virkkeessä mainittu kuvittaminen näyttäytyy tässä siis tuottavana työnä, jota on tehty vain niin kauan kuin on ollut pakko. Perheen elättämisen velvollisuus on ollut työnteon motiivina, eivät yksilölliset intressit.

Perheessä oli yhteensä kolme tytärtä, äiti teki lehtikuvituksia ja E. J. Vehmas opiskeli vielä pitkään estetiikkaa ja taidehistoriaa. Sodan jälkeen hänestä tuli Uuden Suomen taidekriitikko.

--

”Kun me lapset lähdimme kouluun, äiti alkoi kuvittaa: lehtinovellet ja kansikuvia. Hän rupesi maalaamaan vasta sodan jälkeen, kun aviomiehestä oli tullut perheen pääelättäjä.” (HS 12/1999: 32.)

Seuraavassakaan otteessa ei ole näkyvissä yksilön näkökulmaa työnteokseen: työnteoko ja siihen liittyvät olosuhteet kuvataan ulkokohtaisesti puuttumatta yksilöllisiin intresseihin. Paikoin tosin mainitaan Kirsi Kunnaksen ja Jaakko Syrjän omat tavoitteet (*päättivät muuttaa – – ruveta freelancereiksi*) ja käsitykset asioiden tilasta (*mielikuva, olimme kuvitelleet*). Näissä Kunnaksen sananvalinnoista sekä liitepartikkelista ja sanajärjestyksestä lauseessa *Tulihan siitä uusi elämänvaihe* – – voisi aistia huvittunutta sävyä; Kirsi tuntuu hymyilevän harhakuvitelmiin, joita hänellä ja hänen miehellään oli tulevaisuudesta. Omien tavoitteiden toteuttaminen määrätietoisen, aktiivisen toiminnan kautta ilmentää individualismia sikäli, että yksilöillä tuntuu olevan toiminnanvapautta. Paikoin toiminnanvapaus toteutuu jopa stirneriläisessä mittakaavassa: alla olevan katkelman ensimmäisessä virkkeessä Kirsi Kunnas ja Jaakko Syrjä omistavat työpaikkansa. Sananvalinnat katkelmassa kertovat kuitenkin hyvin vähän siitä, miten työhön liittyvät asiat koetaan.

1960-luvulla perhe asui joitakin vuosia sekä Jyväskylässä että Helsingissä, joissa Kirsi Kunnaksella ja Jaakko Syrjällä oli työpaikat kustannustaloissa.

Kuusikymmenluvun loppupuolella he päättivät muuttaa maalle Tampereen lähelle ja ruveta freelancereiksi.

”Meillä oli sellainen mielikuva, että Jaakko rupeaa kirjoittamaan romaania ja minä teen näitä töitä, joita osaan tehdä.”

”Tulihan siitä uusi elämänvaihe, mutta ei ihan sellaista kuin olimme kuvitelleet. Gummerus kutsui Jaakon hoitamaan kotimaista kirjallisuutta sillä periaatteella, että hän kävi Jyväskylässä vain kerran viikossa.” (HS 12/1999: 33–34.)

Lisäksi yksilöiden omat intressit pyyhkäistään syrjään antamalla jollekin kohtalonomaiselle ulkoiselle voimalle valta yksilöiden elämän yli. Otteen viimeisessä repliikissä nimittäin todetaan pariskunnan suunnitelmien muuttuneen, kun elämä onkin ottanut uuden suunnan. Tämä todetaan tuloslauseessa, jossa *uusi elämänvaihe* kuin itsestään vain *tulee*. Seuraavassa virkkeessä otetaankin puheeksi Jaakko Syrjän työnantaja, joten syntyy vaikutelma, että tässä kohtalon pelissä on mainitulla työnantajalla jokin osuus. Tässä virkkeessä työnteon toimeenpanevana voimana on työnantaja, eikä työntekijän suhtautuminen näyttele minkäänlaista roolia asiassa. Työntekijästä mainitaan hänen ulkoinen toimintansa (*kävi Jyväskylässä*), ei henkilökohtaista kokemusta tilanteesta. Ensimmäisessä lauseessa subjektina eli aktiivisena toimijana on työnantaja (*Gummerus kutsui*). Työntekijä puolestaan on toiminnan objektina (*Jaakon*). Työmotivaatio ei siis vaikuta tulevan Jaakko Syrjästä itsestään, vaan hän seuraa työnantajansa tahtoa. Lievästi alistavan vaikutelman rakenne antaa siksi, että objektin muoto on genetiivin näköinen. Objektin muoto antaa ymmärtää, että verbi on teonlaadultaan suoritus tai saavutus, joten Jaakko Syrjän työnantajan toiminta vaikuttaa määrätietoisen lopulliselta. Näin siis teksti ei pelkästään käsittele Jaakko Syrjän työtilannetta työnantajan näkökulmasta vaan suorastaan hiukan kyseenalaistaa yksilön vapautta kieltäytyä tarjotusta työtilaisuudesta.

3. YKSITYISYYS

3.1. Kirsi Kunnaksen perheen yksityisyys

Samoissa kohdissa, joissa Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa puhutaan työnteosta yhteisöllisestä näkökulmasta, usein otetaan puheeksi myös perhe-elämä. Näissä ja muissa perhe-elämää käsittelevissä tekstin kohdissa voidaan havaita yhtä lailla kollektivistinen ote kuin työpuheissa. Siinä missä työpuheiden kollektivismi rakentuu tekstin neutraalin sävyn ja toimijoiden henkilökohtaisten intressien näkymättömyyden kautta, perhepuheissa yhteisöllisyys ilmenee tietynlaisena yksityisyyttä suojelevana puhetapana.

Modernisaatiota edeltävässä ajatusmaailmassa perhe-elämä on julkisen elämän vastapainona yksityisyyden aluetta. Yhteisön valta ei ulotu perheen sisäisiin asioihin. Kirsi Kunnaksen perhe vaikuttaa tämäntyypiseltä perheeltä, perheenjäsenet nimittäin tuntuvat jäävän julkisuuden valokeilan ulkopuolelle. Tämä näkyy tekstissä siten, että perheen sisäisiä olosuhteita ei juurikaan kuvata muuten kuin ulkokohtaisesti ja lakoniseen sävyyn. Perhe-elämän kuvauksista puuttuu affektiivisuus jokseenkin kokonaan. Viileää toteavuutta voitaisiin pitää perheen suojakilpenä julkisuuden edustamaa yhteisöllisyyttä vastaan. Perhepuheissa perheenjäsenet jäävät piiloon kollektiivisen toiminnan sisään; perhe toimii useimmiten yhtenä miehenä. Perhettä kuvataan siis nimenomaan yksikkönä, ei yksilötasolla. Silloinkin kun perheenjäsenistä puhutaan yksi kerrallaan yksilöinä, heistä mainitaan vain yhteisöllisen elämän (kuten työelämän) piiriin kuuluvia seikkoja eivätkä yksilölliset intressit useimmiten tule näkyviin.

Hän syntyi vuonna 1924 helsinkiläiseen kuvataiteilijaperheeseen. Tulenkantajaryhmään kuulunut **Väinö Kunnas** kuoli 32-vuotiaana Kirsin ollessa vasta nelivuotias, ja Sylvi Kunnas jäi leskeksi kahden tyttären kanssa. Hän avioitui uudestaan niin ikään Tulenkantajien ryhmään kuuluneen **E. J. Vehmoksen** kanssa.

Perheessä oli yhteensä kolme tytärtä, äiti teki lehtikuvituksia ja E. J. Vehmas opiskeli vielä pitkään estetiikkaa ja taidehistoriaa. Sodan jälkeen hänestä tuli Uuden Suomen taidekriitikko. (HS 12/1999: 32.)

Kirsi Kunnaksen lapsuudenperheestä puhuttaessa otetaan esiin perinteisessä yhteisö-elämässä julkiselle alueelle kuuluvia asioita: perheen vanhempien ammatinharjoittamiseen kuuluvat asiat (*kuvataiteilijaperheeseen, Tulenkantajaryhmään kuulunut, äiti teki lehtikuvituksia, E. J. Vehmas opiskeli, hänestä tuli Uuden Suomen taidekriitikko*) sekä perheenjäsenten sosiaaliset asemat (*Sylvi Kunnas jäi leskeksi kahden tyttären kanssa, avioitui uudestaan*). Teksti ei ota lainkaan kantaa siihen, miten henkilöt itse kokevat nämä olosuhteensa ja toimensa, vaan keskittyy kuvaamaan asioiden ulkoiset puitteet, jotka näkyvät ikään kuin perheestä ulospäin. Vaikka siis mainitaan perheen isän kuolema, mistään ei voi päätellä Kirsi tai Sylvi Kunnaksen suhtautumista perhettä kohdanneeseen tragediaan. Sen sijaan teksti mainitsee tilanteeseen liittyvän ulkoisen faktan, tyttären iän tapahtuman aikaan.

Sama linja jatkuu seuraavassa katkelmassa: sekä työ- että perheasioita käsitellään yhteisöllisestä näkökulmasta.

Elämä 1930-luvun pula-aikana freelancevanhempien lapsena oli köyhää. ”Mutta me emme tunteneet olevamme köyhiä, kun kaikki muutkin olivat samantaisia.”

”Kun me lapset lähdimme kouluun, äiti alkoi kuvittaa: lehtinovelleja ja kansikuvia. Hän rupesi maalaamaan vasta sodan jälkeen, kun aviomiehestä oli tullut perheen pääelättäjä.”

Perhe asui Töölössä ja muutti useasti, jopa vuoden välein.

”Asuimme vuokralla niin kuin useimmat siihen aikaan ja olimme kesät maalla Turun saaristossa. Koska vuokrat olivat korkeita, huoneisto kannatti jättää kesäksi vuokraamatta. Veimme vain huonekalut varastoon ja säästimme kolmen kuukauden vuokran. Jos huoneisto oli syksyllä vapaa, muutimme siihen takaisin tai sitten menimme viereiseen taloon tai lähikadulle.” (HS 12/1999: 32.)

Perheen olosuhteista mainitaan taloudellisia seikkoja (*freelancevanhempien lapsena oli köyhää, perheen pääelättäjä, säästimme kolmen kuukauden vuokran*) ja asuinoloihin liittyviä asioita (*asui Töölössä, muutti useasti, asuimme vuokralla, olimme kesät maalla, veimme huonekalut varastoon, muutimme siihen takaisin tai menimme viereiseen taloon*). Yksilöiden kokemusmaailmaa ei edelleenkään kuvata; vain kerran otetaan kantaa siihen, miten perhe kollektiivisesti on oloihinsa suhtautunut (*emme tunteneet olevamme köyhiä*).

Seuraavassa katkelmassa perhe-elämää jälleen kuvataan lähinnä asumisteeman kautta. Esiin tulee myös (jo aiemmissa otteissa käytetty) keino, jolla yksilöllisyys häivytetään: yksityisluontoinen informaatio perheenjäsenistä ”kätketään” välttämällä yksilöiviä henkilötarkoitteisia ilmauksia. Ilmausten tarkoitteeseen sisältyy useampia henkilöitä (*me,*

lapset, tämän ikäisten ihmisten). Toisinaan myös käytetään geneeristä kolmatta persoonaa (*ei tarvitse taistella*) tai ei lainkaan käytetä henkilötoimijoita (*luonto ja hiljaisuus tulivat osaksi olemista*).

”Me asuimme kaksikymmentä vuotta Ylöjärvellä. Lapset oppivat maaseutuelämään, luonto ja hiljaisuus tulivat osaksi olemista kuten myös kaikki ne vaikeudet, joita maalla asumisessa on. Muutimme sitten takaisin Tampereelle, koska täällä on tämän ikäisten ihmisten helpompi asua. Ei tarvitse taistella lämmityksen ja tuiskujen kanssa. Asumme Ylöjärvellä nykyisin kevään, kesän ja alkusyksyn. Useimmiten muutamme heti vapun jälkeen.” (HS 12/1999: 34.)

Näissä otteissa on nähtävissä lisäksi vielä eräs tekstistrateginen keino, jonka voitaisiin ajatella liittyvän perheen yksityisyyden suojeluun: ne kohdat, joissa sananvalinnoilla ilmaistaan suhtautumista ja ilmauksista on luettavissa affektia, ovat lähinnä Kirsi Kunnaksen omissa repliikeissä, kun taas toimittajan kerronnassa sävy on ulkokohtainen ja neutraalimpi. Yllä olevassa otteessa Kunnaksen puheet ottavat lievästi kantaa siihen, miten perhe on kokenut maalla elämisen (*luonto ja hiljaisuus tulivat osaksi olemista, vaikeudet*). Yksilöihin viittaavien ilmausten ja paikoin jopa henkilötekijöiden puute kuitenkin antaa vaikutelman, että henkilökohtaisuutta kartellaan, joten vaikutelma ei ole järin individualistinen. Seuraavassa katkelmassa kommentoidaan perheen tunneilmastoa hieman suoraisemmin. Yksilöinä perheenjäseniä ei kuitenkaan varsinaisesti käsitellä: verbit *riideltiin* ja *rakastettiin* ovat passiivimuotoisia, joten toimijoita ei yksilöidä. Yleistävä sävy on sitä paitsi eksplikoitu virkkeen loppuosassa, jossa riitelemisen ja rakastaminen ilmoitetaan yleensä ottaen perhe-elämään kuuluviksi asioiksi. Itsestään Kirsi tosin puhuu yksilöiden, mutta asiat, jotka Kirsi itsestään mainitsee, ovat yhteisöllisyyden alueelle kuuluvia: asema, ”toimenkuva” perheessä (*perheenemäntä*), siihen liittyvät toimet (*siivოსin, laitoin ruokaa*) ja työnteko (*”iltaelämäni”*, joka on yhtä kuin *virittäydyin seuraavan päivän työhön*).

”Kun lapset palasivat koulusta, minusta tuli perheenemäntä. Olin jo varmasti pukeutunutkin, siivოსin silloin kun oli pakko siivota, laitoin ruokaa, söimme yhdessä. Riideltiin ja rakastettiin – tehtiin sitä kaikkea mikä perhe-elämään kuuluu.”

”Illalla, kun muu perhe katseli televisiota tai meni nukkumaan, alkoi minun ’iltaelämäni’: virittäydyin seuraavan päivän työhön. – – ” (HS 12/1999: 34.)

Kunnaksen repliikeissä siis on jonkin verran nähtävissä perheenjäsenten elämän kuvaamista pintaa syvemmältä, ikään kuin perheen sisäpuolelta, vaikka yksilöt pysyvätkin melko

tiukasti perheen julkisivun suojassa. Toimittajan osuudet sen sijaan eivät juuri lainkaan ota kantaa perheen tunneilmaston kaltaisiin perinteisen julkisuuden alueelle kuulumattomiin asioihin. Toimittajalla yhteisön edustajana ei näy olevan oikeutta puuttua perheen sisäisiin asioihin, vaan ainoastaan Kirsi Kunnas perheen edustajana voi julkistaa tällaisia seikkoja. Edes hänen lausunnoissaan ei kuitenkaan näy individualistista näkökulmaa perhe-elämään. Näin siis perhe-elämästä muodostuva kuva muistuttaa esimodernia yksityisyyskäsitystä: ihmisten asiat jakautuvat yksityisiin, eli perheen sisäisiin, ja julkisiin, eli perheen ulkopuolisiin, mutta perheenjäsenten yksityisyyttä yksilöinä ei vielä tunnusteta; tavallaan siis yksityisyyden pienin yksikkö on perhe.

Edellä sanottu tulee mainiosti esiin seuraavassa katkelmassa, joka alkaa toimittajan kerronnalla jo totuttuun tapaan yhteisöllisyyden hengessä: puheenaiheita ovat Jaakko Syrjän ja Kirsi Kunnaksen siviilisäätö ja perheen asuinpaikka sekä työpaikat ja urakehitys. Kunnaksen repliikeissä on lievää kantaaottavuutta, mutta ei järin yksilöllistä näkökulmaa.

Jaakko Syrjä ja Kirsi Kunnas menivät jo seuraavana vuonna naimisiin ja asettuivat Tampereelle. Perhe asui muutaman vuoden vanhassa puukaupunginosassa lähellä Pyynikkiä: **Mikko** (Pantse) ja **Martti Syrjä** – sittemmin Eppu Normaalin perustajat – olivat kaakinmaalaisia vauvoja.

1960-luvulla perhe asui joitakin vuosia sekä Jyväskylässä että Helsingissä, joissa Kirsi Kunnaksella ja Jaakko Syrjällä oli työpaikat kustannustaloissa.

Kuusikymmenluvun loppupuolella he päättivät muuttaa maalle ja ruveta freelancereiksi.

”Meillä oli sellainen mielikuva, että Jaakko rupeaa kirjoittamaan romaania ja minä teen näitä töitä, joita osaan tehdä.”

”Tulihan siitä uusi elämänvaihe, mutta ei ihan sellaista kuin olimme kuvitelleet. Gummerus kutsui Jaakon hoitamaan kotimaista kirjallisuutta sillä periaatteella, että hän kävi Jyväskylässä vain kerran viikossa.” (HS 12/1999: 33–34.)

Individualismi tulee kuitenkin aika ajoin esiin, kun puhutaan Kirsi Kunnaksesta ja Jaakko Syrjästä pariskuntana. Näköjään individualistinen käsittelytapa liittyy niihin tekstin kohtiin, joissa Kunnaksesta ja Syrjästä puhutaan perhekonseptin ulkopuolisina yksilöinä. Seuraavassa on pari esimerkkiä tästä ilmiöstä; on kyse ajasta, jolloin pariskunta ei ollut vielä perustanut perhettä.

Kirsi Kunnas on ollut naimisissa kirjailija Jaakko Syrjän kanssa yli neljäkymmentä vuotta. Hän tutustui tulevaan mieheensä tamperelaisen ystävänsä Mirkka Rekolan ansiosta.

--

Kirsi Kunnaksen ensimmäinen mielikuva Jaakko Syrjästä oli, että ”kauhean sympaattinen mies, mutta taitaa olla vähän albiinin sukua”. Ja: ”Katsovatko silmät hiukan kieroon?” (HS 12/1999: 33.)

Ensimmäisen otteen jälkimmäisessä virkkeessä on viitteitä individualismiin, kun Kirsi Kunnaksen henkilökohtaiseen elämään puututaan ottamalla esiin hänen ystävänsä Mirikka Rekola. Jälkimmäisessä katkelmassa lainataan Kunnaksen omia sanoja, joissa hän kuvailee hyvin subjektiivisia vaikutelmiaan tulevasta miehestään, paikoin tunneväritteisin ilmauksin (*kauhean sympaattinen, albiinin sukua*).

Seuraavassa katkelmassa ei olla enää menneisyydessä, ajassa ennen perheen perustamista, vaan nykyisyydessä, ajassa lapsiperheen jälkeen. Aviopuolisoiden yhteiselämää kuvataan lievästi affektiiviseen sävyyn, kun toimittajan kerronnassa referoidaan Kunnaksen ajatuksia sosiaalisuudestaan (*kertoo olevansa samanaikaisesti sekä kontaktihakuinen että vetäytyvä*) ja Kunnaksen repliikissä kuvataan hänen arjen jakamiseen liittyviä tuntojaan (*tykkään, pidän, olen tyytyväinen*). Suorasanaisesti Kunnaksen puheet viestivät individualistista asennoitumista kohdassa, jossa hän käyttää ilmausta *omaa aikaa*. Tämähän on emansipaatiota ajaneiden naisten vuosien saatossa vakiinnuttama termi, joka liittyy vahvasti ajatukseen yksilön oikeudesta toteuttaa omia pyrkimyksiään.

Nykyisin hän elää Laukontorin laidalla miehensä kanssa ja kertoo olevansa samanaikaisesti sekä kontaktihakuinen että vetäytyvä.

”Tykkään tavata ihmisiä, mutta pidän aika lailla myös yksinolosta. Kun Jaakko on matkalla, olen tyytyväinen, että minulla on omaa aikaa.” (HS 12/1999: 34.)

Näyttää siis siltä, että individualismi kukkii jälleen puhuttaessa pariskunnasta ilman lapsiaan. Syntyykin vaikutelma, että juuri lasten läsnäolo tuo perhepuheisiin kollektivistisen otteen ikään kuin lapsiperhe olisi toisella tapaa suhteessa yhteiskuntaan kuin lapseton pariskunta. Perinteinen ydinperhe näyttäytyy esimodernina perheyksikkönä, mutta lapsettomiaan pariskuntaan liittyy individualismi.

Hieman individualistista otetta on myös Kunnaksen lapsuudenperheen kokemusten kuvauksessa, kun kerrotaan sota-ajan tapahtumista. Seuraavassakin otteessa perhettä tosin kuvataan edelleen yksikkönä (*me, kaikki, meidän perhe*) ja perheenjäsenistä muut kuin Kirsi Kunnas itse pysyttelevät yksilöinä piilossa. Näissä poikkeuksellisissa oloissa kuitenkin Kunnaksen yksilöllisestä kokemuksesta otetaan esiin myös henkilökohtainen suhtautuminen: hänelle sattunutta tapahtumaa kuvataan positiivisesti värittyneellä sanalla *pelas-*

tuin. Hänen suhtautumistaan tapahtumaan kuvataan myös lauseessa *olen uskonut, että minulla on suojelusenkeli.* Yleensä kuitenkin Kunnaksen lapsuudenperhettä koskevista puheista ne kohdat, joissa tulee esiin individualismi, liittyvät äitiin. Tällaisissa tapauksissa Kirsin kokemuksia usein kuvataan yksilöllisestä näkökulmasta.

”Kun Helsinkiä alettiin pommittaa, kaikkien piti lähteä pakoon. **Helvi Hämäläinen** järjesti itselleen ja meidän perheelle pakopaikan tuttavansa talossa Munkkiniemessä. Se oli vain neljä kilometriä keskustasta!”

”Seuraavana päivänä tuli hälytys, ja meille oli annettu ohje, että pitää juosta metsän suojaan. Me lähdimme juoksemaan kalliota pitkin jonnekin, ja juuri silloin meitä ammuttiin konekiväärillä. Äiti ja muut olivat jo puiden suojassa, mutta minä kompastuin kuhmuraisella kalliolla ja kaaduin. Saan yhä muistikuvan, jossa äiti seisoo suu auki ja kädet pystyssä.”

”Meitä oli ammuttu ihan matalalta, venäläisestä koneesta, joka oli saanut osuman ja putosi. Kaikki sanoivat, että minä pelastuin, koska kaaduin. Siitä lähtien olen uskonut, että minulla on suojelusenkeli. Se tönäisi minut maahan.”

Perhe lähti Munkkiniemestä E. J. Vehmaksen kotitaloon Teiskon Kämenniemeen. (HS 12/1999: 32.)

Kirsi Kunnaksen äidin erityisasema tulee ilmeiseksi, kun tekstissä käytetään ilmausta *äiti ja muut.* Äiti ikään kuin otetaan yksilönä erilleen koko muusta perheestä. Edelleen virkkeessä *Saan yhä muistikuvan, jossa äiti seisoo suu auki ja kädet pystyssä* voitaisiin tarkkaan luettaessa havaita Kunnaksen asennoituminen tilanteeseen ja äitiinsä. Teksti tuntuu korostavan sitä, miten vahvan vaikutuksen tapahtuma on tehnyt kokijaansa; lause *Saan yhä muistikuvan* – – tuntuu viestivän, että Kunnas muistaa tapauksen poikkeuksellisen hyvin. Tämä vaikutelma vahvistuu, kun seuraavassa lauseessa ilmaistaan muistikuvan sisältö. Äiti on nimittäin jähmettynyt asentoonsa kuin valokuvassa, joten tyttären muisto vaikuttaa valokuvamaisen tarkalta. Tätä lausetta voitaisiin pitää affektiivisena sävyiltään myös toisesta syystä: äidin elehdintä tässä muistikuvassa viestii pelkoa (*suu auki ja kädet pystyssä*).

Äidillä on erityinen rooli myös Kirsi Kunnaksen parantola-aikoihin liittyvissä jaksoissa:

”Rupesin kouluttamaan itseäni toisenlaiseen asenteeseen. Yritin lakata ajattelemasta, että olen kaiken keskipiste. Uskon, että asenteeni paransi minut. Äiti oli suojelusenkeli vieressäni - hän viitoitti minulle tietä.”

Ilman Kirsin äidin, taidemaalari Sylvi Kunnaksen viisautta, meillä ei ehkä olisi Tiitiäistä, Haitulaa eikä taikuri Pii Poota.

”Äitini vapautti minut tautini liiasta ajattelemisesta. Kun hän huomasi, että rupesin kirjoittamaan ah ja voi -runoja, hän sanoi: ’Sitten et rupea itkemään sairauttasi, sillä itkemällä kuolet’.” (HS 12/1999: 32.)

Yllä olevassa katkelmassa on jälleen yksilöllinen sävy, kun Kunnas repliikeissään kuvaa omaa ajatusmaailmaansa. Kun hän ottaa puheeksi äitinsä, tekstin sävy saa lisäksi affektia: äitiä luonnehditaan positiivisesti värityneellä sanalla *suojelusenkeli*. Edelleen Sylvi Kunnaksen yksilöllisiin ominaisuuksiin puututaan ilmauksessa *ilman – – Sylvi Kunnaksen viisautta*. Äidin vaikutusta tyttären ajatusmaailmaan kuvataan Kunnaksen viimeisessä repliikissä, joka kokonaisuudessaan käsittelee sekä Kirsi että Sylvi Kunnasta yksilöinä. Kirsi Kunnaksen ajatuksia ja tunne-elämää kuvataan (*tautini liiasta ajattelemisesta, rupe-sin kirjoittamaan ah ja voi -runoja*), samoin äidin vaikutusta tyttärensä ajatteluun sekä äidin havaintoja tyttären mielentilasta (*äitini vapautti minut, kun hän huomasi*). Äidille on suorastaan annettu vapaus määrällä Kirsi Kunnasta (*sitten et rupea*), mikä vahvistaa kuvaa äidistä autonomisena yksilönä. Äiti suhtautuu tyttärensä individualistisesti viittaamalla tämän tunnereaktioihin repliikissään (*itkemään, itkemällä*).

Kaiken kaikkiaan siis puheet Kirsi Kunnaksen lapsuudenperheestä sekä hänen miehensä kanssa perustamastaan perheestä enimmäkseen henkivät epäindividualistista (esimodernia) yksityisyyskäsitystä. Perheenjäsenistä yksilöinä otetaan esiin Kirsi Kunnaksen lisäksi vain hänen äitinsä; äidin ja tyttären suhdetta kuvataan hyvinkin individualistiseen sävyyn. Sen sijaan Kirsi Kunnaksen isäpuoli jää kokonaan vaille yksilöllistä kohtelua, eikä hänen aviomiehensääkään esiinny tekstissä yksilönä kuin viitteellisesti ennen isäksi tulemistään. Individualismi näkyy siis jakautuvan sukupuolen mukaan, ja perheiden isät jäävät henkilöinä paljon etäisemmiksi kuin äidit. Tämän tekstin maalaama isänkuva on kaukana nykyään paljon markkinoidusta ”uudesta isästä”, joka toteuttaa persoonallisesti ja osallistuvasti isyyttään – myös emotionaalisesti – äidin rinnalla. Näistä isäkäsitöksistä jälkimmäinen lienee pidemmälle edenneen modernisaatiokehityksen hedelmä.

3.2. Paula Koivuniemen ja hänen henkilökuntansa yksityisyys

Yksi individualismin keskeisimpiä periaatteita on tilan raivaaminen yhteisöstä ihmisen yksityisyydelle. Seuraavissa tekstiotteissa Paula Koivuniemen elämästä on erotettu jyrkästi julkisuuteen kuuluva työelämä ja yksityiselämä. Esimodernissa kollektivismissa tällainen erottelu ei olisi relevantti, koska yksilöllistä yksityisyyttä ei tunnusteta; tavallaan yksityisyyden pienin yksikkö on perhe. Seuraavissa katkelmissa siis näyttäytyy individualismiin kuuluva periaate, jonka mukaan yksilöllä on oikeus omaan yksityisyyteensä.

Kun Paulan työ on pysynyt aina samana, hän tyynesti hyväksyy ja kestää muutokset yksityiselämässään – yhtä hyvin kodin vaihdokset kuin ihmissuhteiden alkamiset ja loppumiset (Seura 50/1999: 16).

Jälleen kerran yksityishenkilö Paula on muuttumassa estradien kuningattareksi (Seura 50/1999: 15).

Edellä olevissa katkelmissa Koivuniemen työ- ja yksityiselämä asetetaan vastakohtiksi (*työ – yksityiselämässään, yksityishenkilö – estradien kuningattareksi*), mutta monissa suhteissa työelämän kuvaukset viestivät modernisaatiokehityksen uutta vaihetta, jossa ihmisen yksityisalue laajenee ja lomittuu niiden alueiden kanssa, jotka ennen ovat olleet kollektivismien kenttää. ”Julkinen alkaa – – privatisoitua, kun yksilöt käyttävät sitä valitsemiansa roolien pelipaikkana” (Friedman 1995, Hautamäen 1996: 34 mukaan). Esimerkiksi toteuttaessaan työnsä kautta omia intressejään ihminen ottaa yksilönä haltuunsa alueen, joka on perinteisesti määritelty yhteisöllisten intressien kautta. Paula Koivuniemen henkilökuvassa raja työelämän ja yksityiselämän välillä hämärtyy usein myös siten, että työnantaja ja alaiset tuntuvat olevan läheisissä henkilökohtaisissa suhteissa keskenään. Seuraavassa katkelmassa nimittäin työelämään liittyvät henkilösuhteet kuuluvat myös yksityisyyden alueelle, eikä sosiaalinen kanssakäyminen työtovereiden/alaisten kanssa rajoitu työtehtävien suorittamiseen:

”Harmittaa, kun niin harvoin voin lähteä esityksen jälkeen ravintolaan juhlimaan toisten kanssa ja käymään läpi tunnelmia. – – ” (Seura 50/1999: 16.)

Viimeistään kun työt on tehty ja voidaan siirtyä työpäivän päätteeksi rentoutumaan, Koivuniemen ”henkilökunnasta” tulee alaisten sijaan kanssatyöskentelijöitä, joihin viitataan ilmauksella *toisten kanssa* ts. ‘toisten kaltaisten kanssa’. Työelämä ei kuitenkaan pysytele poissa tästäkään vapaa-aikaan kuuluvasta hetkestä: esityksen jälkeen ravintolaan mennään *käymään läpi tunnelmia* eli refleктоimaan työsuoritusta, ei suinkaan unohtamaan työpäivän rasitukset.

Kuitenkin näkyvissä on taipumus asettaa Paula Koivuniemi lievästi määräävään asemaan työntekijöihinsä, avustajiinsa, nähden. Poikkeuksiakin tosin on:

Näillä kahdella synkkaa. Mutta siinä onkin kaksi pohjalaista! Paulan toinen luottomeikkaaja Raili Hulkkonen on hänkin pohjalaisia. (Seura 50/1999: 15.)

Tässä katkelmassa käytetään runsaasti ilmauksia, jotka asettavat henkilöt tasa-arvoiseen asemaan keskenään: ilmaus *näillä kahdella* ei yksilöi henkilöitä, vaan asettaa heidät yhdessä saman predikaatin kokijoiksi, ja seuraavassa eksistentiaalilauseessa ilmoitetaan kahden samanveroisen, syntyperältään samankaltaisen henkilön olemassaolo. Viimeisessä katkelman virkkeistä sen sijaan tasa-arvoisuus hälvenee, kun käytetään omistusmuotoa ilmauksessa *Paulan toinen luottomeikkaaja*.

Monin paikoin Koivuniemen ja hänen henkilökuntansa suhteet ovat perinteiseen tapaan johtajan ja alaisten välisen vallankäytön sävyttämiä. Kaikkein räikeimmin tämä asetelma tulee esiin seuraavassa katkelmassa, jossa kuvataan Koivuniemen toimintaa konsertin harjoituksissa.

Paula etenee kuin raikas tuulenpyörre kohti pukuhuonetta, vetää avustajajoukkoa perässään – – (Seura 50/1999: 16).

Jälkimmäisen lauseen rakenteessa Koivuniemellä (subjekti) on vahvasti määräävä rooli avustajiinsa (objekti) nähden. Lauseenjäsenasemien lisäksi henkilöiden välisiä valtasuhteita korostetaan adverbialilla *perässään* – avustajien rooli on vain seurata johtajaa.

Myös seuraava katkelma ilmentää henkilökunnan alisteista suhdetta työnantajaansa:

Ihanteellisena työtahtina hän pitää 12–13 esiintymistä kuukaudessa – ja ehdottomasti kunnan loma silloin tällöin. Hän ajattelee myös Fernet-bändinsä parasta. Sen soittajat ovat nuoria, perheellisiä miehiä Keski-Suomesta. (Seura 50/1999: 16.)

Paula Koivuniemi kantaa vastuunsa työnantajana huolehtimalla taustayhtyeestään. Soittajat mainitaan perheellisiksi miehiksi heti vastuunkannosta kertovan lauseen jälkeen, eli katkelman viimeinen virke selittää kuvattua ajankäyttöpolitiikkaa. Koivuniemi siis ohjailee työntekijöidensä voimavarojen käyttöä heidän yksityisten tarpeidensa perusteella, mutta individualismista tässä ei ole kyse. Soittajathan eivät ole itse määritelleet päämääriään eivätkä päättä itsenäisesti ajankäytöstään. Työnantajan asemassa Koivuniemi edustaa julkista ja yhteisöllistä vallankäyttöä; hän omistaa taustayhtyeensä (omistusmuoto ilmauksessa *Fernet-bändinsä*), ja siksi tämän katkelman voisi ajatella viittaavan myös auktoriteettiuskon suuntaan. Tällainen ei kuulu postmodernismiin, jossa auktoriteettien edelle asetetaan luottamus yksilön omiin valintoihin.

Myös seuraavissa katkelmissa omistusrakenteilla tehdään avustajista Koivuniemen omaisuutta. Ensimmäisessä lauseessa artistin määräävää asemaa avustajiinsa nähden korostaa sanan *palkkalistoilla* käyttö. Lisäksi jälkimmäisen kappaleen alussa sanan *liuta* käyttö ihmisistä puhuttaessa luo hieman halventavan vaikutelman, ja vaikka Koivuniemen lausunnon sisältö antaa ymmärtää, että hän arvostaa puheena olevia ihmisiä, ilmauksen *supertärkeitä* banaalin sävyn vuoksi lausuntoa on ehkä hieman vaikea ottaa aivan vakavasti.

Kaksi läheisintä avustajaa ovat Paulan palkkalistoilla, Heidi, joka mm. ajaa keikkareissut ja pakkaa ja purkaa matkalaukut, sekä Paulan stailisti ja manageri, 'kullanarvoinen' Juha – pohjalainen tietysti! – joka huolehtii Paulan elämän sujumisesta ja sen rytmittämisestä työ- ja vapaa-ajan välille (Seura 50/1999: 16).

"Minulla on liuta tällaisia supertärkeitä luottohenkilöitä, joilta voin pyytää apua koska tahansa. Vastavuoroisesti olen valmis antamaan ja järjestämään ystävilteni mitä vain."

"Minä esimerkiksi olen saanut Paulalta sellaista keskustelutukea, eräänlaisia henkisiä neuvoja", huomauttaa Hannele. (Seura 50/1999: 15.)

Koivuniemen ja hänen avustajiensa suhdetta toisaalta kuvataan työnantajan ja työntekijöiden suhteena, toisaalta taas puhutaan ystäivistä. Edellä olevista katkelmista ensimmäisessä avustajat näyttävät palkkatyöläisinä, mutta jälkimmäisessä rakennetaan vaikutelmaa ystävysten välisestä palvelusten vaihtokaupasta. Ystävyuden olemuksesta tässä saadaan selvempi kuva, kun tarkastellaan henkilöiden asemia lauserakenteissa: Relatiivipronominin *joilta* kautta *luottohenkilöitä* on semanttiselta rooliltaan lähde, ja seuraavassa lauseessa *ystävilleni* on kohde. *Minä* (Hannele) on semanttiselta rooliltaan vastaanottaja ja *Paulalta* puolestaan lähde. Paula Koivuniemi ei siis esiinny näissä lauseissa kertaakaan kohteena, vaan pyytäjänä ja antajana, kun taas Hannele Herttua on saajan asemassa. Näin syntyy vaikutelma, että teksti karttaa Koivuniemen passiivisuuden artikuloimista suhteessa avustajiin. Alisteiseen asemaan Koivuniemi tuntuu jäävän ainoastaan ilmauksessa *voin pyytää*, jonka modaliteetin tulkinta on todennäköisimmin deonttinen; ilmaus viittaa ulkopuolelta, siis "luottohenkilöiltä", saatuun pyytämisen mahdollisuuteen.

Edellä käsitellyistä tekstiotteista nähdään, että Paula Koivuniemen henkilökunnan roolit työntekijöinä ja ystävinä limittyvät ja sekoittuvat, paikoin jopa samastuvat, kun samaan tarkoitteeseen viitataan rinnakkain sanoilla *avustajat* ja *ystävät*. Tasa-arvoisuus suojelee yksilön oikeutta yksityiseen tilaansa yhteiskunnassa, toisin sanoen oikeutta päättää

itsenäisesti omista asioistaan. Siksi työhön liittyvien roolien ja ystävyysden lomittuminen Paula Koivuniemen henkilökuvassa näyttäytyy yksilöllisyyden kannalta ongelmallisena. Koivuniemen ja hänen avustajiensa välinen tasa-arvo ei nimittäin näy täysin toteutuvan. Koska avustajat ovat suhteessa Koivuniemeen yksityishenkilöinä, myös tämän vallankäyttö kohdistuu heihin yksilöinä, ei pelkästään yhteisöllisyyden areenalla toimivina työntekijöinä. Vallankäytön tunkeutuminen avustajien yksityisalueelle siis rikkoo heidän autonomiansa, mikä sotii individualismin periaatteita vastaan.

Kuitenkin eräs avustajista, ainut miespuolinen, esiintyy tekstissä jopa lievästi määrällävänä hahmona. Edellä lauseessa *Juha – – joka huolehtii Paulan elämän sujumisesta* Juhan vastuualue ensinnäkin määritellään varsin laajaksi – Koivuniemen koko elämä on hänen harteillaan. Jatkossa Juhan määrävä asema artikuloidaan vielä selvemmin:

Kumpi teistä siis pitää Paulan allakkaa?

”Yhdessä”, tarjoaa Paula.

”Mitä? Jos minä en vahtisi, sinä tappaisit itsesi!”

”Ai niin, niinhän se olikin”, tottelee Paula pikkutyön äänellä. (Seura 50/1999: 16.)

Jo pelkästään verbit *huolehtii* ja *en vahtisi* viittaavat Juhan isälliseen asennoitumiseen ja Koivuniemen alisteiseen asemaan. Yllä olevassa replikoinnissa tämä asetelma käy hyvin selväksi myös verbien *tarjoaa* ja *tottelee* kautta. Koivuniemi esittää vastauksen toimittajan kysymykseen ikään kuin Juhan hyväksyttäväksi. Kun hyväksyntää ei tule, hän alistuu. Valtasuhteista tulee sukupuolikysymys viimeistään silloin, kun kuvaukseen Koivuniemen äänenkäytöstä liitetään määrite *pikkutyön*. Kuitenkin huumori tekee tässä alistamisesta vähemmän räikeää. Humoristisen vaikutelman saavat aikaan mm. liioitteleva tyyli (*sinä tappaisit itsesi*) ja mielikuva aikuisesta naisesta teeskentelemässä lapsen puhetapaa.

Huumorin vuoksi tämä tekstinkohta ei ole tulkittavissa kirjaimellisesti niin, että Juha määrää Paula Koivuniemen ajankäyttöä, mutta olennaista kohdan tulkinnassa on se, että Juhaa ei ole esitetty Koivuniemen käskyihin alistuvana palvelijana vaan itsenäisenä toimijana, joka merkittävällä tavalla vaikuttaa Koivuniemen hyvinvointiin. Jo se, että Juhalla on lupa väittää vastaan Koivuniemelle, asettaa osapuolet vähintäänkin tasa-arvoisiin asemiin. Tasa-arvoisuus perustuu tällä kertaa yhdenveroisuuteen työelämän tilanteissa, ei siihen, että työnantajan ja työntekijän suhde olisi henkilökohtainen ystävyysuhde ja sitä kautta oletusarvoisesti tasavertainen kumppanuus – Juhan ja Paula Koivuniemen keskustelu pysyttelee työhön liittyvissä aiheissa, eikä puheeksi tule missään kohdin yksityisempi

vuorovaikutus (kuten naispuolisiin avustajiin liittyvänä kuvailtu yksityiselämän YYA-toiminta). Tässä mielessä Juhan kohtelu poikkeaa naisavustajien saamasta kohtelusta.

Näiden kahden välisestä vallankäytön dynamiikasta tehdään sukupuolikysymys suorasukaisemminkin sanoin:

Kukaan muu mies kuin Juha ei kyllä varmaan saisi komennella Paulaa tällä tavalla. Tämä seinäjokinen ja tämä ilmajokinen ovat nuoruudesta asti tuttuja. Eipä ihme, että Paula luottaa 110-prosenttisesti Juhaan ja Juhan hyvään makuun asuja valittaessa. (Seura 50/1999: 16.)

Tämän katkelman alussa tavallaan jatketaan samaa isällisen asennoitumisen viestimistä. Ilmaus *ei kyllä varmaan saisi komennella* nimittäin tuo mieleen nuoren tytön tavan ilmaista kapinansa isän määräysvaltaa kohtaan. Lauseen pintatasolla Juhasta tehdään poikkeustapaus sukupuolensa edustajana, millä viestitään, että Paula Koivuniemi yleensä ottaen ei alistu miesten määräiltäväksi. Näin kuitenkin negaation kautta tunnustetaan miesten valta-yrkimykset; muutenhan kapina ei olisi tarpeenkaan. On myös huomattava, että naispuolisten avustajien kohdalla valtakysymykset eivät tekstissä (pintatasolla) kertaakaan nouse esiin, ja ainut ”erityisluvalla komentelija” on mies, joten loppujen lopuksi päällimmäiseksi vaikutelmaksi jää sukupuolten epätasa-arvo valta-asetelmissa, siitäkin huolimatta, että Juhan erityisaseman selitykseksi tarjotaan samaa synnyinseutua ja pitkää yhteistä historiaa Koivuniemen kanssa.

Tasa-arvoa silti henkii symmetrinen rinnastus *tämä seinäjokinen ja tämä ilmajokinen*, ja valtasuhteet kääntyvät jopa Koivuniemen eduksi katkelman lopussa, kun Juha asetetaan semanttiselta rooliltaan kohteen asemaan (*luottaa – – Juhaan*). Verbinmuodon valinta virkkeen lopussa välttää kummankaan henkilöistä asettamista toista aktiivisempaan tai määräävämpään asemaan: passiivimuotoinen verbin nominaalimuoto *valittaessa* ei ilmaise asujen valitsijan henkilöillisyyttä. Tasa-arvoisuuden vaikutelma vahvistuu edelleen, kun Koivuniemen luottamus Juhaan vielä ilmoitetaan näiden kahden pitkästä tuttavuudesta johtuvaksi. Näin siis Juhan miehinen valta-asema ei tule esiin kovin räikeänä, mutta joka tapauksessa on niin, että katkelmassa käsitellyt valtakysymykset liittyvät vahvasti sukupuoleen.

Näiden kahden välinen tasa-arvo ja epätasa-arvo tuntuvat olevan laadultaan moderneja ilmiöitä pikemminkin kuin postmoderneja. Epätasa-arvo perustuu perinteiseen patriarkaaliseen, holhoavaan suhtautumiseen (Juhan isällinen asenne), ja tasa-arvon nousussa päällimmäiseksi tekstissä tuntuu samanlaisuuden paine – symmetriset rakenteet

asettavat Paula Koivuniemen ja Juhan ikään kuin samalle viivalle, ja tästä syntyy vaikutelma, että juuri samanlaisuus saa lopulta aikaan tasa-arvon. Sama ilmiö on nähtävissä seuraavassa katkelmassa, jossa puhutaan eräästä naispuolisesta avustajasta.

Näillä kahdella synkkaa. Mutta siinä onkin kaksi pohjalaista! (Seura 50/1999: 15.)

Tässäkin samanlaisuus (*näillä kahdella, kaksi pohjalaista*) asettaa henkilöt samanarvoisiin asemiin (*synkkaa*). Postmodernissa ajattelussa samanlaisuus ei kuitenkaan ole tasa-arvon edellytys, vaan erilaisuuden hyväksymisen kautta samat oikeudet myönnetään kaikille yksilöille.

4. OLOSUHTEET

4.1. Yksityisyyden kaipuu

Seuraavassa tarkastellaan sitä, miten aineistona olevat tekstit käsittelevät ihmisen suhdetta ympäröiviin olosuhteisiin. Toteuttavatko tekstien henkilöt omia intressejään niissä ympäristöissä, joissa kulloinkin elävät? Ovatko he postmoderneja oman onnensa seppiä, jotka tekevät elämästään haluamansa kaltaisen, vai puuttuvatko heiltä mahdollisuudet vaikuttaa itse elämänsä kulkuun ja puitteisiin? Jos ihmisten elämää säätelevät jotkin ulkopuoliset voimat, mitä nuo voimat ovat ja millaisiin asioihin ne vaikuttavat?

Tutkielman aineistoa tarkastellaan positiivisen vapauden käsitteen näkökulmasta. Positiivisen vapauden määritelmän mukaan vapaa ihminen ” – ei ole muiden ohjailtavissa eikä muiden tarjoamien vaihtoehtojen varassa” (Berlin 1969, Hautamäen 1996: 24–25 mukaan). Näyttää kuitenkin siltä, että tämä periaate ei toteudu siinä, miten Paula Koivuniemen ja Kirsi Kunnaksen henkilökuvissa käsitellään ihmistä suhteessa ympäristöönsä ja elämäntilanteisiinsa. Sekä Paula että Kirsi esitetään negatiivisesti vapaina toimijoina, joiden valta ulottuu korkeintaan olosuhteiden puitteissa selviytymiseen, mutta ei olosuhteiden muokkaamiseen.

Ensinnäkin näyttää siltä, että yksilön vapautta rajoittavana tekijänä pidetään olosuhteita, jotka uhkaavat yksilön yksityisyyttä. Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa kaikenlaiset yksilön yli käyvät systeemit näyttäytyvät negatiivisessa valossa ja puhetta yhteiskunnan ylärakenteista leimaa vallankäytön retoriikka. Seuraavat katkelmat liittyvät sotaajan olosuhteisiin ja ilmentävät turhautumista, joka kumpuaa yksilön itsemääräämisoikeuden kieltämisestä. Ensimmäisen katkelman ilmaukset *joutui tottelemaan* ja *koneiston nappulana* assosioituvat valtakoneistoon, joka käskyttää yksilöä ja käyttää tätä pelinappulanaan. Jälkimmäisen katkelman kitkerä ironia on yksilön pienimuotoinen kapina yhteiskuntajärjestelmää vastaan. Ilmaus *otollista alamaista* sisältää viitteitä yksinvaltiuden ideaan: adjektiivin *otollinen* käyttöyhteys on usein raamatullinen retoriikka (esim. Jumalalle otollinen), ja *alamainen* puolestaan on demokratiaa vieroksuva kuningaskuntasananastoa.

Toisessa maailmansodassa Kirsi joutui kuitenkin tottelemaan, koneiston nappulana.

--

Otollista alamaista hän kuvaa ironisesti kirjassaan Kani Koipeliinin kuperkeikat: ”Jos hän puhuu suoraan, / voi joutua suoraan nuoraan. / Jos väärin sanoo lainaa, voi olla väärä vainaa. / Siis oikein opetettu / tekee niin kuin neuvoo Ketu: / Ei puhu, ei pukahda, / ei valvo, ei nukahda, / ei kuule, luule, hengitä, / ei ajatustaan kengitä, / ei tee mitään ilman Ketun lupaa. / Kas, siten rakennetaan ONNEN TUPAA!” (HS 12/1999: 33.)

Myös keuhkoparantolokokemuksiin liittyy järjestelmän vastustamispyrkimyksiä ja yksilön rimpuilua irti ahdistavista yhteisöllisistä rakenteista. Kummassakin seuraavista katkelmista parantolaolosuhteet ja yksityisyys asetetaan vastakkain (*tuollaisissa olosuhteissa – omasta sisimmästään, yksityisyyteensä; parantola- ja rintamanuoruuden – yksityisimmän maailmansa*) ja jälkimmäinen näyttäytyy tavoiteltavana asiana, jonka kanssa olosuhteet ovat ristiriidassa. Ensimmäisen katkelman sanan *täytyy* dynaamiseksi tulkittava modaaliteetti kertoo pakottavasta tarpeesta. Toisessa katkelmassa tarve on lieventynyt, mutta on silti olemassa (*halusi*).

”Tuollaisissa olosuhteissa ihmisen täytyy löytää omasta sisimmästään kiinne-kohtia, joiden avulla hän irrottautuu yksityisyyteensä. --” (HS 12/1999: 32.)

Ei ole ihme, että parantola- ja rintamanuoruuden jälkeen Kirsi Kunnas halusi luoda yksityisimmän maailmansa – runot – uudella kielellä (HS 12/1999: 33).

Edellä käsitellyissä katkelmissa yksilön vallassa on toimia aktiivisesti pelastaakseen yksityisyytensä (*irrottautuu yksityisyyteensä, halusi luoda yksityisimmän maailmansa*), mutta seuraavassa otteessa toiminnanvapautta ei ole näkyvissä: ensimmäisen virkkeen eksistentiaalilauseella ilmaistaan itsestään selvänä asiointilana yksityisyyden määrä, ja seuraava virke aloitetaan predikatiivilauseella, jossa olosuhteiden ominaisuudeksi määritetään pakottavuus (kuin pakkolaitos).

”Parantolassa oli hyvin vähän yksityisyyttä. Se oli kuin pakkolaitos, jossa kaikki kävi kellon mukaan -- .” (HS 12/1999: 32.)

Yksityisyys on se vapauden muoto, jonka kaipuu tekstissä eksplikoidaan, mutta muunlaistakin vapauden rajoittamista kummastakin henkilökuvasta on luettavissa. Seuraavissa luvuissa käsitelläänkin sitä, kuinka tekstit antavat ymmärtää ihmisen olevan kohtalon heiteltävissä ja hallitsemattomien olosuhteiden armoilla, ja kuinka ihmisen vaikutusmahdollisuudet rajoittuvat oman asennoitumisen avulla selviytymiseen. Lopuksi vielä

käsitellään Kirsi Kunnaksen henkilökuvan sota-aikaan liittyviä puheita, joiden perusteella muodostuu vaikutelma ihmisten vallan ulottumattomissa olevasta sotakoneistosta.

4.2 Fatalismi ja hallitsemattomat olosuhteet

Sekä Kirsi Kunnaksen että Paula Koivuniemen henkilökuvassa nousee vahvasti esiin eräänlainen fatalismi. Paikoin väitetään suorasanaisesti kohtalon ohjaavan ihmisten elämää. Seuraavassa virkkeessä kohtalo asetetaan aktiiviseksi toimijaksi (*on opettanut*) ja Kirsi Kunnas itse on toiminnan kohteena (*minua*).

"Jos ihmisellä on kohtalo, niin minun kohtaloni on opettanut minua, jotta säilyisin hengissä" (HS 12/1999: 32).

Epäsuorasti kohtalonusko on luettavissa tavasta, jolla ihmiset teksteissä asettuvat heitä ympäröiviin olosuhteisiin: he tuntuvat olevan olosuhteiden armoilla. Tämä ilmiö saa suurimman ilmauksensa Kirsi Kunnaksen henkilökuvan alkupuolella jaksossa, jossa toimittaja tulkitsee erästä Kunnaksen runoa vertauskuvana runoilijasta itsestään:

Selaan lastenkirjaksi luokiteltua Tiitiäisen pippurimyllyä (1991) ja löydän runon, joka sisältää vihjeen: "Eli merenpohjassa Meritähti / tuhat tonnia vettä yllä. / - Minä jaksan kyllä, / sanoi Meritähti. / - On terävät sakarat, litteät pakarat / ja paineenkestävät kakarat!"

Meritähti näyttää siltä kuin vesi olisi sille sopiva ja itsestään selvä elementti. Se tuntee kuitenkin kaiken aikaa veden painon ja kärsii, mutta kestää. (HS 12/1999: 32.)

Meritähden (Kunnaksen) suhdetta tilanteeseensa on kuvattu katkelman viimeisessä virkkeessä kokijalausein ja tilaa ilmaisevin verbein, jotka kertovat passiivisesta alistumisesta (*tuntee, kärsii, kestää*).

Sama linja jatkuu, kun puheeksi otetaan ihmisten konkreettiset elämänkokemukset:

Tulenkantajaryhmään kuulunut Väinö Kunnas kuoli 32-vuotiaana Kirsin ollessa vasta nelivuotias, ja Sylvi Kunnas jäi leskeksi kahden tyttären kanssa (HS 12/1999: 32).

Isän kuoleman jälkeen äiti *jäi* passiivisesti olotilaansa. Toiminta ei näy olevan tilanteelle ominaista, vaan pikemminkin tilanne näyttytyy jonakin Sylvi Kunnaksen olemukseen kuuluvana ominaisuutena, koska on käytetty predikaatiiviadverbiaalirakennetta *jäi leskeksi*.

Fatalistinen sävy on myös seuraavassa otteessa Paula Koivuniemen henkilökuvasta:

"Vaikka olisin kuinka väsynyt, vaikka mitä kamalaa olisi tapahtunut, kun pääsen estradille, niin naps, minuun syttyy uusi vaihde. Koska rakastan esiintymistä niin valtavasti." (Seura 50/1999: 16.)

Otteessa käytetään verbiä *olisi tapahtunut*, joka tekee tyhjäksi ihmisen vaikutusmahdollisuudet: tapahtumat tapahtuvat itsestään. Yhtä vähän vaikutusmahdollisuuksia ihmisellä tuntuu olevan suhteessa paikallisuuteensa, mikä on tulkittavissa seuraavan otteen ilmaisuvalikoimasta:

"Kotini on nyt keskellä kaupunkia, ja nautin city-elämästä. Sitä ennen asuin Espoossa, mutta en tunne itseäni sen paremmin espoolaiseksi kuin helsinkiläiseksi. Jostain ihmisen on lähdettävä, jossain on oltava, ja johonkin on palattava. Juurieni tiedän olevan Pohjanmaalla", miettii Paula. (Seura 50/1999: 17.)

Ensimmäisessä virkkeessä kodin sijainti ilmaistaan eksistentiaalilauseella eikä Koivuniemellä näy olevan aktiivista osuutta kotinsa sijaintiin. Toisessa virkkeessä paikallisuus määrittää ihmistä; ilmaus *en tunne itseäni – – espoolaiseksi – – helsinkiläiseksi* antaa ymmärtää, että asuinpaikka vaikuttaa ihmisen ominaisuuksiin, ikään kuin tekee ihmisestä tietynlaisen (*espoolaiseksi* ja *helsinkiläiseksi* ovat predikaatiiviadverbiaaleja). Tämä ilmiö esitetään mentaalisenä kokemuksena, joten ilmeisesti asuinpaikka vaikuttaa jollain tavalla ihmisen mieleen. Kolmannessa virkkeessä ihminen alistetaan kolmessa lauseessa välttämättömyydelle, jonka lähde ei käy ilmi. Katkelman viimeisen virkkeen lauseenvastikkeen taustalla on eksistentiaalilause, joka sisältää faktiivisen presupposition 'juureni ovat Pohjanmaalla'. Näin ihminen ei itse valitse paikkaa, johon kuuluu, vaan syntyperä näyttäytyy määräävänä tekijänä, jonka kutsua ihminen tahdottomana seuraa (*on palattava*).

Seuraavassa katkelmassa Paula Koivuniemen sosiaalinen ympäristö näyttäytyy sattumanvaraisesti muodostuvana:

Koti on hänelle niin hyvä paikka, että siellä voi vaikka viettää joulun yksin, jos niikseen on. Niin kuin joskus on ollutkin. Ihan ilman ahdistusta. (Seura 50/1999: 17.)

Otteen loppuosa kertoo fatalismista suhteessa yksin jäämiseen. Lauseissa *jos niikseen on* ja *Niin kuin joskus on ollutkin* olosuhteet "ovat" itsestään jonkinlaiset, eikä ihmisen vaikutusmahdollisuuksia ole näkyvissä.

Seuraavat otteet ovat Kirsi Kunnaksen henkilökuvasta, ja niissäkin puheenaiheena on paikallisuus ja asuminen. Olosuhteet esitetään jälleen ihmisen yli käyvänä voimana.

”Me asuimme kaksikymmentä vuotta Ylöjärvellä. Lapset oppivat maa-seutuelämään, luonto ja hiljaisuus tulivat osaksi olemista kuten myös kaikki ne vaikeudet, joita maalla asumisessa on. Muutimme sitten takaisin Tampereelle, koska täällä on tämän ikäisten ihmisten helpompi asua. Ei tarvitse taistella lämmityksen ja tuiskujen kanssa. Asumme Ylöjärvellä nykyisin kevään, kesän ja alkusyksyn. Useimmiten muutamme heti vapun jälkeen.” (HS 12/1999: 34.)

”Asuimme vuokralla niin kuin useimmat siihen aikaan ja olimme kesät maalla Turun saaristossa. Koska vuokrat olivat korkeita, huoneisto kannatti jättää kesäksi vuokraamatta. Veimme vain huonekalut varastoon ja säästimme kolmen kuukauden vuokran. Jos huoneisto oli syksyllä vapaa, muutimme siihen takaisin tai sitten menimme viereiseen taloon tai lähikadulle.” (HS 12/1999: 32.)

Näissä katkelmissa on paljon sellaista retoriikkaa, joka vankentaa olosuhteiden otetta ihmisestä. Tekstissä on koko joukko lauseita, joissa ei ole henkilötarkoitteista subjektia: *luonto ja hiljaisuus* ovat subjektina lauseessa, joka kuvaa olemisen laatua maalla asuessa. *Vaikeudet* on määritelty asumiseen ilman muuta sisältyviksi eksistentiaalilauseessa. Asumisen vaikeusaste Tampereella itsestään ”on” jonkinlainen. Jälkimmäisessä katkelmassa vuokrien taso on kuvattu predikatiivilauseella, samoin huoneiston tila viimeisen virkkeen alussa (*jos huoneisto oli syksyllä vapaa*). Nämä predikatiivilauseet esiintyvät syiden ja seurausten ketjuissa syinä ja ehtoina, joista riippuu ihmisten aktiivinen toiminta (*muutimme – – Tampereelle, koska; koska – – kannatti jättää vuokraamatta; jos – – muutimme – – tai menimme*).

Negatiivinen vapaus toteutuu siinä, miten ihmiset valitsevat aktiiviset peli- liikkeensä olosuhteiden sallimissa rajoissa tai niihin mukautumisen hengessä. Tämä ilmenee kaikkein selvimmin katkelmien viimeisessä virkkeessä: *jos–niin*-rakenteessa toiminnan ehtona (*jos*-lauseen subjektina) on olosuhdeseikka, josta ihmisten toiminta riippuu. Myös nesessiivirakenteen käyttö viestii ihmisen voimattomuutta ympäristön armoilla: *lämmityksen ja tuiskujen kanssa* tappeleminen on määritelty pakoksi, jolta välttyminen ilmaistaan verbillä *ei tarvitse*. Kaiken kaikkiaan olosuhteet siis ovat mitä ovat sen sijaan, että ihmiset muokkaisivat ympäristönsä omien intressiensä mukaan.

Myös urbaani elämäntapa nähdään olosuhdeseikkana, joka säätelee ihmisen elämää ja sen kokemista:

”Luonnon fyysinen vastus antaa tunteen siitä, että on iho ja olemassaolo. Nyt-hän me elämme lähes napinpainallusyhteiskunnassa – tuosta painamalla saat ruokaa, tuosta voit maksaa laskuja.” (HS 12/1999: 34.)

Napinpainallusyhteiskunnan ominaisuudet määrittävät ihmisen elämää sallimalla joitain toimintoja (*saat, voit maksaa*). Yhteiskunta tuntuu tässä toimivan omalakisena systeeminään, eivätkä ihmiset näy itse luoneen yhteiskuntaa; he vain *elävät* siinä. Yhtä vahvana vaikuttajana tässä katkelmassa esiintyy luonto, kun sille annetaan valta vaikuttaa siihen, miten ihminen kokee olemassaolonsa: *luonnon fyysinen vastus* on *antaa*-verbin subjektina, ja ilmaus *tunteen siitä, että on iho ja olemassaolo* kuvaa luonnon vaikutuksesta syntyvää kokemusta.

4.3. Asenteen merkitys

Vaikka olosuhteet ja tilanteet näkyvät usein olevan ihmisen hallitsemattomissa, ihmisen oma vaikutusvalta kuitenkin ulottuu siihen, miten hän suhtautuu elämän käännteisiin; Paula Koivuniemen henkilökuvassa puhutaan asioiden vastaanottamisesta eräänlaisen ota tai jätä-periaatteen mukaan, ja Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa annetaan asennoitumiselle suuri merkitys elämän laadun ja tapahtumien seurausten määrittäjänä. Tämä ilmiö edustaa jälleen erästä olosuhteiden puitteissa selviytymisen keinoa, eli kyse on negatiivisesta vapaudesta; ihmisellä ei ole vapautta vaikuttaa ympäröiviin olosuhteisiin, mutta hänellä on vapaus sopeutua niihin asennoitumalla ”oikein”.

Asennoitumisen voima tulee esiin erityisesti puheissa keuhkotaudista. Seuraavassa katkelmassa kuvataan keuhkotaudin merkitystä Kirsi Kunnaksen elämässä. Ensimmäinen virke on predikatiivilause, joten sairauden merkitys näyttäytyy itsestäänselvyytenä (*ei ollut mikään läpihuutojuttu*). Toisessa virkkeessä sairaus on toimivana subjektina, joka vaikuttaa Kunnaksen ratkaisuihin monilla elämänalueilla (*se pani miettimään*).

Keuhkotauti ei siis ollut mikään läpihuutojuttu. Se pani miettimään myös suhdetta työhön, rakkauteen ja perheen perustamiseen – kestäisikö terveys. (HS 12/1999: 32.)

Vaikka Kunnas näkyy toisaalta olevan voimaton sairautensa seurauksien edessä, asenteella on oma vaikutuksensa. Seuraavissa katkelmissa suorastaan väitetään, että suhtautumistapa vaikuttaa sairauden seurauksiin ja vääränlaisella asennoitumisella on kohtalokkaat seurauk-

set. Ilmaukset *itkivät itsensä kuoliaaksi* ja *itkemällä kuolet* antavat ymmärtää, että hallitsemalla tunnereaktioitaan hallitsee sairautensa tilaa. Hallinnan tuntua vahvistaa verbin *itkeä* aktiivinen luonne, kun verbiä käytetään transitiivisesti: ensimmäisessä otteessa toiminnalla on objekti (*itsensä*). Tunnereaktioiden hallitsemista pidetään mahdollisena, kun käytetään aktiivista ja toiminnallista *ruveta*-verbiä ilmauksessa *et rupea itkemään*. Vahingollinen asennoituminenkin on kuvattu aktiivisena toimintana ilmauksessa *rupesin kirjoittamaan ah ja voi -runoja*. Ihmisen autonomia tuntuu siis ulottuvan kuitenkin asennoitumiseen, vaikka olosuhteisiin onkin hyvin vähän vaikutusvaltaa. Asennekysymyksissä teksti artikuloi myös yksilön vastuuta itsestään; onnellisuus ja pärjääminen vallitsevista olosuhteista on ihmisen itsensä vallassa, ei instituutioiden vastuulla. Tässä suhteessa teksti on linjassa individualismin käsitysten kanssa, sillä yksilön vapauden kanssa käsi kädessä kulkee vastuu.

Parantolassa Kirsi näki nuoria potilaita, jotka itkivät itsensä kuoliaaksi.

--

”Äitini vapautti minut tautini liiasta ajattelemisesta. Kun hän huomasi, että rupesin kirjoittamaan ah ja voi -runoja, hän sanoi: ‘Sitten et rupea itkemään sairauttasi, sillä itkemällä kuolet’.” (HS 12/1999: 32.)

Yksilön vastuu artikuloituu edelleen seuraavassa otteessa. Kirsi Kunnas on aktiivisena toimijana kahdessa ensimmäisessä virkkeessä, joissa kuvataan asenteenmuokkausta (*rupesin kouluttamaan, yritin lakata*). Viimeisessä virkkeessä asenteelle annetaan itsenäisen toimijan rooli (*asenteeni paransi*), ja toiminnan kohteena on Kunnas (*minut*). Näin siis hahmottuu jälleen tuttu vallankäytön hierarkia: ihminen itse vaikuttaa siihen, miten asennoituu olosuhteisiinsa, ja asenne puolestaan vaikuttaa olosuhteissa selviytymiseen.

”Rupesin kouluttamaan itseäni toisenlaiseen asenteeseen. Yritin lakata ajattelemasta, että olen kaiken keskipiste. Uskon, että asenteeni paransi minut. --” (HS 12/1999: 32.)

Suhtautumistavalla on merkittävä rooli myös silloin, kun puhutaan taloudellisista olosuhteista, tässä tapauksessa köyhydestä. Seuraavan otteen ensimmäisessä lauseessa annetaan ymmärtää, että köyhyydellä on valta vaikuttaa ihmisen mielialoihin (*pula* transitiivilauseen subjektina), mutta jälkimmäisessä lauseessa esitetään asenne syynä tuon vaikutuksen eliminoitumiseen. Tässäkin asenne on riippumattomana tekijänä (*voimantunto kasvoi*).

Aineellinen pulakaan ei masentanut, sillä sota-ajan jälkeen voimantunto kasvoi (HS 12/1999: 33).

Seuraavan katkelman ensimmäisessä virkkeessä olosuhteet kuvataan predikatiivilauseella, joten köyhyyttä elämää määrittävä tekijänä pidetään itsestänselvyytenä (*elämä – – oli köyhää*). Kunnaksen repliikissä asenne nousee jälleen olosuhteiden yli: ilmauksessa *emme tunteneet olevamme köyhiä* köyhyydestä tehdään mentaalinen tila. Viimeisessä predikatiivilauseessa köyhyys näyttäytyy myös perheen tuttavien itsestään selvänä ominaisuutena (*muutkin olivat samanlaisia*).

Elämä 1930-luvun pula-aikana freelancevanhempien lapsena oli köyhää. ”Mutta me emme tunteneet olevamme köyhiä, kun kaikki muutkin olivat samanlaisia.” (HS 12/1999: 32.)

Oikeastaan päinvastainen suhde olosuhteilla ja asenteella on seuraavassa katkelmassa:

”Köyhyyskin oli vissillä tavalla energiaa luovaa köyhyyttä. Kaikki olivat yhtä köyhiä, ja oli oikeastaan kiinnostavaa keksiä, mitä teen tuosta romusta tai noista pienistä kangaspalasista.” (HS 12/1999: 33.)

Ensimmäisessä virkkeessä köyhyys luokitellaan tiettyä aktiivisuutta aiheuttavaksi köyhyydeksi (*energiaa luovaa*). Vallitsevissa olosuhteissa ihmiset ovat myös joutuneet turvautumaan kekseliäisyyteensä, mitä Kunnas kuvaa *kiinnostavaksi*. Tässä asenne ei kuitenkaan hallitse olosuhteiden vaikutusta, vaan suhtautumistapa pikemminkin on itsestään selvästi sellainen kuin on; lauseista ainoastaan viimeinen ilmaisee ihmisten aktiivista toimintaa (*teen*), ja sekä olosuhteita että suhtautumistapoja kuvataan predikatiivilauseilla (*köyhyyskin oli – –, kaikki olivat – –, oli kiinnostavaa – –*). Lause, jossa kerrotaan samojen olosuhteiden koskeneen yhtä lailla ”kaikkia”, vaikuttaa tässä kekseliäisyydestä kertovien virkkeiden välissä selitykseltä; köyhyys on ollut lajiltaan kekseliäisyyteen kannustavaa (eikä lannistavaa) juuri siksi, että se on ollut koko yhteisön piirre. Tässä nähdään siis paitsi epäindividualistista toiminnanvapauden puuttumista myös kollektivismia siinä mielessä, että yksilö tuntuu pitävän yhteisöllistä kokemusta kriteerinä määritellessään suhtautumistaan vallitseviin oloihin.

Paula Koivuniemen henkilökuvassa puhetta elämän ja ihmisen syvimmästä olemuksesta leimaa heittäytymisen ja täysillä elämisen retoriikka. Elämän kohtaaminen

silmästä silmään sellaisenaan esitetään hyvin myönteisessä valossa. Seuraavassa katkelmassa tämä asenne kuvataan osittain staattisena tilana (*ei tunne, ei pelkää, ei kadu*) ja osittain aktiivisena toimintana (*ei selittele*). Olosuhteet ovat tässäkin otteessa hallitsemattomia (*elämä eteen heittää*), mutta samoin kuin Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa, asennoitumisella on osuutensa asiaan (*ottaa vastaan – – kokonaan ja täysillä*).

Paula ei tunne puolinaisia kompromisseja. Paula ei selittele mitään, hän ei pelkää, hän ei kadu, hän ottaa vastaan sen mitä elämä eteen heittää, kokonaan ja täysillä. Kaikki tai ei mitään -nainen. Aikuinen nainen. Onnellinen nainen! (Seura 50/1999: 15.)

Otteen lopussa Koivuniemeen viitataan sanalla *nainen*, johon liitetään asennetta, kehitysvaihetta ja tunnetta luonnehtivat määritteet. Näiden ilmausten asema katkelman lopussa viittaa siihen, että ne ovat eräänlaisia päätelmiä edellä kuvatusta toiminnasta. Näin ehdottomuus (*kaikki tai ei mitään -nainen*), aikuisuus ja onnellisuus näyttäytyvät Koivuniemen asenteen elementteinä tai sen seurauksena. Erityisesti määritteistä viimeinen viittaa siihen, että Koivuniemen tapa asennoitua elämän käännteisiin on menestyksekkäs strategia. Vaikka siis elämän kulku on hallitsematon, ”oikean” asenteen avulla ihminen voi tulla onnelliseksi.

Seuraavan katkelman alussa kuvataan edelleen Koivuniemen suhtautumista elämään *pitää jonakin -rakenteella*. Ensimmäisessä virkkeessä Koivuniemen osa on vain mielipiteen muodostaminen elämän käännteistä (*terveellisenä – – pitää – – uusia alkuja*), mutta seuraavassa on itsenäistä elämän ohjailua (*jättää, aloittaa*). Kuitenkin viimeisessä virkkeessä tälle on asetettu ehto, joka noudattelee jo aiemmin lanseerattua ota tai jätä-periaatetta (*sillä edellytyksellä, että suostuu*). Näin asennoitumisen kautta ikään kuin saa luvan ohjailua itse elämäänsä. Paula Koivuniemi tuntuu täyttävän postmodernin ihmisen velvollisuuden kehittää itseään, kun hän pyrkii johtamaan elämäänsä uusiin uomiin kenties oppiakseen jotain uutta elämästä. Autenttisuuden periaatteen kanssa on linjassa myös se, että hänen täytyy kehittyäkseen joskus tehdä vaikeitakin ratkaisuja. Tässä on kuitenkin kyse lähinnä negatiivisesta vapaudesta, koska omien ratkaisujen tekemiselle on varsin suoraan asetettu ehto: viimeisessä virkkeessä yksilölle esitetään vaatimus tyytyä toimimaan valmiina annettavien vaihtoehtojen rajoissa (*suostuu ottamaan vastaan sen mitä annetaan*).

Terveellisenä Paula Koivuniemi pitää myös kaikenlaisia uusia alkuja. Että jättää taakseen vanhan ja aloittaa alusta. Sillä edellytyksellä, että suostuu ottamaan vastaan sen mitä annetaan. (Seura 50/1999: 16.)

Aiheen käsittelyä jatketaan seuraavassa otteessa, jossa elämän ohjailun aktiivisuus häivyttään verbeistä johdettuihin substantiiveihin.

Kodin vaihto vuosi sitten oli Paulalle yksi näistä vanhan jättämisistä ja uuden aloittamisista (Seura 50/1999: 17).

Taustalla olevat verbit ovat silti toiminnallisia (*vaihtaa, jättää, aloittaa*), ja näiden subjektiksi voidaan ajatella Paula Koivuniemi itse. Verbien nominaalistaminen vain tuo tekstiin abstraktiutta, joka puolestaan luo vaikutelmaa, että on kyse periaatteen tason ilmiöstä eikä vain yksittäisestä tapahtumasta. Kuitenkin seuraavassa otteessa olosuhteet hallitsevat ja ihmisen osaksi jää niihin reagoiminen.

Kun Paulan työ on pysynyt aina samana, hän tyynesti hyväksyy ja kestää muutokset yksityiselämässään – yhtä hyvin kodin vaihdokset kuin ihmissuhteiden alkamiset ja loppumiset (Seura 50/1999: 16).

Ilmaus *työ on pysynyt aina samana* ja verbien johdokset *muutokset, vaihdokset, alkamiset* ja *loppumiset* vihjaavat tässä virkkeessä, että olosuhteet muokkautuvat itsestään ihmisen toiminnasta riippumatta (henkilötekijää ei ole näkyvissä), ja vain reaktioiden subjektina on henkilö (*tyynesti hyväksyy ja kestää*).

Yhteenvetona näistä ihmisen olosuhteita ja elämän käännteitä koskevista puheista voidaan sanoa, että niissä ei juurikaan ole näkyvissä toiminnanvapautta, vaikka aihetta tarkastellaan individualismin periaatteiden mukaisesti yksilön kokemuksen näkökulmasta.

4.4. Pakkoretoriikkaa ja vastuunpakoilua

Edellä sanottu pätee myös sotapuheisiin Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa. Individualismin ilmentymänä voitaisiin pitää sitä, että sodasta puhutaan Kunnaksen ja hänen läheistensä kokemusten näkökulmasta, mutta toiminnanvapaus puuttuu lähes kokonaan; edes negatiivista vapautta ei juuri ole näkyvissä. Lisäksi postmoderniin ajatteluun kuulumaton auktoriteettiusko tuntuu nostavan päätään sota-ajasta puhuttaessa.

Seuraavat katkelmat ovat sikäli poikkeuksellisia tämän aihepiirin puheissa, että niissä on henkilötarkoitteiset subjektit ja aktiivista toimintaa; ihmiset eivät ole toiminnan kohteena vaan itse riippumattomina toimijoina (*Helvi Hämäläinen järjesti, perhe lähti*).

Otteiden puheenaiheissa voidaan kuitenkin havaita eräs yhteinen piirre: kummassakin puhutaan pakenemisesta (*järjesti – – pakopaikan, lähti Munkkiniemestä*). Näiden lauseiden aktiivista toimintaa voitaisiin siis pitää lähinnä negatiivisen vapauden ilmentymänä, koska toiminnan kimmokkeena on ulkoisen uhkan välttäminen.

” – – Helvi Hämäläinen järjesti itselleen ja meidän perheelle pakopaikan tuttavansa talossa Munkkiniemessä. Se oli vain neljä kilometriä keskustasta!”

– –

Perhe lähti Munkkiniemestä E. J. Vehmaksen kotitaloon Teiskon Kämenniemeen. (HS 12/1999: 32.)

Muullakin Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa ihminen on alisteisessa asemassa olosuhteisiin nähden silloin, kun puhutaan sota-ajasta. Seuraavasta otteista ensimmäisessä Kunnaksen nuoruus päättyy itsestään, ja virkkeiden keskinäisestä suhteesta voidaan päätellä, että nuoruus saa loppunsa sodan vuoksi. Toisessakin katkelmassa sodan vaikutus kohdistuu ihmisen kehitysvaiheisiin, ja sota näyttäytyy riippumattomana toimijana (*sota-aika vei*).

Talvisodan alkaessa Kirsi oli 14-vuotias.

”Siihen päättyi minun nuoruuteni.” (HS 12/1999: 32.)

”Sota-aika vei meiltä mahdollisuuden murrosiän kapinaan. – – ” (HS 12/1999: 33.)

Näissä otteissa toiminnanvapaus puuttuu ihmisiltä kokonaan. Selvästi erottuva puhetapa Kunnaksen henkilökuvassa onkin pakkoretoriikka, joka liittyy kuvauksiin sodan aiheuttamista tilanteista. Pakkoretoriikkaa leimaa välttämättömyyttä viestivä ilmaisuvälikoima; seuraavien katkelmien ilmaukset *joutui tottelemaan, oli hakeuduttava, joutui, piti lähteä, pitää juosta* kertovat tilanteista, joissa ihmisille ei jää valinnanvaraa. Lisäksi ensimmäisen katkelman ilmaus *koneiston nappulana* korostaa ihmisen passiivista käskyihin alistumista.

Toisessa maailmansodassa Kirsi joutui kuitenkin tottelemaan, koneiston nappulana (HS 12/1999: 33).

Tuberkuloosi sai alkunsa sotavuosina, jolloin jokaisen 16 vuotta täyttäneen oli hakeuduttava työpalveluun. Kirsi Kunnas joutui aluksi Hangon rintamalle ja myöhemmin, keväällä 1943, säähavaintojen ja sääkartan tekijäksi Lieksan taakse Repolaan. (HS 12/1999: 32.)

”Kun Helsinkiä alettiin pommittaa, kaikkien piti lähteä pakoon. – – ”

”Seuraavana päivänä tuli hälytys, ja meille oli annettu ohje, että pitää juos-

ta metsän suojaan. Me lähdimme juoksemaan kalliota pitkin jonnekin, ja juuri silloin meitä ammuttiin konekiväärillä.” (HS 12/1999: 32.)

Olosuhteiden ikeen alle alistuminen vastustaa paitsi toiminnanvapauden periaatetta myös toista postmodernin individualismin periaatetta: postmoderni ihminen ottaa itse vastuun elämästään, mutta sotapuheisiin Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa liittyy vastuun hämärtyminen. Sota-ajan tapahtumista ja oloista tuntuu useimmiten olevan vastuussa jokin tuntematon taho tai kasvoton julkinen valta. Tämä on pääteltävissä siitä, miten lauseet karttavat henkilötekijöitä tai jättävät tekijän yksilöimättä käyttämällä passiivia. Edellä käsitellyistä otteista viimeisessä sekä ”omien” että vihollisten toimet ilmaistaan passiivimuotoisilla verbeillä (*oli annettu, ammuttiin*). Seuraavassakaan otteessa eettinen vastuu sotatoimista ei tunnu lankeavan kenellekään.

Kirsi Kunnas sanoo, että sota-ajan kokemukset ovat opettaneet näkemään, miten tarkoitus pyhittää keinot, kun on kyse sodasta tai ideologiasta (HS 12/1999: 33).

Virkkeen kolmannessa lauseessa esitetty periaate tulee Kirsi Kunnaksen tietoisuuteen sota-kokemusten vaikutuksesta (*sota-ajan kokemukset ovat opettaneet näkemään*), ja periaatteen lähde jää persoonattomaksi, kun lauseessa *tarkoitus pyhittää keinot* subjektina on abstrakti käsite. Viimeisessä lauseessa esitetään tilanteet, joissa tuo periaate pätee, eikä näistäkään tilanteista ole kukaan vastuussa, niistä vain abstraktisti *on kyse*.

Sota-ajan tehtävistään Kirsi kertoo seuraavaa:

”Se oli hirveän raskasta kolmivuorotyötä. Ei ollut kunnon ruokaa, ja lutikat söivät meitä illasta aamuun. Sain kuumeen, ja minut kotiutettiin: molemmissa keuhkoissa oli tubi.” (HS 12/1999: 32.)

Työn luonnetta kuvaillaan predikatiivilauseella (*se oli – –*), ja ruuan puutteesta kerrotaan eksistentiaalilauseella (*ei ollut – –*). Sairastumisesta seuranneen kotiuttamisen persoona on passiivi, ja itse kotiutettava on objektina (*minut kotiutettiin*). Tässäkään otteessa kuvatuista olosuhteista ja tapahtumista ei lankea vastuu kenellekään, vaan asiat vain joko ovat olemassa itsestään tai tapahtuvat yksilöimättömän persoonan toimesta. Samanlaista retoriikkaa nähdään seuraavissa otteissa:

”Meitä oli ammuttu ihan matalalta, venäläisestä koneesta, joka oli saanut osuman ja putosi. – –” (HS 12/1999: 32).

Hän oli kuusitoistavuotiaana osallisena venäläisen sotalaivan upottamisessa Porkkalanniemen edustalla olevalla Rönnskärin majakkasaarella.

”Olin tykin kasematissa puhelinkeskuksessa töissä syksystä 1941 joulukuuhun asti. Meidän tykkimme ampui venäläisen laivan upoksiin. Se oli vihollisen laiva, se oli lupa ampua, ja minä olin kiihtyneen ylpeä, että meidän tykkimme ampui osuman.”

”Rupesin vasta jälkeenpäin miettimään, että laivassa oli eläviä ihmisiä – sota-aika tyypistää inhimillisen ajattelun.” (HS 12/1999: 33.)

Yllä olevista katkelmista ensimmäisessä tekemisen subjekti – vihollisen joukot, jotka ampuvat Kunnaksen seuruetta – jälleen piilotetaan passiivimuotoon (*oli ammuttu*). Toiminnan tekijä on pääteltävissä ilmauksesta *venäläisestä koneesta*, mutta viittaamalla elottomaan tarkoitteeseen teksti karttaa toiminnan sysäämistä ihmisten vastuulle. Toiseen suuntaan vastuunkarttelu toimii otteen viimeisessä lauseessa, jossa vihollisen kone *saa* osuman mutta ammuksen lähettä ei mainita. Myös sotatoimien kohteen tapauksessa teksti karttaa henkilötarkoitteita; ampuminen on kohdistunut koneeseen, elottomaan entiteettiin. Viimeisen otteen alussa Kunnaksen kerrotaan olleen *osallisena* sotatoimissa. Lause on predikaatiivilause, eivätkä varsinaiset sotatoimet ole lauseessa aktiivista toimintaa ilmentävän predikaatin asemassa vaan adverbiaalina (*sotalaivan upottamisessa*). Suomalaiset sotilaat välttävät vastuun ilmauksessa *tykkimme ampui*, kun tykin laukaisijan sijaan subjekti on tykki itse. Ilmauksessa *oli lupa ampua* ei ole näkyvissä luvan antajaa. Lopulta abstrakti käsite *sota-aika* saa kantaa vastuun myös epäinhimillisistä ajattelumalleista (*typistää inhimillisen ajattelun*).

5. PARISUHDE

5.1. Parisuhteen moderni luonne

Sekä Kirsi Kunnaksen että Paula Koivuniemen henkilökuvassa on eksplikoitu käsityksiä ihanteellisesta kumppanuudesta. Kunnas tuntuu hahmottelevan omaa käsitystään jonkinlaisen parisuhde on kovaa työtä -periaatteen mukaan:

”Ihmiset kuvittelevat helposti, että avioliitto on jokin romanttinen, taivaasta annettu olotila. Mutta aina toisessa on piirteitä, jotka aiheuttavat jokapäiväistä ärtymystä ja hermostumista. Nekin täytyy hyväksyä.”

”Ihmisiä kehoitetaan hoitamaan ihmissuhdettaan: viettäkää romanttinen ilta, sytyttäkää kynttilät ja katselkaa toisianne! Minusta suhteen hoitamista on toisen huomioon ottaminen. Eihän se helppoa ole – avioliittoa täytyy rakentaa niin kuin valtiota. Kaiken pohjana on keskinäinen kunnioitus ja luottamus, josta sitten lopulta syntyy se, että voi sanoa: mä rakastan sua.” (HS 12/1999: 34.)

Tässä käsityksessä avioliiton luonteesta näkyy lähinnä modernismin piirteitä. Arvot näyttävät selkeinä ja kyseenalaistamattomina: suhteen ”hoitaminen” ja pyrkimys kestävään liittoon esitetään itsestäänselvyyksinä. Kunnashan ei repliikissään kiistä tarvetta toimia aktiivisesti suhteen hyväksi, vaan esittää vain kaksi erilaista näkemystä suhteen ylläpidon tavoista (*romanttinen ilta* vs. *toisen huomioon ottaminen*). Avioliiton vertaaminen valtioon luo mielikuvan pysyvästä instituutiosta, jonka hajoaminen olisi enemmän tai vähemmän kriisi. Ilmauksesta *täytyy rakentaa* on luettavissa deonttinen modaliteetti, joka viestii, että pyrkimys kestävän suhteen luomiseen on ihmisten yli käyvä ulkoa määritelty periaate.

Modernismin piirre on sekin, että ihmiset asetetaan lievästi holhouksen alaisiksi. Tekstissä annetaan ensin ymmärtää, että ihmiset eivät itse näe avioliiton ”oikeaa” luonnetta (*ihmiset kuvittelevat*), ja hiukan myöhemmin (tuntematon) ulkopuolinen ohjaus näkyy passiivimuotoisena predikaattina ilmauksessa *ihmisiä kehoitetaan*.

Avioliiton arkeen tuntuu kuuluvan toisen hyväksyminen sellaisena kuin hän on, eikä toista ilmeisesti voi muuttaa mieleisekseen (*mutta aina toisessa on piirteitä, jotka aiheuttavat jokapäiväistä ärtymystä*). Ärsyttäviä piirteitä pidetään itsestään selvästi toisessa ihmisessä sijaitsevinä asioina, jotka ovat vastuussa aiheuttamastaan reaktiosta sen sijaan,

että tämä ihminen omalla toiminnallaan aiheuttaisi toisessa ärtymystä. Kun ärsyttävyyks on peräisin pysyvistä luonteenpiirteistä, siihen vaikuttamista ei pidetä mahdollisena. Kanssaihminen hyväksyminen sellaisena kuin tämä on kuuluu individualistiseen ajatusmaailmaan, jossa yksilöllisten persoonien ei oleteta täyttävän tiettyjä kriteerejä tullakseen hyväksytyiksi. Toisaalta individualismin periaatteisiin ei kuulu ihmisen vapauttaminen vastuusta tällä tavalla; postmodernin ihmisen olemus muokkautuu hänen tekemiensä valintojen perusteella, ei itsestään vain ”ole” jonkinlainen. Lisäksi lausunnossa tehdään yleispätevä periaate siitä, että parisuhteissa ilman muuta on *jokapäiväistä ärtymystä*, jonka kanssa on vain opittava elämään. Näin hahmotellaan kaavamainen toimintamalli, jollaisia post-modernissa maailmassa kartellaan.

Individualismin periaatteiden mukaisesti tunnustetaan kumppanin oikeus yksilöllisiin tarpeisiin (*toisen huomioon ottaminen*), mutta suhtautumisessa toiseen ihmiseen näkyy lähinnä uhrautumista, ei niinkään postmodernia tervettä itsekkyyttä. Uhrautuvuudesta kertoo se, miten näkökulma suhteessa elämiseen on nimenomaan vastapuolen; puhutaan toisen huomioon ottamisesta, ei esim. siitä, miten tärkeää on osata viestiä omat tarpeensa selkeästi. Omien tunnereaktioiden huomiotta jättäminen kuuluu myös uhrautuvaan parisuhteessa elämiseen itsestään selvänä arkisena ilmiönä: *jokapäiväistä ärtymystä ja hermostumista* aiheuttavat piirteet kumppanissa täytyy vain hyväksyä. Lisäksi todetaan parisuhdetyö vaikeaksi (*eihän se helppoa ole*), millä korostetaan pikemminkin juuri kumppanuuteen kuuluvia uhrauksia kuin yhteisen projektin palkitsevuutta.

Vaikuttaa myös siltä, että avioliiton luonne olotilana kielletään: Kirsi Kunnaksen mukaan *ihmiset kuvittelevat helposti, että avioliitto on jokin romanttinen, taivaasta annettu olotila*, ja ovat tässä käsityksessään väärässä. Avioliitto ei siis itsestään ole minkäänlainen, vaan se täytyy *rakentaa* sellaiseksi kuin sen haluaa olevan. Parisuhdetyötä ei kuitenkaan näy niissä ilmauksissa, joilla Kirsi Kunnaksen ja Jaakko Syrjän avioliittoa kuvataan. Ensinnäkin suomen kielen ilmauksessa *mennä naimisiin* avioliiton solmiminen muistuttaa johonkin olotilaan tai paikkaan menemistä (paikallissija illatiivi) ja ilmaus *olla naimissa* vastaavasti olotilassa tai paikassa olemista (inessiivi).

Kirsi Kunnas on ollut naimisissa kirjailija Jaakko Syrjän kanssa yli neljäkymmentä vuotta.

— —

Jaakko Syrjä ja Kirsi Kunnas menivät jo seuraavana vuonna naimisiin ja asettuivat Tampereelle. (HS 12/1999: 33.)

Tekstissä on myös kohta, jossa parisuhdetta suoraan kutsutaan nimenomaan olotilaksi:

Ihmiset takertuvat nykyisin liikaa rakastumisvaiheen kiihkoon. Sen jälkeiseen olotilaan ei osatakaan asettua. (HS 12/1999: 34.)

Verbi *asettua* korostaa tilanteen staattisuutta. Verbin *ei osatakaan* käyttö viittaa ajatukseen, että kyseiseen olotilaan asettuminen olisi toivottavaa, jotain mikä kannattaisi osata. Ilmeisesti rakastumisen jälkeistä seestymistä parisuhteessa pidetään arvona sinänsä. Näin selkeä arvoarvostelma kumpuaa tyypillisesti modernista ajatusmaailmasta, jolla on taipumus tarjota yhtä hyväksi havaittua ratkaisua kaikille. Avioliitossa elämisen esittäminen juuri staattisena olotilana on myös modernistinen piirre sikäli, että paikalleen pysähtynyt tilanne ei anna yksilöille tilaa kehittyä ja vaikuttaa elämäänsä.

Parisuhteessa eläminen tuntuu olevan kokonaisvaltainen projekti: lauseessa *Nykyisin hän elää Laukontorin laidalla miehensä kanssa* – – (HS 12/1999: 34) Kirsi Kunnakselle ja Jaakko Syrjälle määritellään yhteiseksi toiminnaksi jopa niinkin laaja käsite kuin eläminen. Lisäksi Kunnaksella ei näy olevan mahdollisuutta raivata tilaa yksin itselleen pariskunnan elämästä. Seuraavassa otteessa hän nimittäin omistaa aikansa vain, jos aviomies ei ole fyysisesti läsnä: ” – – *Kun Jaakko on matkalla, olen tyytyväinen, että minulla on omaa aikaa*” (HS 12/1999: 34). Näin pariskunnan yhteiselo ajaa Kunnaksen yksilöllisen edun edelle. Tämä ei vaikuta itse valitulta ratkaisulta, koska Kunnaksen kanta asiaan todetaan mielentilaan kuvaavalla staattisella predikatiivirakenteella *olen tyytyväinen*. Myöskään aviomiehellä ei ole aktiivista osuutta asiaan; hän staattisesti *on matkalla*. Parisuhteen staattinen luonne korostuu tässä kuvaelmassa, eikä näkyvissä ole juurikaan ”avioliiton rakentamista”. Tällainen näkemys parisuhteessa elämisen luonteesta kuuluu pikemmin moderniin kuin postmoderniin maailmaan; jälkimmäisessä sellaiset asiat kuin oma tila ja aika olisivat neuvoteltavissa eivätkä itsestään selviä olosuhteita. Tilanteessa, jossa yksilöllä ei ole vaikutusvaltaa oman tilansa ja aikansa järjestämiseen, rikotaan individualismiin keskeisesti kuuluvaa autonomian vaatimusta.

Paula Koivuniemen parisuhdepuheissa sen sijaan on nähtävissä postmodernia individualismia. Vaikutelma syntyy lähinnä siitä, että näkökulma on koko ajan Koivuniemen itsensä eikä näkemyksiä missään vaiheessa esitetä koko ihmiskuntaan sovellettavina totuuksina. Koivuniemi luettelee joukon ominaisuuksia, jotka sopisivat hänen mahdolliselle kumppanilleen:

”Itseriittoinen, omia harrastuksia, koska minä olen niin paljon poissa, paljon kärsivällisyyttä pitäisi olla suhteessa minuun ja työhöni... ja ehdottomasti huumorintajua, rakastan hauskoja miehiä. – –” (Seura 50/1999: 17.)

Mainitut asiat sijoitetaan henkilön ominaisuuksiksi tai hänen omaisuudekseen. (Vaillinainen lause muistuttaa predikatiivilausetta tai omistusrakennetta.) Luonteenpiirteet siis ovat staattisesti olemassa eivätkä riipu toiminnasta, joten ainakaan nämä seikat eivät ole parisuhteessakaan neuvoteltavissa; ne päinvastoin asetetaan ennalta suhteen ehdoiksi. Ihmisen olemuksen staattinen olemassaolo viittaa tässä (kuten edellä Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa) modernistiseen ihmiskuvaan, mutta individualismia henkii puhetapa, jossa nämä soveltuvat ominaisuudet määrittävät hyvin yksilöllisin perustein eikä sanallakaan viitata siihen, millainen olisi hyvä kumppani kenelle tahansa tai millaisia ilmiöitä kuuluu parisuhteisiin yleensä.

Individualismin periaatteita noudatellaan myös siinä, miten tunnustetaan yksilölliset oikeudet: miehellä on oikeus viihtyä elämässään, vaikka Koivuniemi ei voi olla läsnä (*omia harrastuksia*), ja tällä puolestaan on oikeus olla oma itsensä ja tehdä työtään kuten haluaa. Jälkimmäinen ajatus on tulkittavissa siitä, että työhön liittyvä matkustelu on esitetty itsestäänselvyytensä adverbiaalilauseessa *olen niin paljon poissa*.

5.2. Tunne vastaan järki

Romanttinen rakkaus ei Kirsi Kunnaksen näkemyksessä tunnu muodostavan tukevaa perustaa avioliitolle; Kunnaksen parisuhdeperiaatteiden mukaan avioliitto on arkista toimintaa, ei romanttisten juhlahetkien ilotulitusta. Romantiikka esiintyy Kunnaksen parisuhdelausunnossa niissä kohdissa, joissa esitetään näkemyksiä siitä, mitä avioliitto ei ole. Virkkeessä *Ihmiset kuvittelevat helposti, että avioliitto on jokin romanttinen, taivaasta annettu olotila* (HS 12/1999: 34) Kunnas kiistää avioliiton romanttisen luonteen ja onnen itsestään selvänä avioliiton solmimisen seurauksena. Kun hän kuvaa sitä, millaisia neuvoja suhteen hoitamiseen yleensä annetaan, hän asettaa oman näkemyksensä näiden neuvojen vastakohtaksi. Ilmeisesti hän ei siis yhdy yleiseen näkemykseen suhteen kunnossapidon keinoista. *Toisen huomioon ottaminen* ehkä viittaa *romanttisen illan* vastakohtana jokapäiväiseen kanssakäymiseen. Romantiikan vastapuolelle tuntuvat asettuvan myös *keskinäi-*

nen kunnioitus ja luottamus. Näiden parisuhdetyön perustusten johdonmukaiseksi seuraukseksi esitetään rakkauden määritelmän täyttyminen; koska käytetään ilmausta *voi sanoa*, annetaan ymmärtää, että ilman edellä esitetyn ehdon täyttymistä ei voi väittää rakastavansa.

Kunnaksen parisuhdenäkemyks on sikäli rationalistinen, että tunne (rakkaus) näyttyy järkeväen toiminnan (arkinen huomaavaisuus) seurauksena tai siihen erottamattomasti kietoutuvana ilmiönä. Rationalistiselta vaikuttaa myös Kunnaksen käsitys sukupuolisen mielenkiinnon syttymisestä: ihminen alun perinkin kiinnostuu toisesta romanttisesti (”ihastuu”), koska tämä ajatusmaailmansa perusteella on sopiva kumppani.

Ihmiset takertuvat nykyisin liikaa rakastumisvaiheen kiihkoon. Sen jälkeiseen olotilaan ei osatakaan asettua.

”Sitä on kuitenkin alun perin ihastunut myös toisen henkisiin ominaisuuksiin, hänen ajatusmaailmaansa. Mutta se ‘henkinen’ köysi, toisesta toiseen heitetty, höltyy hirveän nopeasti. Sen varaan kannattaisi kuitenkin rakentaa.” (HS 12/1999: 34.)

Rakastumisvaiheen kiihko asetetaan vastakkain henkisten ominaisuuksien eli ajatusmaailman kanssa. Ensin mainittu siis määrittyy ruumiilliseksi intohimoksi ja jälkimmäinen ihmisolemuksen rationaaliseksi puoleksi. Lauseessa *Sitä on kuitenkin alun perin ihastunut myös toisen henkisiin ominaisuuksiin, hänen ajatusmaailmaansa* pidetään itsestään selvänä, että ihmisten kiinnostus toisiinsa ei syty ainoastaan intohimoa edustavan kiihkon vaikutuksesta vaan rationaalisuuden edustajana ajatusmaailma on erottamaton osa prosessia. Intohimoa pidetään ohimenevänä, ja henkinen puoli näyttyy kestävän suhteen perustana. Kestävä suhde näkyy edellyttävän myös tietoista, aktiivista, järkipäristä toimintaa: henkinen yhteys voi itsestään katketa (*höltyy hirveän nopeasti*), mutta ryhtymällä ajoissa parisuhdetyöhön tuota yhteyttä voi varjella (*sen varaan kannattaisi kuitenkin rakentaa*).

Järkeä edustava ajatusmaailma näyttyy siis jälleen keskeisenä operaattorina parisuhteen muodostamisessa. Tällainen rationaalinen rakkauskäsitys ei vaikuta kovin postmodernilta ilmiöltä, sillä postmodernismiin johtaneessa kehityksessä – uuden ajan filosofiassa – keskeinen osa on ollut tunteen merkityksen tunnustamisella ja aristoteelisen rationalismin hylkäämisellä (ks. Hautamäki 1996: 20–21). Näin siis postmodernia elämäntapaa leimaa elämyksellisyys järkevyyden kustannuksella.

Paula Koivuniemen henkilökuvassa ei puhuta avioliitosta eikä yhdestäkään konkreettisesta parisuhteesta, mutta Koivuniemi kuitenkin esittelee näkemyksensä siitä, millaisen miehen kanssa voisi ryhtyä parisuhteeseen:

Millainen pitäisi sen miehen olla, joka kulkee Paulan rinnalla?

"Itseriittäinen, omia harrastuksia, koska minä olen niin paljon poissa, paljon kärsivällisyyttä pitäisi olla suhteessa minuun ja työhöni... ja ehdottomasti huumorintajua, rakastan hauskoja miehiä. Mutta älä yritä yhtään, en aio ruveta seurustelemaan kenenkään kanssa, siihen ei ole aikaa, on niin paljon ihania, suuria töitä. – –" (Seura 50/1999: 17.)

Koivuniemen esittämässä parisuhteen kuvassa on osansa käytännöllisyydellä ja intohimolla. Toivottavia piirteitä esitetään käytännön elämän kannalta (*omia harrastuksia, paljon kärsivällisyyttä*), ja osaa toivomuksista perustellaan intohimoisilla tunteilla (*rakastan hauskoja miehiä*). Romanttisen rakkauden kaikkivoipaisuuteen ei tunnuta uskovan, kun suhteen toimivuus määritellään enimmäkseen hyvin käytännöllisellä tasolla.

Tässä parisuhdelausunnossa ei eroteta romanttista rakkaussuhdetta ja käytännönläheistä kumppanuutta toisistaan, kuten Kirsi Kunnaksen vastaavassa. Pikemminkin vaikuttaa siltä, että nämä samastetaan keskenään: rakastumisen kokonaisvaltaisuus esitetään syynä siihen, että seurusteluun ei ryhdytä, joten intohimoa pidetään väistämättömänä osana parisuhdetta. Lausunnossa ei myöskään aseteta intohimoa ja käytännöllisiä Aspekteja kumppanuuden kannalta tärkeysjärjestykseen.

Lausunnoissaan Koivuniemi ei siis yhtä selvästi kuin Kunnas erota parisuhteen oleuksesta järjen ja tunteen osuutta. Toisaalta Koivuniemi kykenee järjellään säätämään rakkauselämänsä tilaa, mutta toisaalta hän tuntuu olevan voimaton intohimon edessä. Ensin mainittu voidaan päätellä lauseista *en aio ruveta seurustelemaan kenenkään kanssa, siihen ei ole aikaa, on niin paljon ihania, suuria töitä*. Tässä otteessa Koivuniemi on määrätietoisen toiminnan subjektina (*en aio ruveta*) ja perustelussa vedotaan järjen piiriin kuuluiin työasioihin. Toisenlainen vaikutelma syntyy otteen jatkosta:

” – – Kun minä olen rakastumisessa yhtä mustavalkoinen kuin kaikessa muussa, että jos rakastun, niin se on sitten liian totaalista.”

”Sisarelleni olen sanonut, että jos yhtään alan pidempään tuijottaa jotain tyyppiä sillä silmällä, niin kädestä kiinni ja karkuun!” (Seura 50/1999: 17.)

Koivuniemi esittää perusteluksi jyrkältä vaikuttavalle valinnalleen sen, että tietää olevansa intohimon vietävissä, jos se pääsee syttymään. Ilmeisesti hän siksi myös antaa sisarelleen otteen lopussa mainitun toimeksiannon.

Koivuniemen näkemyksessä parisuhdeasioistaan näkyy tunteen osuus vahvempana kuin Kunnaksen käsityksissä. Koivuniemen intohimo syttyy, jos on syttyäkseen – se on siis autonominen toimija, joka valitsee itse kohteensa. Kumppanin valinnankin hän perustelee osittain tunne-elämän kokemuksella (*rakastan hauskoja miehiä*), kun taas Kunnas puhuu kumppanuudesta lähinnä järkiperustein. Silti Koivuniemikin voi tietoisella ajattelulla ohjata toimintaa (*en aio ruveta, sisarelleni olen sanonut*) ristiriitatilanteessa, jossa tunne ja järki osoittavat kahteen vastakkaiseen päämäärään (työhaasteet vs. parisuhde). Loppujen lopuksi siis järki – modernismi – voittaa.

Intohimoa käsittelevissä puheissa sekä Paula Koivuniemen että Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa on viitteitä modernismiin. Lauseessa *Ihmiset takertuvat nykyisin liikaa rakastumisvaiheen kiihkoon* ilmaistaan näkemys, jonka mukaan intohimon merkitys tulisi asettaa oikeisiin mittasuhteisiin. Koivuniemen lausunnossa ilmaus *jos rakastun, niin se on sitten liian totaalista* viittaa siihen, että on olemassa raja, jota rakastumisessa ei tulisi ylittää. Kummassakin tapauksessa siis oletetaan, että on olemassa sopivaisuuden rajoihin mahtuva määrä intohimoa (Koivuniemi) tai asiaan kuuluva tapa suhtautua siihen (Kunnas), ja rajan ylittäminen on tuomittavaa kohtuuttomuutta.

Kummassakin lausunnossa käytetään adverbia *liika*. Koivuniemen lausunnon sana *totaalista* vihjaa siihen, että intohimon määrää pidettäisiin kohtuuttomana silloin, kun se on kaikennielevää. Määrite *liian* kuitenkin on ristiriidassa tämän tulkinnan kanssa: sanaa *totaalista* on siis käytetty tässä suhteellisena määreenä, ei absoluuttisena. Se, että jotakin on liikaa, onkin juuri suhteellinen käsite; jotakin on liikaa suhteessa johonkin. Koivuniemen puheissa ei kuitenkaan panna ilmi sitä, mihin liiallisuus suhteutetaan, joten käsitteen määrittäminen ikään kuin oletetaan sanomattakin selväksi. Kunnaksen henkilökuvassa taas intohimon liiallisuus tuntuu määrittävän jonkinlaisen arjensietokyvyn kautta: intohimolle annetaan liikaa painoarvoa, jos sen päättymistä seuraavaan tilanteeseen ei osatakaan suhtautua ”oikein”. Itsestään selvänä näyttäytyy se, että intohimo aikanaan päättyy ja että sen puuttumiseen tulisi sopeutua.

Juuri tällaisista itsestäänselvyyksistä sosiaaliset normit rakentuvat. Postmodernissa maailmassa ei kuitenkaan voida olettaa, että kaikki noudattavat samoja kaavoja – elävät samojen normien mukaan tukeutuen samoihin itsestäänselvyksiin. ”Ihmiset eroavat

radikaalisti toisistaan arvojensa, motivaatiotaustansa, kokemustensa, kykyjensä ja tietojensa puolesta. – – Jokainen joutuu itse tekemään omat moraaliset valintansa ilman auktoriteettien tukea.” (Hautamäki 1996: 36.) Silti kumpikin teksti väittää tahollaan, että on olemassa ”sopiva” määrä intohimoa ja sen tulee antaa vaikuttaa valintoihin vain kohtuullisessa määrin, mutta kumpikaan ei esitä perusteita sille, miten kohtuullinen määrä intohimoa määritellään ja mistä määritelmä on peräisin.

Koivuniemen tapauksessa ehkä vaikuttaa siltä, että suhtautuminen rakkauselämään ja intohimoon on individualistisempaa kuin Kunnaksen. Koivuniemi on itse valinnut työelämän etusijalle rakkauteen nähden, ja kieltää itseltään rakkauden juuri töiden takia. Lisäksi hän on valtuuttanut läheisensä – sisarensa – rajoituksen täytäntöönpanijaksi siinä tapauksessa, että hän itse ei malta valvoa kieltoaan. Hän on siis itse oma auktoriteettinsa ja myöntää itse toimivallan säädöksiään valvoville tahoille. Kunnas sen sijaan esittää kohtuuden vaatimuksen vedoten yleispätevinä esittämiinsä teorioihin parisuhteen dynamiikasta. Hänen ajattelunsa, jossa parisuhteet noudattavat joitain yleisinhimillisiä, ennustettavia ja pysyviä lainalaisuuksia, kuuluu pikemminkin moderniin kuin postmoderniin maailmaan.

Modernistiseen ajatteluun toisaalta kuuluu myös Koivuniemen jyrkkä ratkaisu työelämän ja seurustelun välillä. Postmodernille ihmiselle ei tuottaisi vaikeuksia elää samanaikaisesti useampaa eri roolia – hän pikemminkin juuri pyrkii määrittelemään itsensä useamman kuin yhden elämäneläimen kautta. Hautamäen (1996: 39) mukaan postmodernismille on tyypillistä ”sekä–että-ajattelu”, kun taas modernismi tukeutuu ”joko–tai-ajatteluun”, jota Koivuniemi tässä valinnassaan tuntuu noudattelevan.

6. PÄÄTÄNTÖ

Tämän tutkielman perusteella aineistona olleista aikakauslehtiteksteistä rakentuvat ihmis-kuvat vaikuttavat joissain suhteissa postmoderneilta, mutta perinteisemmätkään ajatusmallit eivät ole niistä vielä hellittäneet. Tekstien välillä on myös selkeitä eroja – kaiken kaikkiaan Paula Koivuniemen henkilökuvasta hahmottuvat puhetavat viittaavat enemmän postmodernismin suuntaan kuin Kirsi Kunnaksen. Postmodernia individualismia on silti Kunnaksenkin henkilökuvassa, eikä Koivuniemen henkilökuva ole kokonaan individualismin läpäisemä.

Postmodernia ajatusmaailmaa Paula Koivuniemen henkilökuvassa heijastaa suhtautuminen työntekoon. Koivuniemen työelämästä puhutaan individualismin hengessä: hänen henkilökohtaiset motiivinsa ovat paljon esillä, ja työskentelyä kuvataan affektiivisin ilmauksin. Työn asettamat vaatimuksetkin Koivuniemi henkilökohtaistaa kääntämällä ne omaksi hyödykseen – esimerkiksi työn vaatimaan kuntoiluun liitetään myönteistä tunteväriä. Toinen keino huolehtia yksilön intresseistä työelämän pyörteissä on ajankäytön hallinta, johon Koivuniemen henkilökuvassa suhtaudutaan jämerän määrätietoisesti.

Postmoderni piirre on myös se, kuinka yksityinen tunkeutuu (perinteiselle) julkisuuden alueelle Paula Koivuniemen työelämän kuvauksissa. Koivuniemen suhteita henkilökuntansa jäseniin nimittäin kutsutaan tekstissä ystävyys-suhteiksi. Epäindividualismi on silti yhtä lailla esillä: Koivuniemen avustajat ovat monin paikoin hänen toimintansa kohteina, ja näin hahmottuu perinteinen vallankäytön sävyttämä johtajan ja alaisten suhde. Lisäksi tasa-arvon periaate kyseenalaistuu siinä, miten työnantajan vallankäyttö kohdistuu työntekijöihin yksityishenkilöinä – heidän ovat myös Koivuniemen ystäviä.

Tunne-elämän merkitys korostuu järjen kustannuksella postmodernissa ajatusmaailmassa, ja tällä linjalla Paula Koivuniemi osittain onkin parisuhteista puhuessaan. Hänen parisuhdelausunnoissaan intohimo on merkittävässä roolissa: se kuuluu olennaisena osana parisuhteen syntymiseen, ja tämä voimakas tunne jopa esiintyy tekstissä riippumattomana toimijana (subjektina). Rationalismi kuitenkin nostaa päätään, kun lopulta Koivuniemen rakkauselämän ratkaisut pohjautuvat lähinnä käytännöllisiin, järkiperäisiin kriteereihin. Erityisen paljon postmodernista ajattelusta poikkeaa Koivuniemen päätös luopua

seurustelusta työelämän vuoksi. Postmoderni yksilö pyrki toteuttamaan itseään monenlaisissa rooleissa eri elämänalueilla sen sijaan, että tekisi jyrkän valinnan näiden välillä.

Postmoderni yleisvaikutelma Paula Koivuniemen parisuhdepuheista ja tekstistä yleensä syntyy siksi, että asioita käsitellään koko ajan Koivuniemen yksilöllisestä näkökulmasta. Tämä on yksi suurimpia eroja Koivuniemen ja Kunnaksen henkilökuvien välillä: jälkimmäisessä paikoin esitetään asioita yleispätevinä totuuksina. Tämä piirre tekee hyvin perinteisen sävyn mm. Kunnaksen parisuhdepuheisiin. Näissä puheissa lisäksi korostuu rationalismi, kun intohimon merkitys toimivan parisuhteen kannalta sivuutetaan jokseenkin mitättömänä. Moderni piirre on edelleen se, että arvot näyttävät Kunnaksen parisuhdelausunnoissa selkeinä ja kyseenalaistamattomina. Postmodernissa ajattelussahan yksilö päinvastoin ponnistelee arvojen ambivalenssin kanssa.

Suhtautuminen työntekoon on Kirsi Kunnaksen henkilökuvassa hyvin toisenlainen kuin Paula Koivuniemen. Puheita Kunnaksen ja hänen vanhempiansa sekä aviomiehensä työelämästä leimaa velvollisuusnäkökulma useammin kuin individualismi. Työtilanteita kuvataan kurinalaiseen sävyyn, ja henkilökohtaiset motiivit sekä yksilöiden suhtautumistavat ovat näkymättömissä. Sen sijaan silloin, kun Kirsi Kunnaksen ja Jaakko Syrjän kirjoittamisesta puhutaan sanataiteena eikä toimeentulon hankkimisena, puhetavoissa on individualistista sävyä – tunneväriä ja henkilökohtaisia motiiveja.

Individualismi ilmenee paikoin myös Kirsi Kunnaksen ihmissuhteiden käsittelyssä siten, että asioita katsellaan henkilökohtaisesta näkökulmasta. Kunnaksen ja hänen äitinsä suhteen kuvauksissa on jonkin verran affektia. Sen sijaan muut Kunnaksen perheen jäsenet – sekä lapsuusajan perheen että hänen aikuisena perustamansa perheen jäsenet – saavat epäindividualistisempaa kohtelua. Heistä puhuttaessa otetaan esiin lähinnä ulkoisia seikkoja (esim. ammattiin, asemaan tai asumiseen liittyviä). Lisäksi puhetapaa leimaavat ei-yksilölliset henkilöviittaukset (perhe toimii yleensä ”yhtenä miehenä”, ja siihen viitataan pronomiinilla *me*) sekä ei-yksilöivät verbinmuodot (geneerinen 3. persoona ja passiivi). Kaikki tämä saa aikaan vaikutelman, että perheenjäsenten yksityiselämää suojataan julkisuuden valokeilalta. Tämä puolestaan muistuttaa individualismia edeltävää (esimodernia) yksityisyyskäsitystä, jossa nimenomaan perhe oli julkisuudelta suljettu yksityisalue.

Epäindividualistinen kohtelu ulottuu erityisesti perheiden isiin. Kirsi Kunnaksen isästä ja isäpuolesta sekä hänen aviomiehestään puhutaan ulkokohtaiseen, toteavaan ja epähenkilökohtaiseen sävyyn silloin, kun he esiintyvät perheenjäseninä. Jonkin verran henkilökohtaisuutta tulee kuvaan mukaan, kun Jaakko Syrjä esiintyy vielä lapsettoman

pariskunnan puoliskona. Näin syntyy vaikutelma, että lapsiperheen isä on toisenlaisessa suhteessa yhteisöön kuin lapseton mies. Tekstissä maalailtu isänkuva on lisäksi etäinen, muodollinen ja viileä – aivan erilainen kuin viime aikoina mediassa esitelty ”pehmoisä”.

Kumpikin aineistona olleista teksteistä poikkeaa postmodernista ajattelusta siinä, miten ihmiset asettuvat olosuhteisiinsa. Postmoderni ihminen on itseohjautuva toimija, joka rakentaa elämästään sellaisen kuin haluaa. Ajatus kumpuaa individualismin periaatteesta, jonka mukaan ihmisellä täytyy olla vapaus toteuttaa omia päämääriään itse valitsemallaan tavalla. Toiminnanvapaus on kuitenkin kadoksissa sekä Paula Koivuniemen että Kirsi Kunnaksen henkilökuvan ihmisiltä, kun puheeksi otetaan olosuhteet. Koivuniemen puheita elämän käännteistä ja ihmissuhteista leimaa fatalismi ja ota tai jätä-mentaliteetti. Kunnaksen puheissa sota-ajasta ovat hallitsevina piirteinä pakkoretoriikka, jonka merkkejä ovat välttämättömyyttä ilmaisevat rakenteet, ja vastuunkarttelu, joka ilmenee mm. passiivimuotoisina verbeinä ja ei-henkilötekijäisinä lauseina.

Toiminnanvapaus toteutuu täysin vasta kun se on ns. positiivista vapautta eli kun ihminen ei ole valmiiksi määriteltyjen vaihtoehtojen varassa. Tämän tutkielman aineistoissa vapaus vaikuttaa kuitenkin usein negatiiviselta, kun ihmiset valitsevat valmiina tarjotusta vaihtoehdoista työelämässä tai selviytyvät vaikeista olosuhteista asenteen avulla kykenemättä kuitenkaan vaikuttamaan oloihinsa.

Tekstien välisiin eroihin vaikuttaa luultavasti mm. se, että Seura ja Helsingin Sanomien Kuukausiliite ovat erityyppisiä ja erilaisille yleisöille kohdennettuja julkaisuja, sekä se, että Koivuniemi ja Kunnas ovat iältään, taustaltaan ja ammatiltaan erilaisia henkilöitä. Selvästi erot tulevat esiin suhtautumisessa työelämään, mutta parisuhdepuheissa onkin jo paljon yhteisiä piirteitä ja olosuhteisiin asettumisessa kummankin tekstin ihmiset ovat samanveroisissa asemassa.

Kaiken kaikkiaan aineistojen puhetavoista hahmotettavien asenteiden filosofiset taustat vaihtelevat kovasti: joissakin kohdin tekstit henkivät pitkälle kohti postmodernismia ojentautuvaa individualismia, kun taas paikoin ajatukset muistuttavat jopa esimodernia filosofiaa, joka edeltää individualismin syntyä. Lieneekö postmodernia sinänsä sekin, että ihminen etsii ajatusmaailmansa rakennuspuita edellisten sukupolvien filosofiasta ja kierrättää vanhoja ajatusmalleja uusiokäyttöön?

Tässä tutkielmassani olen joutunut esittämään paljon kyseenalaistettavia tulkintoja siitä, miten modernismi ja postmodernismi voisivat ilmetä elämän eri alueilla. Jonkin suhtautumisen väittäminen modernistiseksi sisältää oletuksen, että ko. suhtautuminen ei

kuulu postmoderniin ajatteluun, mikä puolestaan useimmissa tapauksissa on nimenomaan omaa tulkintaani postmodernismin teorioiden soveltamisesta milloin mihinkin käytännön elämän kysymykseen. Paljon tulkinnanvaraa on myös siinä, millä perusteilla analysoidaan kielellisten ilmausten eri tasojen merkityssisältöjä. Monin paikoin jonkin ilmaustyyppin tulkinta – puhumattakaan ilmauksen tulkinnasta kontekstissaan – jonkin filosofisen periaatteen edustumaksi on kovin ambivalenttia: yhtä hyvin ilmauksen voisi tulkita jonkin aivan päinvastaisen filosofisen periaatteen edustumaksi.

Tällaisten tutkimusten kohdalla on otettava huomioon se, että tämä tuotos samoin kuin tutkimuksen kohdekin on diskurssia. Toisaalta on pidettävä mielessä, ettei tämän-tyyppisessä tutkimusotteessa eksaktiuteen pyritäkään. Loputtomaan kierteseen olisin joutunut, jos olisin lähtenyt purkamaan analyysejani tuomiten kaikki huomioni, jotka perustuvat omiin oletuksiini elämän tosiasioista. Jossain määrin ihminen on aina sokea omille itsestäänselvyyksilleen, eikä selviöinä pitämiään käsityksiä aina onnistu pitämään erossa edes objektiivisuuteen pyrkivistä analyyseista – puhumattakaan analyysista, joka lähtökohtaisestikin on jossain määrin subjektiiviseksi myönnetty. Olen kuitenkin pyrkinyt minimoimaan sellaiset tulkinnat, joiden perusteena on asioiden ”todellinen” laita. Tällaisessa tutkimuksessa ei ole kyse siitä, miten asiat ”todella” ovat, vaan siitä, millaisina asiat tekstissä näyttäytyvät. Ilmausten synnyttämällä mielikuvilla on tässä tehtävässä ollut merkittävä osuus (kun on pyritty selvittämään, millaisiin tulkintoihin ilmaukset voivat lukijaa johdattaa), ja tietenkin mielikuvat ovat omiani.

Aika ajoin on tuntunut varsin oudolta tehdä tekstien pinnanalaisista merkityksistä sellaisia tulkintoja, jotka ovat toisinaan jyrkässäkin ristiriidassa tekstien ilmissisältöjen kanssa – väittää siis, että tekstien kirjoittajat sanovat jotain muuta kuin luulevat sanovansa. Tämä tutkimusote kuitenkin perustuu siihen oletukseen, että esimerkiksi kielellisten ilmausten muoto- ja tyyliarvoilla on hyvin hienosyinen ja olennainen rooli sosiaalisessa merkityksenmuodostuksessa, joten merkityssisältöjen analyysikaan ei voi olla suora- viivainen, ristiriidaton toimitus. Tästä seuraa mm. se, että ilmauksen denotaation ei ajatella tekevän tyhjäksi niitä tulkintoja, joihin ilmauksen muoto viittaa. Onkin mielenkiintoista spekuloida, voisiko esim. käsitys avioliiton prosessimaisesta, jatkuvasti muuttuvasta, päivittäin työstettävästä luonteesta artikuloitua kielenkäytössä vaikkapa seuraavasti: *Pariskunta on luonut avioliittoaan (pro *ollut naimisissa*) jo kolmekymmentä vuotta.

LÄHTEET

- Berger, Peter – Luckmann, Thomas 1994:** Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Suom. ja toim. Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Berlin, Isaiah 1969:** Four Essays on Liberty. Oxford: Oxford University Press.
- Friedman, Jonathan 1995:** “Yksityinen/Julkinen”. ARS 95. Helsinki.
- Hautamäki, Antti 1996:** Individualismi on humanismia. Teoksessa Yksilö modernin murroksessa s. 13–42. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, Sirkka 1982:** Ihmiskäsitys kasvatusajattelussa. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja B 1.
- Hodge, Robert – Kress, Günther 1991:** Social semiotics. Cambridge: Polity Press.
- HS 12/1999 = Nopola, Sinikka: Kirsi Kunnas. Rouva Riimi. Helsingin Sanomien Kuukausiliite s. 30–34.**
- Karvonen, Erkki 1999:** Elämää mielikuvayhteiskunnassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Kieli ja sen kieliopit 1996:** Opetuksen suuntaviivoja. Opetusministeriön työryhmän mietintö. Helsinki: Edita.
- Klapp, Orrin 1962.** Heroes, Villains and Fools. The Changing American Character. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, N.J.
- Lukes, Steven 1973:** Individualism. Oxford: Basil Blackwell.
- Moscovici, Serge 1984:** The Phenomenon of Social Representation. Teoksessa Social Representations. Cambridge University Press.
- Seura 50/1999 = Talonen, Arja: Paula Koivuniemi syttyy ja säihky s. 15–17.**
- Suoranta, Juha 1992:** Aikuiskasvatuksen ihmiskuvan poetiikkaa. Aikuiskasvatus 1/1992 s. 16–22.